

Universitatea
Ștefan cel Mare
Suceava

ANALELE Universității „Ștefan cel Mare” Suceava

SERIA FILOSOFIE ȘI DISCIPLINE SOCIO-UMANE

COORDONATORI:
Prof. univ.dr. Sorin-Tudor Maxim
Lector univ. dr. Bogdan Popoveniuc

2004

Universitatea „Ștefan cel Mare“ Suceava
720 229 Suceava, România
Str. Universității nr.13

Tel.: +40 230 520 081
Fax: +40 230 520 080
www.usv.ro

**Analele Universității „Ștefan cel Mare”
Suceava**

SERIA FILOSOFIE ȘI DISCIPLINE SOCIO-UMANE

COORDONATORI:

Prof. univ. dr. Sorin-Tudor Maxim

Lector univ. dr. Bogdan Popoveniuc

SUCEAVA, 2004

Analele Universității „Ștefan cel Mare” Suceava,
Seria Filosofie și Discipline socio-umane
Prof. univ. dr. Sorin-Tudor Maxim
Lector univ. dr. Bogdan Popoveniuc,
Suceava : Editura Universității din Suceava, 2004
ISSN 1222-5584

Cuprins

Education, Hrd and Globalization: A Conceptual Analysis <i>Mohammad Shamsuddoha, Md. Shahadat Hossain, Alexandru Nedelea</i>	5
Falsificaționism, verificaționism și complementaritate <i>Bogdan Popoveniuc</i>	19
Modelul „Omului nou” în ideologiile totalitare din România secolului XX <i>Dan Ioan Dascălu</i>	31
Cazul Bachelard <i>Cătălina-Daniela RĂDUCU</i>	51
Metode de validare a inferențelor mediate deductive <i>Adrian Vizitiu</i>	57
Trăsături ale multilingvismului <i>Voica Radu</i>	61
Cioran și nihilismul românesc <i>Marius Cucu</i>	67
Practicile divinatorii. Instituție inițiativă și sistem de interpretare culturală <i>Damian Gheorghiu</i>	73
Comunicarea între persuasiune și manipulare <i>Marius Eși</i>	83
N. Titulescu și ideea europeană <i>Florin-Bogdan Suciu</i>	91
„Un poet aristocrat”. A.E. Baconsky <i>Mariana Pasincovski</i>	103
Recenzie: Sfântul Augustin – Despre natura binelui <i>Marius Cucu</i>	111

Education, Hrd and Globalization: A Conceptual Analysis

Mohamad SHAMSUDDOHA*

Md. Shahadat HOSSAIN**

Alexandru NEDELEA ***

Abstract

This paper analyses the term of education, human resource development and globalization in the perspective of Bangladesh. It efforts to explore the Bangladeshi government and the private sector in enhancing human resource development by giving education in various phases to meet the challenges of increasing demand in labor market. Three areas have been explored, namely, education budget allocations, basic education provided by the government and private sector and the globalization aspects. Knowledge and education level of the human resource will be the key competitive weapon in the 21st century; and recommendations to accelerate human resource development have been discussed.

Keywords: *Globalization, Education, HRD, Bangladesh*

Introduction

Bangladesh, a country in South Asia, covers an area of 147,570 Square Kilometer and about 120 (presently 140) million people live within this area, but majority of the population are illiterate with present literacy rate being 47 percent. Bangladesh is poor in per capita income and nearly fifty percent of the people live below the poverty line. Against this backdrop of economic backwardness, literacy is considered as an indispensable tool for transforming illiterate population into human development as well as for creating awareness among the masses about the various ills of society including menace of high population growth (Hoque A H M Sadiqul, 1997). At liberation in December 1971, the literacy rate was only 16.8 percent, and has been quite slow to grow, taking 20 years to rise to only 24.8 percent in 1991. However, focused initiatives taken during the decade of 1990s, following the World Declaration on Education for All, have resulted in remarkable progress in basic education, both in formal primary education (PE) and non-formal education (NFE) (National Plan of Action II 2003–2015). Country like Bangladesh is facing greater challenges because of

---

* Assistant Professor Department of Marketing University of Chittagong

** Assistant Professor Institute of Marine Science & Fisheries University of Chittagong

increasing globalization and liberalization as well as the rapid development of technology, especially information and communication technology. Globalization is a process of increasing interconnectedness of individuals, groups, companies and countries. The impact of globalization on countries is complex and highly differentiated. The outcome depends on the existence, strengths and weaknesses of a dense web of economic actors, capacities and relationships, among them, levels of skills and education. These and other factors will determine the ability of a country to cope with greater integration and globalization. This paper will focus on human resource development in Bangladesh to meet the challenges of globalization in the 21st century. The education and training issues will be dealt with from both the national perspective as well as from the perspective of employers and their organizations. The paper will first look into the progress of HRD in Bangladesh in the period covered in the study. The next part will deal with challenges or issues of HRD for Globalization.

Objectives of the study

The objectives of this study are as follows:

1. To review the educational scenario of Bangladesh
2. To unearth key issues in HRD for globalization in Bangladesh
3. To recommend some policy matter on HRD in Bangladesh

Scope and Methodologies of the Study

The globalization and liberalization is a contradictory word as some are saying it good and some are saying it is too bad for economy. As we have accepted free economy and globalization, now we have to take challenges to survive by adjusting all requirements including education and human resource development program. This is why, the researchers found interest to make relation among education, HRD and globalization. This study will focus globalization based on countries education progress and HRD. The study has made in empirical basis. Most of the data picked from secondary sources like Government websites, statistical yearbook and different donor agencies. Qualitative methodology has been adopted but most of them are collected from secondary sources like different websites, reference journal, seminar proceedings, reports, etc. All the tables are linked because of as a proof of literature.

A. Education Scenario in Bangladesh

Education scenario in Bangladesh is always discouraging due to lack of fund utilized on it in terms of actual need. In Bangladesh, the overall literacy rate (7 years and above) is about 44.3 per cent (1995), where the female literacy rate is 28.5 percent and the male literacy rate is 50.4 percent. The gap of literacy rate between the urban and rural areas is very wide 36.6 percent in rural and 63.0 percent in urban areas. Access to primary education over the last 20 years has increased steadily. The gross enrolment rate has risen from nearly 60 percent in 1980 to 73 percent in 1990 and 96.5 percent in 2000. In absolute numbers, in the last two decades, primary education enrolment has more than doubled from 8.2 million to 17.6 million. The current estimate of net enrolment rate has also narrowed to a ratio of 51 to 49 between boys and girls. The rate of dropout in primary school has gone down from 60 percent in 1990 to 35 percent in 2000. The achievement in enrolment has been made possible by legislative support, provision of physical facilities massive social mobilization and increased to 62,117 in 2000 of which, government primary schools were 37,677 (61 percent of total primary schools). Over 15,000 full primary schools have been added since 1990. This increase reflected government's policy to establish school in unschooled areas with participation. In addition, full or partial primary level education is also offered in High Schools, Madrasahs, Kindergartens, Satellite Schools, etc. The number of these institutions was 14,692 in 2000. The rate of adult literacy in Bangladesh according to population census was 25.8 per cent in 1974, which increased to 29.2 per cent in 1981 and to 35.3 percent in 1991. The inter-census average annual literacy growth rates were 1.78 per cent (1974-81) and 1.92 percent (1981-91), while the population, growth rates were 2.35 per cent and 2.17 per cent respectively (BBS 2001). After 1991, a huge number of private school, college and university opened up to provide customized education which might help our human resource build up efficient way as per requirement of globalization. Table one to five shows that the allocation of budget for primary and higher studies, literacy rate, enrolment flow in primary education level in Bangladesh. The statistics showing that the allocating budget for education is not more than 18.59 percents, which is not sufficient to grow up effective human resource to meet up recent requirements. Table four is showing the total numbers of institutions, which is giving education towards people, but the number of institutions is suffering a lot for insufficient logistic support from the

concern agencies. In addition, for that reason they could not provide better education towards concerned students.

B. Education and Human Resource Development in Bangladesh

There is a very strong relation between education and human resource development as HRD depends on effective education in all levels. Bangladesh needs to develop his people as an efficient workforce so that they can deliver them in to local and global market, which is open wide than the past. ‘To harness the benefits of globalization, education and training became a priority’ (Wan Hooi Lai, 2003). Investment in education and training takes a more demand-driven approach and this shift includes mandatory training by industry, liberalization of the education and training market, provision of incentives for private sector investment in training and the forging of industry-institution links (Kanapathy, 2002). There is a continual need for enterprises to update much more regularly the skills mix of employees to respond to the opportunities or threats created by globalization and rapid technological change. Malaysia’s competitive edge in today’s turbulent global economy will increasingly depend on the quality and productivity of its human resources. Managers can no longer ignore human resource development in times of fierce international competition created by globalization. Therefore, it is crucial to focus on human resource development as a key strategy to attain a competitive edge. Enterprises increasingly have to compete by differentiating themselves from their competitors by the quality of the human system and processes behind their products and services (Jeanne C. Meister, 1994). One major trend with implications for HRD is globalisation. It is fostered not only by technological change and the continually falling costs of communication and transport but also by the decisions of developing countries like Bangladesh in Asia and the Pacific and elsewhere to embrace market oriented development strategies and to open their countries increasingly to the world economy. The world is thus fast becoming one interdependent global market place.

C. Globalization and Bangladesh

Globalization means a system of international division of labor, free trade and free financial flows, although with some regulation on the part of the capital account. The free movement of labor across borders, however, is not

generally accepted as being a prerequisite of globalization as we know from the stiff resistance to the movement of labor within South Asia. Globalizing one's economy may be more important for smaller countries than for larger ones. Nevertheless, if India was hardly successful with first policy of **Swaraj** and self-reliance, Bangladesh certainly has to go global: the country cannot hope to produce the range of industrial products it needs and does not have a developed financial market that could provide the necessary financial means. As for trade, export earnings, remittances, aid and other capital imports, fund imports are directly related to Bangladeshi import. With import requirements increasing, no hope of aid returning to levels Bangladesh was used to, and remittances stagnating, Bangladesh has to widen exports and attract foreign investment. The impressive performance of the garments sector again has proven that exports do not require a domestic raw material basis. What is needed are ideas, initiative, capital, physical and financial infrastructure, a well-trained workforce and captive markets. Without those, the success in the garments sector never would have been possible. Under the rules and regulations of the World Trade Organization (WTO), Bangladesh has access to the world market, and, as people say, competition is an unforgiving master. Bangladesh has gone along way since the attempts at a socialist order at the beginning of the 1970s. In addition, it has gone further than any other South Asian country. The achievements are remarkable: hardly any inflation and a rising per capita income, the latter also thanks to the welcome drop in population growth. Bangladesh did not suffer too much from the Asian crisis: remittances of workers in Malaysia went down but since Bangladesh mainly exports to the industrial countries and imports from Asia there was no dent in the balance of trade. Globalization has been discussed in Germany quite controversially, depending on the hopes and fears of the individuals. Time and space lost much of their importance: Information is possible around the globe instantly: what happens on one end of the earth is known seconds later at the other end and transport is possible within hours. Transport also has become less costly and much safer with the effect, that production worldwide is being re-organized. It is no longer the question, where the goods are produced but which part of a product is produced and which step of the production process is being done where (www.sai.uni-heidelberg.de). Globalization impinges on development from several directions. Of greatest significance for national policy are: Growth of trade,

Capital Flows and Financial Capability, migration, IT and the Web, dissemination of technology.

D. Education as a key role for Globalization

Education has no alternative as it contribute every society by enhancing knowledge as per prerequisite. It keeps always-vital role in every society and country like Bangladesh could get maximum benefits by providing or designing effective education. Education is the basic need for socio-economic transformation and advancement of a country. It is the prime ingredient of human resource development. In Bangladesh, educational development was not adequately geared to meet this human need. The overall literacy rate (7 years and above) in Bangladesh is about 44.3 per cent (1995), the female literacy rate being 28.5 per cent and the male, 50.4 per cent. The gap of literacy rates between the urban and rural areas is very wide 36.6 per cent in rural and 63.0 percent in urban areas. As a step towards increasing the literacy rate, universal primary education has been made compulsory. The Constitution of Bangladesh obligates the government to adopt effective measures for (a) establishing a uniform, mass-oriented and universal system of education and extending free and compulsory education to all children to such stage as may be determined by law; (b) relating education to the needs of society and producing properly trained and motivated citizens to serve those needs; and (c) removing illiteracy within such times as may be determined by law. Education plays the most important role for creating trained workforce for a nation. The educated and trained workforce can easily acquire new information and technology and apply them in new situations. In this respect, the contents of education in Bangladesh need some modifications in the context of present day situation taking cognizance of rapidly changing stock of knowledge, particularly in the field of science and technology. More emphasis on scientific and technical education as has been the case during the recent years will go a long way in enlarging the technological base of economic development and laying foundation of knowledge based society. To supplement government efforts, there is need for greater participation of the private sector, community and non-government organizations (NGOs).

E. Impact of Globalization

The impact of globalization on Bangladesh is not a matter of simple statistics and reports. It is, in essence, a diagnostic line of analysis to consider its pluses and minuses on the Bangladeshi people. Globalization consists of social, economic and political adjustments that people may embrace to epitomize their culture and incorporate it with the world. It is a concept that has its economic, social and political roots and consequences. Largely, globalization promotes integration of the world and calls for the removal of all cultural barriers. Although globalization is a vital process toward transferring knowledge and education to the world, it still has its negative effects on most cultures and civilizations. Its impact on cultures, business, social and others in this case of Bangladesh is relatively controversial (Moussalli Mohammed, 2003). As we are in globalization era, there is no question to disagree on it and no way to escape from it. It is better to cope up with it and tries to get maximum benefit from it such as technology shift, knowledge shift, education system shift and good governance shift as well. Table 6 is showing the growth of GDP in selected countries of Asia, 1980 (Annual av. & percentages) including Bangladesh and it is seen that Bangladesh is close to other country. This indicator helps us to depict the real scenario as our human resource is not well efficient and we still manage more than GDP 5. In this case, if we can mix up high technology with efficient workforce we can obviously increase our GDP more than existing figure.

F. HRD Issues to face Globalization

- 1. Strengthening all types of education including primary and secondary:*** Primary and secondary education provides the basic skills of literacy, numeracy, communication and problem solving skills and develops the required attitudes, which are necessary for the workplace. These skills and attitudes enable the people concerned to acquire job specific knowledge and skills. Various studies show that primary schooling improves the productivity of small farmers.
- 2. Improving the basic education for the workforce:*** Basic education should be taught to the workforce to build sound foundation. Enterprises will have to work with the government and educational institutions.
- 3. Escalating and improving in-organizations training:*** Training by organizations is cost-effective and efficient. Such training, which should be structured and planned, can be on or off the job. Training in

enterprises should be linked to its strategic plan and be based on a training needs analysis of the enterprise. In-company training in many developing countries of Asia and Pacific countries can be expanded and improved. Much of the training is done by large companies. Successful companies around the world devote about 4% of payroll on training.

4. ***Expanding post secondary technical education and training:*** A number of developing countries are at present involved in labor-intensive, lower technology manufacturing. They intend to or are already upgrading into medium technology manufacturing. Higher technology manufacturing involves fewer but more workers that are skilled and more technicians and engineers.
5. ***Expanding scientific and technological work force:*** Bangladesh intends to or are already upgrading into high technology and knowledge intensive manufacturing. Foreign advanced technology is difficult to access and is costly. High technology manufacturing needs to develop indigenous research and development (R & D) capability. They need to expand tertiary education and more importantly to train more scientific and technological work force.
6. ***Increasing national R & D expenditure:*** Expanding the supportive role played by the government in R & D; government should develop a national science and technology development plan in consultation with industry and tertiary education and training institutions. In the plan, R & D must be industry driven. The government should then play a proactive coordinating and facilitating role in the implementation of the plan.
7. ***Adapting education and training to the market economy:*** The education and training system of a country in transition to a market economy was designed for a command economy. Under such a system, basic education was of a high standard but subsequent training was too specialized. Adult education and training was neglected since workers were expected to be in one job throughout their working life.

G. Policy Recommendations

In this age of globalization, knowledge has emerged as a strategic factor in competitiveness. Greater investment in human capital focusing on increasing the knowledge content of education and training is necessary to ensure the growth and resilience of the economy. The continuous upgrading of human resources is thus of crucial importance. A knowledge-based

economy requires a workforce with a high level of skill and educational attainment as well as the right motivation and attitude, innovation and entrepreneurial skills to leverage on the vast opportunities arising from globalization and rapid technological advancements. Greater emphasis should therefore be placed on increasing the supply of manpower equipped with the required academic, technical and extra-functional skills as well as imbued with positive attitudes and creativity (Eighth Malaysia Plan, 2001). The various recommendations are as follows:

1. ***Effective Government program:*** Effective government program can develop efficient human resources to compete with other developed country. Government has to take major footstep like create institutions, increasing infrastructure and financing primary to graduate level of educations.
2. ***Quality of education and training:*** Tremendous competition of the globalize marketplace, speedy technological advances and rapid obsolescence of knowledge have made the move to get better education and training the priority of the nation. Investment in human capital will definitely affect future national output. Higher levels and better quality education will only come about if there are expertise and competent educators and instructors to support the programs.
3. ***To create more institutions and training centre:*** Institutes for educational, technical, professional, vocational and other specialized training institutions are too limited to the overall demand or need in Bangladesh. Sufficient regarding institution should be established for the sake of human resource development.
4. ***Educational superiority:*** In the shed light of globalization, superior concerted efforts should be made towards enhancing regional cooperation in all aspects, including education. Measures should be taken to increase the exchange of expertise through collaboration and to develop Bangladesh as a regional center of educational excellence.
5. ***Scientific education:*** The institutes should ensure modern equipments for giving better education to the unskilled human resource. It has to maintain scientific education through modern technologies.
6. ***Intensification positive values:*** Efforts should be taken to augment organizational culture that promotes work ethics that emphasizes dedication, loyalty, discipline, quality, efficiency, clean, trustworthiness, confidence, meticulousness as well as leadership by example. To remain

competitive and achieve significant progress, the adoption of positive values and attitudes, especially perseverance and determination, ability to compete, to be confident and innovative as well as resilient should be instilled in the minds of Bangladesh from young.

Concluding remarks

The continued priority given by the Government to education and training will focus on producing multi-skilled and knowledge work force that is adaptable to the changes that came with globalization and technological advancement. Education and training programs will be directed towards increasing accessibility, improving quality and promoting lifelong learning and training. The role of educational institutions for developing human resource is enormous. It is indispensable for any economy in the world. Country like Bangladesh has tremendous emergence to develop his human resource into inefficient into efficient. It is one of the substitutes in connection with the development of Bangladesh. There is remarkable competition in free market economy. Everybody compete with their efficient human resource and increase their productivity, innovation of new products, ensures quality assurance and Create market forces through efficient human resource. Moreover, efficient human resources create from a good institution. Lifelong learning will provide a strong groundwork for the creation of a knowledge-seeking culture that will ensure Bangladesh's competitiveness in this seamless world. As a result, human resource development for handling globalization should be given the top most priority in the development process of Bangladesh government and other concern private, NGOs, Donor agencies.

Tables as a Result

Table 1: Government Budget on Education and percentage of allocation over all sectors.

Year	Revenue Budget		
	All Sector	Education	% of all sector
1995-96	118139.2	21514.5	18.21
1996-97	125349.1	22955.4	18.21
1997-98	145000.0	26957.4	18.59
1998-99	167650.0	29680.0	17.70
1999-2000	184440.0	32567.2	17.76
2000-2001	196330.0	35996.6	18.23

[Source: Website of Education Ministry of Govt. Republic of Bangladesh]

Table 2: Enrolment of Students in Primary Schools 1990-95

Year	Total	Boys	Girls	Girl Students (%)
1990	1,20,51,172	66,62,427	53,88,745	44.71
1993	1,40,67,332	75,25,862	65,41,470	46.50
1995	1,72,84,113	90,94,489	81,89,624	47.38
2003	2,50,00,000+	1,24,00,000	1,26,00,000	50.00+

Source: World Development Indicators database, July 2000

Table 3: Percentage share of education in the total revenue

Percentage Share of Education in the Total Revenue and Development budget allocations 1990-1991 to 2001-2002 (in Million)

Budget type	Revenue Budget			Development Budget		
	All Sectors	Education	% of all sectors	All Sectors	Education	% of all sectors
1990-91	73102.4	11820.1	16.17	61210.0	3124.1	5.10
1994-95	103000.0	20077.3	19.49	111500.0	18185.3	13.62
1999-2000	184440.0	32567.2	17.76	165000.0	19818.9	12.01
2001-2002	207051.8	37389.7	18.06	165830.0	21376.8	12.89

Source: BANBEIS, 2002; *Revised Budget

Table 4: Indicators of Education System in Bangladesh

Institutions	1995	1996	1997	1998
Primary school (Number)	78094	78595	77685	66235

Secondary school (Number)	12553	12858	NA	13419
Madrashah (Number)	5977	6100	6655	6915
College, general (Number)	2845	3032	NA	3344
Govt. Medical college (Number)	13	13	13	13
Non-govt. Medical College (Number)	5	5	5	11
Dental college (Number)	1	1	1	2
Engineering college (Number)	4	4	4	4
Govt. University (Number)	11	11	11	11
Non-Govt. University	18	16	16	17

Source: BBS (www.sdnpsbd.org/sdi/international_day/literacy.html)

Table 5: Education and Literacy Rate

Indicators	National	Rural	Urban	Divisions (Percent)					
				Barisal	Ctg.	Dhaka	Khulna	Rajshahi	Sylhet
Primary school net enrolment ratio (6-10 years)									
Combined	82.0	79.2	95.4	88.0	81.6	80.7	84.8	75.1	72.5
Boys	84.7	82.5	96.0	92.8	84.8	81.6	88.4	78.3	75.0
Girls	77.1	73.6	93.0	80.5	75.3	77.4	78.5	69.6	67.8
Adult literacy rate of population 15+*									
Both sex	51.0	-	-	66.2	52.0	48.3	54.9	47.4	39.3

Source: (http://www.sdnpsbd.org/sdi/international_day/literacy)

Table 6: Growth of GDP in selected countries of Asia, 1980 (Annual av. & percentages)

	1980-1990	1990-94	1995	1996	2003
Bangladesh	4.3	4.2	4.4	4.7	5.1
India	5.8	3.8	7.1	6.8	7.5
Nepal	4.6	4.9	2.9	6.1	6.3
Pakistan	6.3	4.6	4.4	6.1	6.5
Sri Lanka	4.2	5.4	5.6	3.8	4.5

Source: World Bank (2004 a)

Table 7: Initiative taken by Bangladesh for facing Globalization

Initiatives Taken by Bangladesh	Implementing Agencies
---------------------------------	-----------------------

Initiatives Taken by Bangladesh	Implementing Agencies
Bangladesh is a signatory of World Declaration on Education for All (WCEFA)	Ministry of Education (MoE), PMED
NGOs are playing a vital role through implementing non-formal basic education for children, adolescents and adults.	NGO (CAMPE), BRAC NGOs such as BRAC, RDRS, Swanirvar, Surovi, DAM and others
The government has developed "National Education Policy 2000", where creating awareness has been given priority.	National Curriculum and Textbook Board
National Academy for Education and Management	NAEM, BPATC,
Some national Universities has includes environmental studies in their education system	IUB, North South University, Queens University
The govt. has initiated an Integrated Non-formal Education Program (INFEP),	Directorate of Non-Formal Education under the Primary and Mass Education Division

Source: Draft WSSD, IUCN

References

1. Hoque A H M Sadiqul, (1997), „*Adult education in Bangladesh: Recent innovations*”, Manila, Philippines, May 5-9
2. Kanapathy V., (2002), Skill Shortages, „*Training Needs and HRD Strategies of MNCs in Malaysia*” [Online] Available http://www.capstrans.edu.au/apec_report/3_Malaysia.htm
3. Meister J.C., (1994), „*Corporate Quality Universities: Lessons In Building A World Class Workforce*. Burr Ridge, Illinois: American Society of Training and Development”
4. Moussalli Mohammed, (2003), „*Impact of Globalization, The Daily Star*”, August 25
5. Population Census (2001) (BBS) 2001, Preliminary Report, August 2001 & GOB, (2002), Ministry of Finance, ERD, „*A National Strategy for Economic Growth and Poverty Reduction*”, (IPRSP), April 2002.

6. Wan Hooi Lai, (2003), “*The Impact of Globalization on Human Resource Development in Malaysia*”, at *Human resource development in Asia: National policy Perspectives*” by Academy of Human Resource Development International, USA (AHRD) and National Institute of Development Administration (NIDA) held at Bangkok, Thailand during November 30 to December 01
7. *Education for All: National Plan of Action II – 2015, 2003* (2003), Ministry of Primary and Mass Education Government of the People’s Republic of Bangladesh, May 2003
8. Eighth Malaysia Plan, (2001)
9. http://www.sdnpsbd.org/sdi/international_day/literacy
10. <http://www.worldbank.org>
11. <http://www.ilo.org>

Falsificaționism, verificaționism și complementaritate

Bogdan POPOVENIUC*

Creează adevărul pe care vrei să-l cunoști și eu, cunoscând adevărul propus de tine, îl voi «face» în așa fel încât să nu am nici o posibilitate de a-l pune la îndoială, fiind eu însumi cel care l-a produs. (G. Vico)

În prima parte a prezentului articol este analizat modul în care evoluția științei (în particular, apariția principiului complementarității din fizica cuantică), infirmă falsificaționismul, ca metodă *unică* de cercetare, iar cea de a doua parte este dedicată recuperării acestuia din perspectiva complementarității - ca „logică a cercetării”.

Popper a reacționat vehement față de identificarea pe care J.M. Keynes, H. Reichenbach și R. Carnap o fac între „grad de probabilitate” și „grad de confirmare” a unei teorii. El publică în 1954 un articol, *Degree of Confirmation*, în care expune eroarea și introduce un *explicatum* pentru, ceea ce el consideră a fi, conceptul preștiințific de „grad de confirmare”. Articolul lui Y. Bar-Hillel, „*Comments on Degree of Confirmation by Professor K.R. Popper*”, apărut câteva luni mai târziu, îl „forțează acum să critice în continuare teoria lui Carnap”, într-un nou articol „*Content and Degree of Confirmation: A Reply to Dr. Barr-Hillel*”, aducând noi argumente care, în deplinătatea lor, ar distruge teoria lui Carnap. Iată, cele patru puncte de emulație susținute de Popper, după Alex. Michalos (10. pp. 1-2), împreună cu evaluările sale asupra susținutății lor: *explicatum*-ul¹ prin grade de confirmare al lui Carnap nu constituie o măsură adecvată pentru acceptabilitatea unei teorii științifice, deși Carnap insistă că nici nu a intenționat să fie. În al doilea rând, *explicatum*-ul lui Carnap nu e potrivit pentru anumite *explicandum*-uri pe care, în viziunea sa (Popper) amândoi încearcă să le explice. Se pare că de fapt ei aveau în vedere *explicandum*-uri diferite. În al treilea rând, Popper pretinde că *explicatum*-ul lui Carnap este inacceptabil deoarece conține un tratament nesatisfăcător al propozițiilor

---

* Lector univ. dr. la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

¹ voi folosi terminologia lui R. Carnap din *The Logical Foundation of Probability*

universale nerestrictive, obiecție perfect justificată. Și, în final, Popper susține că *explicatum*-ul lui Carnap este inconsistent din perspectiva teoremei sale despre inferențele singulare predictive, dar aici greșește.

În lucrarea citată, urmându-l pe I. Lakatos (9. pp. 315-417), Alex. Michalos distinge între două sensuri de „grad de acceptabilitate” a unui ipoteze: sensul „ipotezelor demne de a fi testate” *testworthy* – acceptabilitate₁, și cel al ipotezelor „bine testate” *well-tested* – acceptabilitate₂. El face de asemenea distincția dintre grad de confirmabilitate și grad de confirmare. Cele patru însușiri se aplică atât *explicandum*-ului, cât și *explicatum*-ului. După cum arată Alex. Michalos, Carnap nu a intenționat să considere, așa cum îl acuză Popper, „gradul de confirmare” al *explicatum*-ului ca o măsură a acceptabilității₂ unei teorii. (Chiar dacă inițial ar fi făcut-o, o dată cu publicarea celei mai importante opere a sale pe acest subiect *The Logical Foundation of Probability* el neagă explicit acest fapt).

Analizând concepția lui Popper despre gradul de acceptabilitate₁ al *explicatum*-ului, el consideră că ea poate fi sintetizată astfel: scopul oamenilor de știință este de a descoperi cele mai adecvate legi și teorii ce descriu lumea în care trăim. Pentru a atinge acest scop este necesară eliminarea descrierilor posibile logic dar eronate, ale „lumii particulare în care trăim”. Dar, dintre toate ipotezele pe care le avem, cele care au cea mai înaltă (inițială sau relativă) probabilitate, ne ajută cel mai puțin la atingerea acestui scop. De aceea, ipotezele cele mai inacceptabile sunt cele care au cel mai înalt grad de probabilitate. Cu alte cuvinte, „cu cât este mai mare probabilitatea unei ipoteze, cu atât mai inacceptabilă tinde ipoteza să devină” (10. p. 9). Consecința acestui argument, pe care Alex. Michalos îl numește „argumentul descrierii”, este total neobișnuită. „Deși noi suntem în căutarea de teorii cu un grad ridicat de coroborare, *ca oameni de știință, noi nu căutăm teorii cu probabilitate ridicată, ci explicații, altfel spus, teorii puternice și improbabile.*” (12. p. 80) Deci ipotezele *improbabile* sunt mai acceptabile₁ decât cele probabile și criticabile în detaliu.

Alex. Michalos arată că există șase obiecții majore ce pot fi aduse acestui argument (primele patru putând fi contracarate, ultimele presupuse decisive). Prima obiecție apare din perspectivă instrumentalistă. „Dacă viziunea instrumentalistă asupra legilor și teoriilor este corectă, atunci prima premisă a argumentului este falsă. Dacă legile și teoriile *nu* sunt descrieri, atunci este evident o greșeală să consideri că oamenii de știință sunt

interesați să descopere legi și teorii care *sunt* descrieri” (10. p. 10). Dar, dacă acceptăm distincția pe care o face Popper că legile și teoriile nu sunt *numai* instrumente întrucât pot fi falsificate (v. 12. pp. 147-151), atunci prima premisă a argumentului nu mai este falsificată.

În al doilea rând, o regulă A: „Accept₁ această ipoteză deoarece are cea mai mică probabilitate” se auto-anulează, deoarece „unul din țelurile cercetării științifice este de a descoperi propozițiile adevărate despre lume și în acord cu această regulă, noi trebuie să acceptăm₁ propozițiile cele mai apropiate de auto-contradicție (i.e. dacă considerăm doar probabilitatea inițială) sau probabil false (i.e. dacă considerăm probabilitatea relativă)” (10. p. 10). Dar principiul acceptării ipotezelor cele mai improbabile, folosit pentru eliminarea rapidă a celor false, nu este mai important decât refuzul celor ale auto-respingerii. Obiecție nesutenabilă.

În al treilea rând, dacă urmăm regula A, în cele din urmă, noi vom avea mai puțină cunoaștere despre lume. Acestui argument i s-ar putea replica că ipotezele acceptate₁ vor avea un grad din ce în ce mai mare de conținut empiric, deci ipotezele ce supraviețuiesc au mai multă informație. Mai mult, „nu există nici o rațiune *logică* pentru care n-ar trebui să avem o singură ipoteză acceptată₂ (să zicem, poate, o teorie extrem de puternică) de la care să fie derivată mai multă cunoaștere despre lume decât de la un număr de alte ipoteze” (10. p. 12).

De asemenea, s-ar părea că argumentul este auto-contradictoriu: „Fie H o ipoteză oarecare și fie *e* o dovadă („evidence”), adusă în sprijinul lui H. Presupunem că *e* însăși este acceptabilă și logic echivalentă cu H. Prin urmare,

$$p(H, e) = p(e, e) = 1$$

dar aceasta înseamnă că, fiind dat *e*, H nu ne spune absolut nimic despre lume. Așa că, H este inacceptabil. Dar H este logic echivalent cu *e*. Deci, *e* este inacceptabil. Astfel, *e* este și acceptabil și inacceptabil, ceea ce este imposibil” (10. p. 12). Numai că, așa cum precizează autorul, acest argument este zdruncinat de distincția acceptat₁ - acceptat₂, deoarece, dacă *e* este o dovadă acceptată₂, concluzia raționamentului va fi că H este inacceptabil₁ și în consecință, *e* este acceptabil₂ și inacceptabil₁, ceea ce este posibil.

În fine, se poate imagina un caz în care „ipoteza mai acceptabilă₁ *nu* este cea care are un grad de conținut empiric mai mare” (10. p. 13). Deci nu se poate susține că „un grad înalt de conținut empiric (probabilitate logică mică) este o condiție *suficientă* pentru acceptabilitate₁” (10. p. 14); dar,

susținut de condiții auxiliare (relevanță, putere de explicare, simplitate, risc de eroare etc.) egale, *ar putea* constitui un criteriu de acceptabilitate₁.

Însă, obiecția irefutabilă, după Alex. Michalos, este faptul că „argumentul descrierii” pierde din vedere un aspect extrem de important, cel al tensiunii dintre certitudinea cunoașterii și îmbogățirea cunoașterii. Țelul savantului este pe de o parte descoperirea celei mai adecvate legi sau teorii ce descrie lumea, de unde obligația de a căuta cele mai *îndrăznețe* ipoteze, pe de altă parte țelurile sale sunt *eficiența* și *prudența* cercetării, ceea ce îl determină să folosească cât mai eficient cunoștințele și resursele (inclusiv baza de cunoștințe), pe care le are. Cu alte cuvinte, „argumentul implică o eroare generală (fallacy generally) cunoscută sub numele de *pledoarie specială*. Ne conduce la o concluzie falsă prin omiterea unei informații importante referitoare la celelalte țeluri ale savanților.” (10. p. 15) Și să nu uităm că această „logică de cercetare” este destul de străină *omului* de știință. Să luăm, spre exemplu, următorul argument al lui Max Born: „Nu poate fi ocolită problema dacă este vorba sau nu de o lume obiectivă, existentă independent de observator. Nu cred că pe cale logică se poate obține un răspuns categoric. Dar acest lucru este posibil îndată ce facem uz de libertatea de a considera drept falsă o aserțiune foarte improbabilă.” (3. p. 334)

Pe de altă parte, falsificaționismul suferă de o carență funciară în plan practic. În aplicarea sa, falsificaționismul presupune posibile *experimentele cruciale*. Dar, potrivit lui Duhem: „Un experiment în fizică nu poate fi niciodată condamnat ca o ipoteză izolată ci doar ca un întreg grup teoretic” (4. p. 183, *apud* 6. p. 98). Sau, în varianta lui D. Gillies: „fizicianul nu poate supune niciodată o ipoteză izolată unui test experimental, ci doar un întreg grup de ipoteze; când experimentul este în contradicție cu predicția sa, ceea ce putem deduce de aici este că măcar una din ipotezele conținute în grup este inacceptabilă și trebuie modificată; dar experimentul nu specifică și care dintre ele trebuie schimbată”. (7. pp. 98-99)

Consecința acestei teze este aceea că experimentele cruciale devin imposibile. După Duhem, un experiment crucial ar fi: „Enumerati toate ipotezele care pot justifica acest grup de fenomene apoi, prin contradicții experimentale, eliminați-le pe toate cu excepția uneia; aceasta din urmă nu va mai fi o ipoteză, ci va deveni o certitudine” (4. p. 188, *apud* 7. p. 101). Numai că, va fi imposibil să fim siguri că am exclus toate presupunerile posibile. De aceea pare firesc, după D. Gillies, să adoptăm o variantă mai

slabă a sensului experimentului crucial. Potrivit acestui sens, un experiment E este crucial dacă dintre două ipoteze concurente T_1 și T_2 , una prezice ca în urma acestuia să apară O, iar cealaltă non-O. Astfel dacă efectuăm E și apare O, T_2 este eliminată, iar dacă apare non-O, T_1 este eliminată. Bineînțeles că aceasta nu înseamnă că ipoteza câștigătoare este certă, deoarece poate exista o altă ipoteză T_3 , diferită de T_1 și T_2 , care să fie mai satisfăcătoare. În plus, nu avem întotdeauna posibilitatea de a identifica ipoteze care să se afle în acest raport „strict contradictoriu”. Mai mult, Duhem consideră că niciodată nu vom putea deriva O din T, ci din T și A, unde A este o conjuncție de presupuneri auxiliare, fapt ce conferă suficiente mijloace pentru a „salva” oricând teoria de la infirmare. El își ilustrează teza prin experimentul lui Foucault, ce trebuia să decidă între teoria ondulatorie și cea corpusculară a luminii. El arată că ipoteza respinsă, cea a naturii corpusculare a luminii va putea fi oricând salvată prin modificarea celorlalte presupuneri ce au fost considerate în efectuarea experimentului. Experimentul „nu este între două ipoteze, ipoteza emisiei și cea ondulatorie, între care experimentul lui Foucault hotărăște tranșant; ci decide mai degrabă între două seturi de teorii, fiecare dintre ele luate ca întreg, i. e. între întregul sistem al opticii lui Newton și cel al opticii lui Huygens” (4. p. 189, *apud* 7. p. 102).

Dezvoltarea științei a dat dreptate lui Duhem și nu lui Popper, cele două teorii contrare fiind ambele acceptate în fizica actuală, în virtutea principiului complementarității. În 1927, la Congresul Internațional de la Como, Italia (dedicat comemorării lui Volta), Niels Bohr formulează principiul complementarității: *Contraria non contradictoria sed complementa sunt* (Laturile contrarii nu sunt contradictorii, ci sunt complementare).

Potrivit acestui principiu rezultă că „descrierea totalității unui sistem într-o singură imagine este imposibilă chiar și într-un domeniu limitat. Există imagini complementare, care nu pot fi aplicate în același timp, dar cu toate acestea nu se contrazic, ci epuizează întregul împreună.” (3. p. 145) De unde apare această situație?

În fizica clasică, fenomene din natură se desfășoară independent de faptul observării lor, putând fi descrise fără nici o referire la observarea lor. În fizica cuantică, fenomenul trebuie descris și prezis numai în raport cu un mod bine definit de observație sau de instalație instrumentală. Aceasta nu exclude faptul că aceleași clase de fenomene pot fi observate cu diferite instrumente coroborate. Astfel, precizarea *locului* pretinde un sistem rigid de

referință, iar măsurarea *timpului* pretinde un ceas mecanic, în timp ce precizarea *impulsului* și a *energiei* cere înfrângerea rigidității și a legăturii mecanice – ceea ce înseamnă că o parte a instrumentului trebuie să se poată mișca liber, pentru a i se putea aplica legile conservării. Aceste două tipuri de instalații se exclud și se întregesc reciproc.

De exemplu, pentru a stabili coordonatele unei particule se poate folosi o diafragmă cu fantă care trebuie să fie legată în mod rigid de instrument. În schimb, când vrem să cunoaștem dacă particula a trecut prin fantă, atunci acea parte a aparatului ce înregistrează trecerea trebuie să fie mobilă și să cedeze. Numai dacă luăm în considerație această complementaritate putem descrie experimentul în mod necontradictoriu. Ceea ce înseamnă că teoria cuantică permite folosirea unor sisteme teoretice diferite, complementare, între care nu numai că nu trebuie să alegem ci, dimpotrivă, trebuie să le acceptăm împreună pentru a avea întreaga descriere a realității. Mai mult, „se dovedește că pentru a descrie unul și același sistem fizic pot fi folosite logici consistente destul de diferite corespunzând aceleiași stări inițiale, dar cu observabile diferite, domenii ale valorilor diferite sau momente de referință diferite.” (11. p. 159) Această multiplicitate a logicilor consistente „nu este nimic altceva decât o redescoperire a principiului de complementaritate, chiar dacă acum el și-a pierdut statutul de principiu, devenind doar un produs derivat al logicii.” (11. p. 159) Astfel că, interpretarea mecanicii cuantice va avea la bază o unică regulă cu caracter logic: „Orice descriere a unui sistem fizic trebuie exprimată în termenii proprietăților aparținând unei logici consistente generale. Un raționament valid care să lege aceste proprietăți trebuie să conștie din implicații valabile în acea logică.” (11. p. 451).

Pe de altă parte, falsificaționismul, ca criteriu de demarcație, implică existența unei semantici riguroase. Ori, criteriul adevărului ca *adequatio* nu se poate aplica în cazul mecanicii cuantice, din două motive: „(i) Nu este posibil să se verifice fiecare propoziție comparând-o cu faptul corespunzător, căci un fapt este doar un fenomen actualizat, altfel spus, o proprietate semnificativă clasic a unui obiect microscopic. Aceasta este un tip foarte restrictiv de propoziție și, dacă doar despre fapte s-ar putea arăta că sunt adevărate, nu am fi niciodată în stare să afirmăm ceva relevant privitor la o singură particulă sau atom. Este tocmai ce a susținut Bohr. (ii) Trebuie, de asemenea să fim atenți când logica este folosită pentru a infera un adevăr nou dintr-unul cunoscut, deoarece complementaritatea, cu multiplicitatea ei

de logici consistente, este mult mai înșelătoare decât logica clasică obișnuită (a simțului comun)” (11. p. 467). Situația se complică mult dacă ținem cont de faptul că în fizica cuantică criteriul de adevăr nu poate fi enunțat înainte de a obține o interpretare completă.

Pe de altă parte, Popper rămâne, în cele din urmă, susținătorul interpretării particulei reale, înțelegând prin aceasta obiecte foarte mici localizate, perturbații, singularități, sau alte lucruri care stau laolaltă așa cum ar trebui să se întâmple cu o particulă, și nu se împrăștie ca undă. Dar se pare că „interpretarea particulei reale suprapune peste teoria cuantică general acceptată particulele reale din fizica clasică. Acest mariaj este nenatural, iar particulele reale suprapuse sunt de prisos, în sensul că ele nu adaugă nimic în plus care să fie testabil din punct de vedere empiric pentru teoria cuantică.” (15. pp. 158-159)

Predicțiile statistice ale cuanticii sunt incompatibile, după cum arată Bell, cu existența unei realități subiacente, ale cărei părți separate spațial, sunt realități independente unite numai prin relații dinamice cauzale. „Părțile separate spațial ale oricărei realități subiacente trebuie să fie unite într-un mod care transcende total domeniul conexiunilor dinamice cauzale. Părțile separate spațial ale oricărei astfel de realități subiacente nu sunt realități independente, în sensul obișnuit.” (15. p. 86) Aceasta nu înseamnă că teorema lui Bell ar exclude o interpretare a particulelor reale, ci numai faptul că nu ar exista o consecință dinamică testabilă și, de asemenea, acceptarea acestor conexiuni hiperdinamice. Ceea ce în termenii falsificaționismului ar însemna că interpretarea particulei reale este un enunț metafizic.

De asemenea, multe proprietăți care pot fi formulate într-o logică consistentă nu pot fi verificate experimental, nici măcar în principiu și, prin urmare, nu sunt nici adevărate, nici false. Similar, multe observabile nu pot fi măsurate nici măcar ca o chestiune de principiu, fără a viola vreo lege a fizicii². De exemplu, decoerența este o consecință a cuplajului unui sistem, cum ar fi subsistemul colectiv în cazul unui obiect macroscopic, cu mediul, care implică un număr foarte mare de grade de libertate. Datorită decoerenței rezultă că „nu toate observabilele pot fi măsurate, ci doar un număr redus. Aceasta înseamnă că majoritatea proprietăților la care ne putem gândi, chiar

---

² aceasta în ciuda încercării lui Popper de realizare a programului neîndeplinit al lui Heisenberg, de eliminare din teorie a mărimilor inaccesibile observației experimentale (adică a componentelor metafizice, în sens falsificaționist, din cuantică), prin *inversarea*

în cadrul unui sistem mic, nu pot fi niciodată confirmate sau respinse de nici un fel de măsurătoare. Ele țin de domeniul fizicii conversaționale, nu al celei reale.”(11. p. 460) Ori, decoerența nu poate fi evitată în majoritatea cazurilor nici măcar în principiu.

Ce mai rămâne atunci din falsificaționism? Un răspuns îl constituie încercarea lui D. Gillies din *Philosophy of science*, prin folosirea unei combinații a tezelor lui Duhem și Quine.

După el, poziția lui Duhem, pe care am văzut-o, „pare mai precis descrisă, ca un *falsificaționism modificat*, decât ca un *convenționalism*. Duhem consideră că anumite ipoteze ale fizicii, când sunt considerate izolat, pot să nu se supună direct infirmării experimentale. El nu este astfel un falsificaționist strict. Pe de altă parte, el neagă că asemenea ipoteze sunt imune la revizuire în lumina dovezilor experimentale” (7. p. 104)

Spre deosebire de Duhem, teza lui Quine, a *nedistinției* (categorice) dintre enunțurile analitice și sintetice, se aplică la orice fel de enunț. Pe când „Duhem a vrut să aplice teza sa numai anumitor enunțuri nu și la altele, [...] teza lui Quine se presupune a se aplica oricărui enunț, oricare ar fi acesta”.(7. p. 111)

În al doilea rând, teza lui Quine este mult mai „tare” decât cea a lui Duhem. În versiunea sa, nu avem posibilitatea nici măcar de a izola un grup de ipoteze, văzute ca un întreg, ci „știința totală este asemenea unui câmp de forțe ale cărui condiții limită le constituie experiența. Un conflict cu experiența la periferie ocazională reiajustări în interiorul câmpului. Valorile de adevăr vor fi redistribuite pentru unele din enunțurile noastre. Reevaluarea anumitor enunțuri implică reevaluarea altora din cauza interconexiunilor lor logice – legile logicii fiind, la rândul lor, numai alte enunțuri oarecare ale sistemului, alte elemente oarecare ale câmpului. Dacă e reevaluat un enunț, trebuie să reevaluăm alte câteva, care pot fi enunțuri logic conectate cu primul, sau pot fi enunțuri asupra conexiunilor logice însele. Dar câmpul total este astfel subdeterminat prin condițiile de frontieră, experiență, astfel încât există multă libertate de a alege care anume enunțuri să fie reevaluate în lumina unei singure experiențe contrare. Nici o experiență particulară nu este legată de un enunț particular din interiorul domeniului, cu excepția legăturii indirecte prin considerații de echilibru care

---

acestui. (cf. 13. Cap. IX) Încercare de asemenea nereușită, Popper recunoscând el însuși, în urma criticilor, eroarea comisă, în realizarea experimentului *crucial* imaginat

afectează câmpul ca întreg” (14. p. 55). De unde consecința că „orice enunț poate fi făcut valabil în general, dacă facem ajustări suficient de drastice în altă parte a sistemului” (*ibidem*). Ca urmare, D. Gillies propune un principiu combinat, numit de el „teza Duhem-Quine”:

„A Teza holistă se aplică la orice ipoteză teoretică de nivel înalt (nivelul 2), indiferent dacă este din fizică sau din altă știință, sau chiar din matematică sau logică.

B Grupul de ipoteze supus testului, în orice situație dată, este în practică limitat, și nu se poate extinde la întreaga cunoaștere umană.” (7. p. 115)

D. Gillies consideră că nici enunțurile (strict) existențiale, nici cele de probabilitate nu sunt cele care pun cele mai mari probleme falsificaționismului popperian, ele fiind legate de falsificaționism ca metodologie a cercetării. (După cum se știe, pentru Popper, enunțurile strict existențiale, ca și cele de probabilitate, *nu sunt falsificabile*). Dificultățile sunt legate de acceptiunea falsificaționismului ca criteriu de demarcație între știință și metafizică. Critica popperiană a criteriului verificaționist a fost că „*el, nu exclude enunțurile evident metafizice, dar le exclude pe cele mai importante și mai interesante dintre toate enunțurile științifice - teoriile științifice, legile universale, ale naturii.*” (12. p. 356) Ceea ce observă D. Gillies este aceea că nici falsificaționismului nu-i reușește acest lucru. „Dacă este dată o teorie falsificabilă, noi putem întotdeauna să-i *țintuim* („tack on”) o propoziție metafizică arbitrară, și tot vom avea o teorie falsificabilă.” (7. p. 210) Situația poate fi remediată prin *suplimentarea* falsificabilității, cu considerații legate de simplitate. (v. 7. pp. 210-211) De reținut că Popper a fost conștient de această problemă, precizând că nu pot fi acceptate decât ipotezele auxiliare ce sporesc gradul de falsificabilitate al teoriei (ceea ce nu este cazul ipotezelor metafizice). Numai că, ulterior, în urma polemicilor cu criticii săi (în special I. Lakatos) „și-a «slăbit» considerabil criteriul de demarcație și criteriile de evaluare critică a teoriilor competitive. Aș spune periculos de mult” (5. p. 48) pentru ca acestea să-și mai păstreze virtuțile „orientative” în situațiile problemă. Pe de altă parte, prima lege a lui Newton (legea inerției), ar trebui respinsă ca neștiințifică prin prisma falsificaționismului. (v. 7. p. 102 și cap 4.4, pp. 90-94) Soluția pe care o încearcă Popper în lucrarea sa ulterioară *Realism și țelul științei* prin înlocuirea enunțurilor izolate prin sisteme teoretice nu salvează legea întâi de la statutul de enunț metafizic, dacă sunt urmate doar prescripțiile

falsificaționismului. Această problemă ar putea fi soluționată, susține D. Gillies, folosind teza Duhem-Quine. Pe lângă aceasta, mai este necesară „introducerea unui principiu de confirmare a unei teorii, care să aibă același statut logic, deși cu un conținut diferit, ca principiul testului sever al lui Popper”, (7. p. 215) pe care îl numește *principiul justificării suplimentare* (principle of explanatory surplus), alături de un nou tip de enunțuri de nivel doi, între cele falsificabile și cele metafizice - cel al enunțurilor (științifice) confirmabile dar nefalsificabile. Astfel, după „schimbarea criteriului de demarcație din *falsificaționism* în *confirmabilitate* [...] aproape toate prescripțiile (metodologice n. m.) falsificaționismului pot fi păstrate; ele trebuie suplimentate, mai degrabă, decât abandonate. Aceasta este chiar o situație de dorit, atâta vreme cât falsificaționismul a dovedit că funcționează în multe ramuri ale cercetării științifice” (7. p. 221). De asemenea, prin introducerea unei *reguli de falsificare a enunțurilor de probabilitate*³ (cf. 6. pp. 231-61) majoritatea ipotezelor statistice devin falsificabile, putând fi astfel reținută și metodologia falsificaționistă în acest sector.

Totuși, există mari îndoieli că acest program este realizabil în maniera dorită de D. Gillies. Aceasta deoarece, probabilitatea apare pentru teoria cuantică drept o trăsătură intrinsecă a sistemului teoretic, înainte de a fi un rezultat experimental. „Probabilitatea nu intră în teorie ca ceva măsurabil printr-o serie de experimente, ci mai degrabă sub forma a ceea ce matematicienii numesc o măsură, adică numere a priori care pot fi asociate unor proprietăți ipotetice. Aceasta înseamnă că probabilitățile apar în primul rând ca un ingredient esențial în limbajul fizicii, mult înainte de a fi asociate unui tip oarecare de măsurătoare.” (11. p. 446) Dacă fizica clasică se bazează pe o logică unică, în fizica cuantică, necomutativitatea⁴ dă naștere complementarității, adică existența a numeroase logici diferite ce descriu același sistem. Mai mult, „fiecărei propoziții aparținând domeniului unui tip special de logică cuantică i se poate asocia o probabilitate.” (11. p. 448)

Pe lângă aceasta, în teoria cuantică, probabilitatea este intrinsec legată de posibilitate (și) în accepțiunea ei de potențialitate. De unde dificultatea unei tratări stricte a ei în cadrul teoriei probabilităților. „În experiențele asupra fenomenelor atomice, avem de-a face cu lucruri și fapte, cu fenomene care sunt la fel de reale ca și fenomenele vieții obișnuite. Dar

---

³ procedeu cu care Popper a fost de acord, cf. 13. Anexa IX și *Addendum* 1972

⁴ acele măsurători pentru care ordinea în care sunt efectuate este relevantă pentru rezultatul lor.

atomii sau particulele elementare nu sunt la fel de reale; ele formează o lume de potențialități sau de posibilități mai degrabă decât o lume de lucruri sau de fapte.” (8. p. 395) Rezultatele experimentului cuantic, sub forma așteptărilor statistice, nu sunt probabilități, ci mai degrabă potențialități - *alegeri făcute de natură*. „Faptul că, în general, unul și același aranjament experimental poate da rezultate diferite este uneori plastic exprimat ca fiind «alegerea făcută de natură» între aceste posibilități. [...] Ea exprimă pur și simplu imposibilitatea de a putea spune cu certitudine, așa cum eram obișnuiți, modul în care va evalua un anumit fenomen indivizibil și închis” (2. pp. 97-97), deducțiile logice nepermițând decât obținerea probabilității de apariție a fenomenelor individuale în condiții experimentale date.

„Prin atitudinea luată, fizicienii cei mai de seamă de astăzi dovedesc că așa-numita «criză» nu macină propriu-zis intuitivitatea fizicii actuale, ci, evident, o altă structură a acesteia, și anume «logicitatea» ei întemeiată pe principiul identității. Și într-adevăr, dacă luăm în considerare teorii precum aceea despre natura ondulatorie a materiei sau aceea despre natura corpusculară a energiei, se poate spune că prin ele nu se renunță la intuitivitatea teoretizării; intuitivitatea acestor teorii se realizează doar într-un fel extrem de alambicat.” (1. p. 129) Pentru L. Blaga faptul nu constituie o problemă, ci un indiciu despre o nouă metodă, a *antinomiei transfigurată*, deschizătoare de perspective de importanță epocală, ce ar trebui aplicată și în alte domenii.

Dezvoltarea științei, după cum am văzut, a arătat că falsificabilitatea, considerată ca mecanism *unic* al cercetării, nu trece proba falsificaționistă, trebuind tratată în cadrul paradigmei verificaționiste pentru a nu fi infirmată. Concluzia care se impune este aceea că, *în cadrul procesului de cercetare științifică, schema falsificaționistă constituie doar o componentă a „setului” de două (cu verificaționismul) sau mai multe reguli complementare, care împreună constituie logica cercetării/descoperirii științifice.*

Bibliografie

1. Blaga Lucian, *Experimentul și spiritul matematic*, Editura Humanitas, București, 1998
2. Bohr Niels, *Fizica atomică și cunoașterea umană*, Editura Științifică, București, 1969
3. Born Max, *Fizica în concepția generației mele*, Editura Științifică, București, 1969
4. Duhem P., *The Aim and Structure of Physical Theory*, tradus în limba engleză de Philip P. Wiener după ediția a 2-a, Atheneum, 1962
5. Flonta Mircea, *Despre rădăcinile istorice și destinul “Logicii cercetării”*, studiu introductiv la Popper K., *Logica cercetării*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981
6. Gillies Donald A., *Falsifying Rule for Probability Statement*, *British Journal for the Philosophy of Science*, **22**, 1971
7. Gillies Donald A., *Philosophy of Science in the Twentieth century - Four Central Themes: an introduction*, Blackwell, Oxford UK & Cambridge USA, 1993
8. Heisenberg Werner, *Limbaj și realitate în fizica modernă în Epistemologie. Orientări contemporane*, Editura Politică, București, 1974
9. Lakatos I., *Changes in the problem of inductive logic*, în *The problem of Inductive logic*, ed. I. Lakatos, Amsterdam: North Holland Pub. Co., 1968
10. Michalos Alex. C., *The Popper-Carnap controversy*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1971
11. Omnes Ronald, *Interpretarea mecanicii cuantice*, Editura Tehnică, București, 1999
12. Popper R. Karl, *Conjecturi și infirmări. Creșterea cunoașterii științifice*, Editura TREI, 2001
13. Popper R. Karl, *Logica cercetării*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981
14. Quine W. van O., *Două dogme ale empirismului*, în *Epistemologie. Orientări contemporane*, Editura Politică, București, 1974
15. Stapp Henry P., *Rațiune, materie și mecanică cuantică*, Editura Tehnică, București, 1998

Modelul „Omului nou” în ideologiile totalitare din România secolului XX

Dan Ioan DASCĂLU*

Secolul XX a fost marcat, în mod tragic, de fenomenul totalitar. Instaurate în numeroase țări, în numele unor ideologii prin care se legitimau, regimurile totalitare, de stânga sau de dreapta, comuniste sau fasciste, promiteau o schimbare radicală a societății, în conformitate cu proiecte utopice. Promisiunea unui „bine general”, a dezvoltării și modernizării societăților respective, nu a fost decât pretextul pentru ca deținătorii puterii politice să își exercite dominația totală asupra societății, asupra fiecărui individ, prin intermediul partidului-stat, politizând și ideologizând întreaga viață socială.

Pentru milioane de oameni, experiența vieții într-un regim totalitar a avut consecințe tragice. Unii au fost eliminați fizic, alții au petrecut ani îndelungați în închisori și lagăre, alții, deși „în libertate”, au trebuit să suporte presiunea zilnică a ideologizării, a supravegherii, a fricii de amenințarea continuă și arbitrară a represiunii, a lipsei unor drepturi fundamentale. Contextul totalitar și-a pus, deci, amprenta, mai mult sau mai puțin profund, asupra personalității celor care au trăit într-o asemenea societate.

Privindu-l ca *tip ideal*, în sensul pe care Max Weber îl dădea tipului ideal, ***totalitarismul este un regim politic în care deținătorii puterii, sub pretextul schimbării radicale a societății în conformitate cu un proiect ideologic, își impun dominația totală asupra vieții sociale*** (D.I. Dascălu, 2002, p. 41).

Puterea politică nu este deținută, așa cum se prezintă propagandistic și autolegitimator aceste regimuri, de către „poporul” care este format din „clasa muncitoare și aliații săi” sau comunitatea pură din punct de vedere rasial, și nici măcar de către mișcarea sau partidul „revoluționare” care au contribuit la instaurarea totalitarismului, devenite partide unice după instaurarea acestuia, ci de un lider totalitar sau, uneori, de un grup restrâns de lideri, care construiesc un aparat birocratic puternic centralizat, în cadrul

---

* Lector univ. dr. la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

căruia se întrepătrund, se completează și, uneori, se află în concurență și conflict, mai multe ierarhii, prin intermediul cărora se exercită puterea. Liderul totalitar sau grupul restrâns de lideri se află, în mod real, în vârful acestor ierarhii și delegă membrilor aparatului, proporțional cu poziția ocupată în sistemul ierarhic, o parte a puterii lor. Aparatul birocratic al puterii, format din oameni recrutați mai mult pe baza atașamentului față de lideri decât a atașamentului față de ideologie sau de partid, și a căror poziție este dependentă total de voința liderilor și, deci, oarecum instabilă, este continuu controlat, supravegheat, reorganizat, în așa fel încât să nu apară posibilitatea formării unor centre de putere independente de centru, a unei opoziții. Obediența absolută față de lideri este ceea ce caracterizează, în primul rând, pe membrii acestui aparat.

Pe de altă parte, totalitarismul înseamnă o pătrundere a politicului în toate domeniile vieții sociale. Puterea politică totalitară încearcă să pătrundă, prin intermediul statului de cele mai multe ori, în toate domeniile vieții sociale, pentru a elimina orice contraputere ce ar putea să apară sau orice resursă a unei asemenea posibile contraputeri, pentru a-și instaura dominația, controlul asupra întregii societăți și a oamenilor care o compun.

Dominația totală asupra societății, exercitată de deținătorii reali ai puterii politice, se realizează prin intermediul „partidului –stat”, care înghite societatea civilă, care domină comunicarea socială și care tinde spre o dominație totală asupra individului.

Regimurile totalitare reale se apropie, mai mult sau mai puțin, de tipul ideal, într-un moment sau altul al existenței lor. Amploarea schimbărilor pe care le produc ele la nivelul societății și al indivizilor depinde de o multitudine de factori, care țin de tipul și forma regimului totalitar respectiv, de durata și modul lui de evoluție, de caracteristicile istorice, economice, politice, culturale ale societăților în care se instaurează, de contextul geo-politic, iar la nivel individual, de particularitățile personale ale celor care îl suportă.

Odată instaurată, puterea totalitară își propune nu doar schimbarea societății, ci și schimbarea radicală a personalității oamenilor care trăiesc în această societate. Realizarea dominației totale, care reprezintă caracteristica definitorie a acestor regimuri, nu se poate realiza decât în măsura în care ele reușesc să impună, la nivelul întregii societăți, „*un om de serie, previzibil, bine impregnat ideologic, ușor de condus*” (A. Neculau, 1999, p. 132). Acest proces de dirijare a construcției și reconstrucției personalității, posibil în

măsura în care puterea totalitară stăpânește contextul social, presupune un model de personalitate dezirabilă, construit pe baza ideologiei prin care se legitimează și pe care o impun regimurile totalitare, un model al „omului nou” în perspectiva căruia se desfășoară întregul proces de „reeducare” a membrilor societății, de „formare” a supușilor ideali. Programul de instaurare a dominației totale urmărește ca acest model să fie interiorizat de fiecare membru al societății și transformat în model de autoconstrucție a personalității și cadru de evaluare a comportamentelor celorlalți.

Pentru formarea de „oameni noi”, regimurile totalitare au alocat importante resurse, instituind un uriaș aparat birocratic care să coordoneze, să controleze acest proces, elaborând sau adaptând principii și metode specifice pentru desfășurarea lui. Lenin arăta, în 1920, că *„principala sarcină trebuie să fie aceea de a ajuta la educarea și instruirea maselor muncitoare, pentru a învinge vechile obiceiuri, vechile deprinderi care ne-au rămas moștenire de la vechea orânduire”* (V.I. Lenin, 1970, p. 701), iar Hitler, în *Mein Kampf*, considera, la rândul său, că *„statul rasist național-socialist are ca scop principal educarea și menținerea acelor care sunt susținătorii statului.”* (A. Hitler, 1994, vol. II, p. 63)

Modelul „omului nou”, construit pe baze ideologice, devine, în societățile totalitare, ideal educativ. Vom înțelege idealul educativ drept *„tipul de personalitate pe care dorește comunitatea respectivă să-l formeze și să-l multiplice în rândul viitorilor săi cetățeni”* (L. Antonesei, 1996, p. 39). Nu existența unui ideal educativ este nouă în societățile totalitare, pentru că, în fond, toate societățile își formulează, mai mult sau mai puțin explicit, mai mult sau mai puțin precis, un asemenea ideal educativ din care vor fi derivate finalități educative, obiective propriu-zise ale practicii educației. Nou în totalitarism este modul de implicare al ideologiei unice impusă de regim, atât în construcția modelului „omului nou”, cât și în procesul de formare (sau de-formare) a membrilor societății în raport cu acest model. Educația, extinsă mult dincolo de cadrele ei instituționale clasice, se află sub o comandă unică, are o orientare unică, încercând să excludă orice alternativă educațională. Educația este ideologizată și controlată strict de către puterea politică.

Scopul unic al educației totalitare este acela de a produce supuși ideali ai puterii. În ciuda afirmațiilor propagandistice asupra „dezvoltării multilaterale a personalității”, educația totalitară duce la limitarea acestei dezvoltări, la uniformizarea indivizilor și la de-formarea personalității. În

plus, ea operează în virtutea principiului excluderii. Pe de o parte sunt excluși de la educație, și deci și de la posibilitatea realizării personale în viața socială, cei care nu îndeplinesc criteriile stabilite de ideologie pentru accesul la viața politică și socială, iar pe de altă parte sunt excluse, tot pe criterii ideologice, acele conținuturi ale educației care nu concordă cu ideologia impusă de putere sau care nu sprijină învățarea supunerii.

Ansamblul de metode folosite pentru formarea „omului nou”, modul de îmbinare a lor, amestecul de teroare și persuasiune, conferă o anumită specificitate educației totalitare.

Pentru a scoate în evidență caracterul deformativ al educației totalitare au fost utilizați termenii de *dresaj* și *îndoctrinare*.

Revenind la tema comunicării noastre, trebuie să arătăm că în România au existat, pe parcursul secolului XX, partide și mișcări totalitare atât de dreapta cât și de stânga, având forță și impact diferit, bazate pe ideologii totalitare și încercând, cu rezultate diferite, să instaureze regimuri totalitare și să modeleze personalitatea membrilor societății în sensul formării „omului nou”.

În țara noastră nu se poate vorbi despre existența unui regim totalitar de dreapta în adevăratul sens al cuvântului, chiar dacă dictatura autoritară a regelui Carol al II-lea, între februarie 1938 și septembrie 1940, a imitat totalitarismul iar „Statul Național Legionar”, în cele câteva luni de ființare (septembrie 1940 – ianuarie 1941) a încercat, într-o anumită măsură, să devină un stat totalitar.

Chiar dacă în România interbelică au existat câteva mișcări politice de dreapta, cu tentă totalitară, fiind, de cele mai multe ori rodul influenței avute de fascismul european, mai ales cel german și italian, o singură mișcare totalitară de dreapta, Mișcarea Legionară, implicată, de multe ori cu consecințe tragice, în politica românească, a reușit să ajungă o mișcare politică de masă, să atragă un număr mare de membri și simpatizanți, să devină al treilea partid al țării, la alegerile din 1937, cu peste 15% din voturile exprimate de electorat, să ajungă, este adevărat, într-o anumită conjunctură internă și internațională, pentru o scurtă perioadă, la guvernarea țării. Din motive ținând mai ales de lupta politică ea a purtat mai multe nume oficiale: „Legiunea Arhanghelului Mihail”, „Garda de Fier”, Partidul „Totul pentru țară”, etc. Dincolo de aceste nume și de anumite schimbări organizatorice minore, există aceeași formațiune politică, cu aceeași ideologie, Mișcarea Legionară.

„Legiunea Arhanghelului Mihail” a fost înființată în 1927 de câțiva tineri desprinși din partidul conservator și profund antisemit al lui A.C. Cuza, „Liga Apărării Naționale Creștine”, tineri conduși de către Corneliu Zelea Codreanu, care avea să devină „Căpitanul” legionarilor, obiect al adulației, al devotamentului, al unui cult al personalității asemănător, într-un fel, cu cel practicat în cazul fascismului italian și al nazismului. „Garda de Fier”, apărută în 1930, cu intenția de a regrupa tineretul naționalist în jurul legionarilor pentru reconstrucția, în primul rând morală, a țării, și care nu i-a cuprins până la urmă decât pe legionari, a fost un alt nume sub care s-a făcut cunoscută Mișcarea Legionară. Partidul „Totul pentru Țară”, înființat în 1935, este o formă de camuflare a Mișcării Legionare, o modalitate de a pătrunde pe scena politică oficială, de a participa la alegeri, în condițiile în care „Legiunea Arhanghelului Mihail” și „Garda de Fier” fuseseră dizolvate de guvern în 1931-1932, iar „Gruparea Corneliu Zelea Codreanu”, numele sub care legionarii participaseră la alegerile din 1932, fusese la rândul său dizolvată în 1933.

Doctrina Mișcării, deși legionarii nu au fost în mod deosebit preocupați de elaborări doctrinare, așa cum se conturează ea prin scrierile și ordinele Căpitanului dar și prin contribuțiile teoretice ale unor intelectuali legionari sau simpatizanți ai legionarilor, are multe elemente asemănătoare cu doctrinele fascismului european: poziția declarată împotriva democrației liberale, dar și împotriva marxismului și comunismului, antisemitismul, naționalismul radical exacerbant, cultul conducătorului, elitismul, o anumită tentă anticapitalistă, intenția de a schimba revoluționar nu doar societatea ci și omul, de a crea un „om nou”.

Specificul ideologiei legionare constă în modul în care particularizează aceste teme, în modul în care le articulează cu elemente noi, într-un tot care se vrea adaptat condițiilor din România. Îi este proprie Mișcării Legionare o accentuată preocupare pentru regenerarea morală, spirituală a societății și a omului, considerată posibilă doar prin reîntoarcerea la valorile creștinismului ortodox. Spre deosebire de fascismul italian și de nazism, care aveau o atitudine neutră sau chiar ostilă față de religie și de biserică, legionarismul are aspectul unui fundamentalism ortodox cu o puternică tentă mistică. De aici rolul important acordat simbolurilor religioase în cadrul ritualurilor legionare, valorizarea superioară a ascezei, a sacrificiului în numele reînvierii națiunii. Mesianismul, propriu tuturor ideologiilor totalitare, are o formă cvasireligioasă. Naționalismul este legat

de ortodoxie, fapt explicabil în România, dar și în alte țări din sud-estul european, în care biserica ortodoxă a avut un rol important în afirmarea conștiinței naționale, în apărarea acesteia, în lupta pentru independență și unitate a națiunii. Valorile religioase sunt considerate ca fiind inerente spiritului național românesc.

Pe de altă parte, Mișcarea Legionară preia atitudinea negativă existentă în societatea românească, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea față de politicianism, față de corupția generalizată la nivelul vieții politice, ducând-o până la forme extreme. Negarea politicianismului este însoțită de o negare a politicii ca atare, a democrației considerată o formă de împrumut care afectează ființa națională. Politicianismul este legat și de influența iudaică, ceea ce permite articularea antisemitismului cu lupta împotriva elitei politice existente. Autohtonismul radical al legionarilor este însoțit de o anumită tendință anticapitalistă, de preocuparea pentru justiția socială. Mișcarea pare o sectă religioasă sau un ordin călugăresc, dar vrea să pară și o ceată de haiduci, care îi apără pe cei mulți și obidiți. Imaginea liderului său, pare construită plecând de la două modele, unul al eroului popular, haiducul, care luptă cu autoritățile corupte, celălalt al apostolului, al învățătorului, care arată calea spre mântuire. (L. Volovici, 1995, p. 82)

Ideile lui C. Zelea Codreanu, care stabilesc reperele principale ale doctrinei legionare, nu au, în cea mai mare parte, caracter de noutate. Multe dintre ele fuseseră enunțate și susținute anterior în gândirea și politica românească. Aceasta explică poate, parțial, creșterea treptată a numărului celor dispuși să le susțină. Modul în care sunt articulate, particularizate este, de multe ori, original, dar ele ajung pe un tărâm deja pregătit. „*Nou și fascinant* – remarca A. Heinen – *era conceptul său despre omul nou și maniera organizatorică în care încerca să-l pună în practică*” (A. Heinen, 1999, p. 130). Pentru Codreanu și pentru „ideologii” din cadrul mișcării, care au căutat să-i aprofundeze, să-i explice, să-i completeze ideile destul de sumar și schematic prezentate în *Cărticica șefului de cuib*, în *Pentru legionari* sau în circularele adresate diferitelor formații legionare cu ocazia anumitor evenimente, teoria „omului nou” dă, pe de o parte, posibilitatea de a considera că au identificat răul care măcina societatea românească a epocii și, pe de altă parte, de a-și prezenta soluția lor pentru eliminarea acestui rău.

Societatea românească interbelică, vor considera legionarii, se afla într-o profundă criză, care amenința însăși ființa națiunii române. Este o criză spirituală, morală, o degradare a omului, o îndepărtare tot mai

accentuată de reperele valorice ale personalității tradiționale românești. Apartenența rasială, românitatea pură, presupune, consideră ideologia legionară, existența unor trăsături deosebite ale personalității, care din păcate au fost deformată, desfigurată de modul în care o falsă elită politică, degenerată, a condus și conduce poporul, de modul în care îl influențează. La acestea se mai adaugă, în viziunea legionarilor, influența nefastă a iudaismului, care a avut efect, în primul rând, asupra elitei, iudaizând-o. În aceste condiții, singura soluție este o revoluție spirituală, o schimbare radicală a omului societății românești, impunerea unui nou model de personalitate pe care legionarii îl oferă și pe care se angajează să-l impună. Statul legionar și societatea legionară, la care visează, presupun, ca bază, acest „om nou”, care luptă pentru instaurarea lor. Revoluția la nivelul personalității ar rezolva de la sine toate celelalte probleme ale societății românești. C. Zelea Codreanu afirmă clar că *„piatra unghiulară de la care pornește Legiunea este omul, nu programul politic. Reforma omului, nu reforma programelor politice. Legiunea Arhanghelului Mihail va fi, prin urmare, mai mult o școală și o oaste decât un partid politic”* (C.Z. Codreanu, 1994, p. 307).

„Omul nou” pe care vrea să-l construiască legionarismul este un „erou”. Ca și în cazul celorlalte totalitarisme de dreapta, figura soldatului ideologic este predominantă. Militantul legionar este cel capabil să lupte și să se jertfească pentru Mișcare și pentru Căpitan, considerând că, în felul acesta, contribuie la „învierea” și înflorirea națiunii române. El este pătruns de *„acea stare de înaltă conștiință națională”* (id. p. 334), de devoțiunea mistică pentru valorile creștinismului și ale națiunii, pentru Căpitanul care i-a relevat drumul mântuirii sale ca individ și ca neam. Militantul legionar, acest soldat ascetic, mistic și eroic, contopește în el figura muncitorului (mai proeminentă în cazul legionarismului decât în cel al fascismului italian sau nazismului) și a cetățeanului (în măsura în care este un român pur el este singurul a cărui voce contează în viața politică a națiunii). Acest *„mare tip de român”* trebuie să aibă, drept calități, *„tot ce-și poate imagina mintea noastră mai frumos ca suflet, tot ce poate rodi rasa noastră mai mândru, mai înalt, mai drept, mai puternic, mai înțelept, mai curat, mai muncitor și mai viteaz”* (id. p. 307). Mai presus de toate, însă, el trebuie să fie disciplinat. Disciplina, supunerea oarbă la ordinele Mișcării și ale Căpitanului, trebuie să devină o trăsătură fundamentală a tuturor românilor. Trebuie să amintim că eroismul, curajul, munca, dar mai ales loialitatea, erau

cerute și de către Himmler membrilor SS-ului, elitei rasiale pe care vroia să o construiască.

Întreaga educație legionară urmărește să formeze „*acest erou, acest legionar al vitejiei, al muncii, al dreptății*” (id. p. 307). Două instanțe educative au totuși un rol privilegiat în acest sens: cuibul și tabăra de muncă. Cuibul este structura de bază a organizării legionare. Format din 3 până la 13 oameni, aflați sub autoritatea absolută a unui șef de cuib, el are ca primă sarcină educația legionară. În cuib legionarul își pierde individualitatea, devine o parte a Mișcării. Activitatea lui politică se desfășoară prin intermediul cuibului, Mișcarea Legionară prezentându-se ca o organizație de cuiburi și nu de indivizi, iar viața lui privată este controlată de către cuib. În cadrul acestuia legionarul trebuie să se supună la șase „legi” stricte fixate de către Căpitan: „*Legea disciplinei (Fii disciplinat, legionar, căci numai așa vei învinge. Urmează-ți șeful și la bine și la greu); Legea muncii (Muncește, muncește în fiecare zi. Muncește cu drag. Răsplata muncii să-ți fie, nu câștigul, ci mulțumirea că ai pus o cărămidă la înălțarea Legiunii și la înflorirea României); Legea tăcerii (Vorbește puțin. Vorbește ce trebuie. Vorbește când trebuie. Oratoria ta este oratoria faptei.); Legea educației (Trebuie să devii altul. Un erou. În cuib fă-ți toată școala. Cunoaște bine Legiunea); Legea ajutorului reciproc(.); Legea onoarei (Mergi numai pe căile indicate de onoare. Luptă și nu fi niciodată mișel.)*.” (id. p. 338). Ședințele de cuib, desfășurate săptămânal, presupun un ritual specific, cu rugăciuni, apelul la strămoși, cântece legionare și foarte puține dezbateri. Ordinele șefului se execută cu supunere absolută, iar ședința de cuib trebuie să impresioneze, să-l marcheze pe legionar.

Tabăra de muncă ocupă și ea un loc central în pedagogia legionară a formării „omului nou”. Codreanu, care organizase o asemenea tabără încă dinaintea de înființarea Legiunii, în 1924, pe când mai făcea parte din L.A.N.C., la Ungheni, pe Prut, pentru a produce cărămizi în vederea construirii unui cămin studentesc la Iași, se considera inventatorul acestei metode de educație prin muncă a tineretului, deși asemenea șantiere de muncă voluntară pentru tineri existau, încă de pe atunci, în Uniunea Sovietică. După înființarea Mișcării Legionare, ideea va fi reluată, taberele de muncă ajungând la apogeu în 1936. Dacă în 1934 existaseră doar 4 tabere de muncă legionare, în 1935 vor fi 20, iar în 1936, 71, răspândite în toate județele, plus circa 500 de șantiere de muncă. Șantierele de muncă au dimensiuni mai modeste, la ele participă cel puțin cinci persoane și durează

cel puțin cinci zile, inițiativa înființării lor aparținând cuiburilor. Taberele erau create doar cu aprobarea Căpitanului, trebuiau să mobilizeze cel puțin 30 de membri, dar unele au ajuns la câteva sute, trebuiau să dureze cel puțin 30 de zile, dar de obicei durau trei luni, în perioada de vară, și erau destinate unor obiective mai importante: construirea sau repararea de biserici, îndiguiri și amenajări ale albiilor unor râuri, construcția de sedii pentru Mișcare, construcții sau reparații de școli, reparații de drumuri etc.

Într-o scrisoare-proclamație adresată legionarilor din taberele de muncă, C.Z. Codreanu arăta că educația în aceste tabere se baza pe patru principii: *munca manuală, viața aspră, viața în comun și educația teoretică* (cf. Z. Ornea, 1996, p. 368). Munca manuală dă, în special intelectualilor, sănătate, dar și creează o anumită structură sufletească, o voință de fier. Viața aspră educă în spiritul cumpătării, însănătoșește moral. Viața în comun creează solidaritatea între legionari, dezvoltă spiritul de camaraderie, iar educația teoretică formează o anumită concepție despre lume, despre om și rolul său, evident, este o modalitate de îndoctrinare a legionarilor din tabere. Amintind aceste principii, vrem să subliniem asemănarea dintre modul de a concepe formarea „omului nou” de către legionari și principiile și metodele utilizate de către comuniști în procesul de modelare a personalității.

În ceea ce-i privește pe legionari și programul lor de formare a „omului nou” în perioada în care au participat la guvernare (septembrie 1940 – ianuarie 1941), ei au utilizat pârghiile pe care le dețineau în conducerea statului pentru a extinde la scară națională procesul de educare legionară, de a relua la scară mare metodele educative ale legiunii, completându-le cu altele impuse de situația pe care o dobândiseră, de partid unic, inspirându-se și din experiența regimurilor totalitare europene. Acest program educativ îi vizează atât pe noii legionari, „septembriștii”, cei care se înscriuseră în număr mare în Mișcare după ce aceasta ajunsese la putere, cei mai mulți din oportunism, cât și restul populației, mai ales tinerii. Profesorul Traian Brăileanu, ministru al Educației Naționale, trece la înfăptuirea unei Reforme legionare a învățământului, eliminând din școli elevii și profesorii evrei, cenzurând în spirit legionar conținuturile disciplinelor școlare. Ministrul propagandei, Alexandru Constant, care lucrase, la Berlin, în ministerul condus de către Goebbels, impune controlul legionar asupra mass media, asupra activităților culturale. Educația în cadrul cuiburilor, reînființarea taberelor de muncă sunt completate de un șir întreg de manifestări publice cu participare de masă organizate după ritualul legionar. Scurta perioadă de

guvernare este plină, până dincolo de limita saturației, de aniversări, comemorări, rugăciuni colective, deshumări, reînhumări, parastase, dezveliri de monumente pentru „martirii” Legiunii. Se încearcă, cu obstinație, să se impună o nouă mitologie. Toate acestea pe fondul unei adevărate terori de masă, desfășurată împotriva celor care acționaseră în vre-un fel împotriva Legiunii. „Românizări” forțate, violențe de tot felul, arestări, torturi, asasinate, de care sunt vinovați atât funcționari legionari ai statului cât și organisme paralele, ca poliția legionară, sau organizații legionare care, pătrunse de „spiritul legionar”, ard de dorința de a răzbuna pe „martirii” Mișcării. Printre victime se află oameni obișnuiți, dar și oameni politici cunoscuți sau intelectuali de mare prestigiu și influență, ca Nicolae Iorga, Virgil Madgearu sau Petre Andrei.

Cel de al doilea tip de totalitarism, cel comunist, se instaurează în România după Al Doilea Război Mondial și va avea o durată de existență și un impact mult mai mare asupra personalității membrilor societății românești.

Evoluția regimului comunist în România nu este uniformă, chiar dacă, pe întreaga perioadă a existenței sale el își păstrează caracterul totalitar și reproduce, mai mult sau mai puțin, caracteristicile modelului stalinist sovietic. Pot fi distinse două perioade, puternic legate între ele, unitare atât prin obiectivele generale cât și, în mare parte, prin arsenalul de metode folosite pentru atingerea acestor obiective. Cele două perioade au totuși elemente specifice și acestea nu sunt determinate doar de personalitatea celor doi lideri ai comunismului totalitar care s-au succedat, Gheorghe Gheorghiu-Dej și Nicolae Ceaușescu, ci și de o serie de alți factori ținând de conjunctura internă și internațională. Fiecare din aceste perioade poate fi împărțită, la rândul ei, în etape, uneori, în aparență, destul de diferite prin modul de raportare la modelul stalinist de organizare a societății, printr-o îndepărtare, mai mult sau mai puțin semnificativă, de acest model sau o apropiere de el, prin tendința de copiere conștiincioasă a modelului sovietic sau de construire a unui stalinism autohton.

La 6 martie 1945, Stalin impune în România un guvern controlat total de către comuniști, în condițiile în care sferele de influență pe plan internațional fuseseră împărțite între Uniunea Sovietică și principalii săi aliați, ulterior inamici, occidentali, iar Armata Roșie se afla pe teritoriul românesc. Partidul Comunist din România, devenit, din 1945, Partidul Comunist Român, un partid aflat în ilegalitate din 1924 până în 1944, cu un

număr foarte mic de membri (sub 1000 în 1944), cu o prestație nesemnificativă în viața politică românească, implicat totuși, din motive de conjunctură internațională, în răsturnarea regimului antonescian, se vede pus în situația de a governa țara, de fapt de a o sovietiza, de a fi un instrument docil al Moscovei. Controlul sovieticilor asupra acestui partid era total, nu doar prin ideologia comunistă, programul politic și metodele de guvernare învățate din experiența „socialismului biruitor”, a „țării sovietelor”, ci și prin aceea că mare parte dintre conducătorii săi fuseseră „formați” la Moscova, unii devenind agenți conștiincioși ai serviciilor sovietice de informații.

Din 1948, comuniștii, conduși cu o mână tot mai sigură de către Gheorghiu-Dej, care reușește să câștige grațiile lui Stalin, și care își înlătură adversarii din partid, atât cei „formați” la Moscova (grupul Anei Pauker, în 1952) cât și cei cu tentă „națională” (Lucrețiu Pătrășcanu, de exemplu, arestat în 1949 și ucis în 1954), pot trece la organizarea totalitară a societății, respectând până în cele mai mici amănunte modelul stalinismului sovietic. Consilierii sovietici prezenți în România, în toate domeniile activității sociale, în toate structurile instituționale ale statului, conduc și urmăresc conformarea strictă la cerințele modelului impus de la răsărit. „*Am ascultat și imitat pe sovietici până la detalii vestimentare*”, observa B. Zilber (1977, p. 211). România căpătase aspectul unei republici din „Marea Uniune”. Rusificarea, dorința declarată de a imita organizarea sovietică în economie, în politică, în cultură și educație, subordonarea obediență față de Moscova, vor fi foarte intense până la moartea lui Stalin, în 1953. Organizarea totalitară de tip stalinist, însă, se va păstra, în esența sa, până la căderea regimului comunist, în 1989, chiar dacă are loc un proces de derusificare accelerată, începând cu 1960, chiar dacă totalitarismul îmbracă haine „naționale” și chiar dacă există intervale de relaxare a regimului, mai ales în ceea ce privește represiunea, intervale de relativ liberalism.

Preocuparea pentru modelarea personalității, pentru crearea „omului nou” ocupă, de la început, un loc central în intențiile de schimbare radicală a societății românești după preceptele ideologiei comuniste și după modelul de aplicare a ei în Uniunea Sovietică. Ea este abordată în cadrul schimbării sociale generale și se bazează pe aceasta. Un partid unic, care domină total atât spațiul politic propriu-zis cât și celelalte domenii ale vieții sociale, crearea sistemului partidului-stat, care organizează și controlează viața economică, distruge sau înghite formele de organizare ale societății civile, își subordonează sistemul educației și culturii, monopolizează mijloacele

comunicării de masă, supraveghează continuu orice individ sau grup și reprimă rapid și cu duritate orice încercare de opoziție, sunt elemente ale contextului social nou pe care dorește să-l impună și comunismul românesc, pentru a rupe legăturile cu trecutul și a putea aplica metodele sale specifice de remodelare a personalității celor asupra cărora stăpânește.

Formele vechi de organizare socială, structura societății civile, sunt fie desființate fie subordonate partidului-stat, transformate într-o rețea care să cuprindă pe fiecare individ, să-l „integreze”, să-l supravegheze și să-l educe. Sindicatele devin „cureaua de transmisie între partid și mase”. Prin legea din 1948, biserica devine și ea, de fapt, dacă nu de drept, subordonată statului. Biserica greco-catolică este desființată, în general cultele sunt strict supravegheate, mulți prelați sunt arestați, influența socială a bisericii se încearcă a fi cât mai limitată.

Viața culturală este și ea supusă unei profunde schimbări. Sunt eliminate valorile tradiționale, deja consacrate, și se încearcă înlocuirea lor cu altele, de cele mai multe ori pseudo-valori, care răspund cerințelor ideologiei dominante, sau care pot fi interpretate în spiritul acesteia. Sunt excluse sau marginalizate personalități și opere de mare prestigiu și influență. Unele dintre aceste personalități ale culturii române vor muri în închisori sau vor petrece ani buni de reclusiune sau de lagăr.

Sistemul de învățământ este reorganizat după modelul sovietic printr-o lege din 1948 și își va păstra această organizare mai bine de un deceniu.

Întregul sistem al comunicațiilor de masă este direct subordonat responsabililor cu propaganda din conducerea partidului, fiind proprietate a statului, cei care lucrează în aceste domenii sunt formați ca activiști în școala de partid „A.A. Jdanov”, înființată în 1948, ulterior „Ștefan Gheorghiu”.

Tabloul contextului în care se desfășoară procesul de formare a „omului nou” nu ar fi complet dacă nu am aminti unul dintre aspectele sale cele mai importante: represiunea, teroarea exercitată de regim asupra întregii populații. Aparatul de supraveghere și represiune se bazează pe un sistem de justiție total subordonat puterii politice și mai ales pe Securitate, înființată în 1948. Prin teroarea de tip stalinist instaurată de către Securitate, frica devenise un element constant pentru viața majorității populației românești a acelor ani.

În acest cadru se desfășoară procesul de formare a „omului nou”. Principiile și metodele sale sunt și ele copiate după modelul sovietic. Colectivele de oameni ai muncii, în care indivizii trebuie să-și formeze

trăsăturile de personalitate ale clasei muncitoare, au și un rol de supraveghere și unul educativ. Organizațiile de partid au ca sarcină principală îndoctrinarea ideologică, dar și „demascarea” și „înfierarea” dușmanilor de clasă și supravegherea continuă a fiecărui membru al lor. Organizațiile de tineret preiau și ele aceleași sarcini pentru membrii lor. Pentru copiii sub 14 ani, se înființează, ca și în Uniunea Sovietică, organizații de pionieri, aflate sub controlul U.T.M.-ului, aflat la rândul său sub îndrumarea partidului. Îndoctrinarea trebuie să o facă însă și organizațiile sindicale, armata, mass media. Întreg aparatul de propagandă, ca și organizațiile de partid, de tineret, sindicale trebuie să lupte nu numai pentru inocularea noii ideologii, a viziunii despre lume a partidului, ci și pentru combaterea vechilor concepții, pentru ruperea legăturilor spirituale cu trecutul.

Munca este o metodă educativă privilegiată, mitologizată chiar. În școală, în întreprinderi și instituții, munca voluntară, în afara orelor de program, devine obligatorie, o dovadă de devotament față de partid și de patria socialistă. Se înființează, în 1948, primele șantiere naționale ale tineretului, printre care și cele devenite faimoase de la Bumbesti-Livezeni și Salva-Vișeu. Munca, mai ales cea brută, formează muncitori care, în mod automat, trebuie să aibă cele mai deosebite calități morale și, normal, o apetență aparte pentru ideologia comunistă care este declarată a clasei muncitoare. Munca este și o formă de reeducare pentru cei care greșesc față de regim sau se opun acestuia.

Supravegherea continuă și teroarea trebuie să întărească efectele vastului program educativ.

Modelul „omului nou” al perioadei lui Dej preia trăsăturile modelului impus de către stalinismul „clasic”. „Omul nou” este muncitorul militant. Munca, în special cea fizică, în cadrul colectivului, se consideră a fi imprimat acestui tip uman cele mai înalte calități. Situat, prin activitatea sa, prin poziția sa socială, în rândurile clasei muncitoare, are „instinctul de clasă”, ceea ce-i permite, pe de o parte, să devină „conștient”, adică să adere la ideologia comunistă, care este fundamentul conștiinței sale de clasă, să militeze în numele acesteia pentru instaurarea puterii comuniste și pentru realizarea obiectivelor impuse de aceasta, iar pe de altă parte, să fie „vigilent”, să sesizeze orice acțiune „dușmănoasă”, îndreptată împotriva puterii, adică să denunțe și să „înfiereze”. Muncitorul militant este în primul rând disciplinat, el se supune fără condiții comenzilor partidului, acționează

„neprecupețit” pentru a realiza obiectivele stabilite de acesta. „Omul nou” tinde spre statutul de erou, erou al luptei pentru instaurarea societății comuniste, al luptei împotriva dușmanilor acesteia sau erou al muncii socialiste.

Până când relațiile comuniștilor români cu Moscova se răcesc, la începutul deceniului 1960-1970, dar mai ales la începutul perioadei dejiste, când Stalin mai trăiește, „omul nou” este „omul sovietic”. Mitologia fabricată de aparatul de propagandă al regimului este dominată de „eroii” sovietici, eroi ai revoluției și ai războiului civil, care luptă și se jertfesc pentru „cauza clasei muncitoare”, pentru „victoria socialismului” și pentru apărarea lui, dar și „eroi ai muncii sovietice”, stahanoviști. Literatura sovietică este tipărită în tiraje impresionante, filmele care rulează în cinematografele românești, în acea perioadă, sunt, în marea lor majoritate, sovietice. Alături de „eroul sovietic” apare românul care, muncitor sau țăran muncitor fiind, a înțeles, asemenea lui Mitrea Cocor, că „*lumina vine de la răsărit*”.

Între figurile acestei mitologii, care trebuie să susțină procesul de formare a „omului nou”, ilegalistul român ocupă și el un loc important (v. **S. Șerban**, 1997, pp. 45-58). Prin acesta se oferă un model autohton pentru „omul nou” și partidul încearcă să-și creeze o tradiție revoluționară, care fusese foarte firavă în realitate, și, în felul acesta, o legitimitate. Biografiile unor activiști ai partidului, unii morți în perioada interbelică, în condiții mai puțin eroice, sunt aranjate în așa fel încât să susțină mitul ilegalistului, a muncitorului care duce o viață grea, provine dintr-o familie foarte săracă, este, la rândul său, exploatat de către burghezie, dar are o mare sete de învățătură și, mai ales, intră în activitatea revoluționară, devine membru al partidului, devine revoluționar de profesie, participă la lupta împotriva burgheziei și, uneori, moare erou pentru cauza proletariatului.

Eroii muncii socialiste completează mitologia pe care se bazează propaganda regimului. Munca este privită ca o formă a militantismului și, în același timp, ca o modalitate exemplară de a executa comanda partidului, de dăruire și sacrificiu pentru realizarea proiectelor impuse de acesta.

Orientarea spre un comunism național, petrecută în ultimii ani ai perioadei lui Gheorghiu-Dej, este însoțită de o anumită relaxare a regimului comunist. În primul rând se produce o temperare accentuată a represiunii. Rusificarea va fi și ea eliminată iar instituțiile care o susținuseră vor fi desființate. Concomitent cu recuperarea, reconsiderarea unor valori

tradiționale ale culturii naționale, cu scăderea presiunii ideologice, are loc și „redescoperirea” unor valori ale culturii universale.

Prima etapă a perioadei în care Nicolae Ceaușescu este liderul regimului comunist din România, din 1965 până în 1971, anul debutului „minirevoluției culturale”, după unii, sau până în 1974, anul adoptării Programului P.C.R. și al proclamării lui Ceaușescu președinte al țării, după alții, se caracterizează prin continuarea tendințelor conturate în finalul perioadei deștinate. Are loc un proces de relativă liberalizare, de „destindere”, atât internă, cât și externă (V. Georgescu, 1992, p. 272). Asta nu înseamnă, însă, că regimul și-a pierdut caracterul său totalitar, ci doar că au fost atenuate sau chiar au dispărut unele dintre elementele totalitarismului stalinist clasic. Organizarea totalitară, sistemul partidului-stat care domină întreaga viață socială, sub toate aspectele ei, ideologia comunistă care fundamentează și încearcă să legitimeze regimul, supravegherea continuă a fiecărui individ, controlul, e adevărat ceva mai relaxat, al culturii și mass media, se mențin. Supravegherea polițienească este mai puțin intensă și chiar este criticată, parțial, Securitatea și metodele folosite de aceasta în deceniul trecut. Nu este, însă, pusă în discuție utilitatea poliției politice, nu este dezvăluită decât parțial represiunea dură, arbitrară, exercitată de aceasta, sunt criticate doar unele dintre actele ei și sunt reabilite unele dintre victime, mai ales dintre membrii partidului.

Momentul care marchează trecerea la cea de a doua etapă a perioadei Ceaușescu, în care „epoca de aur” „*și conturează de fapt fizionomia*” (F. Constantiniu, 1999, p. 483), este acela al lansării de către Ceaușescu, într-o ședință a Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., din 6 iulie 1971, a propunerilor privind „*îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare revoluționară a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii*”. Este începutul „minirevoluției culturale”. „Tezele” din iulie 1971, transpuse ulterior într-un program special al partidului, vor marca revenirea la principiile și chiar la unele dintre metodele stalinismului clasic. Va crește rolul acordat ideologiei și activității ideologice, a controlului absolut al partidului asupra întregii activități economico-sociale, rolul activiștilor de partid, supuși total lui Ceaușescu, dar și importanța acordată „procesului de formare a omului nou”.

Sursele de inspirație ale regimului impus de „epoca de aur” trebuie căutate atât în stalinismul clasic, în care Ceaușescu se formase ca militant comunist, cât și în modelul de aplicare a stalinismului în China maoistă și în

Coreea de Nord, țări pe care Ceaușescu le vizitează în iunie 1971 și de a căror „realizări” părea impresionat.

Intensificarea procesului de modelare ideologică a personalității, principiile pe care se bazează și metodele folosite decurg din imaginea idealului de societate pe care îl are Ceaușescu: *„o comunitate monolitică și total înregimentată, călăuzită de o ideologie omniprezentă și îndeplinind cu fermitate ordinele indiscutabile ale liderului”* (V. Tismăneanu, 1995, p. 161).

Formarea „omului nou”, vizată chiar cu o mai mare insistență decât la începuturile regimului comunist, pornea de la aceeași necesitate a „ruperii legăturilor cu trecutul”, a eliminării influențelor contrare comunismului, a mentalităților „retrograde” ținând de vechea societate. Era, într-un fel, o recunoaștere a faptului că deceniile de regim comunist nu reușiseră prea mult să-i transforme pe oameni în conformitate cu modelul ideologic pe care și-l propuseseră. Pentru a elimina aceste influențe contrare, cenzura ideologică asupra culturii, asupra comunicării publice, asupra informațiilor, se înăsprește mereu în „anii lumină”.

Rolul înregimentării fiecărui membru al societății în organizații total controlate de către partidul-stat, în „colective de oameni ai muncii”, cu rol formativ, în care „critica și autocritica” trebuie să devină permanente, este afirmată din nou cu putere. Partidul comunist devine din ce în ce mai mult o organizație politică de masă, ajungând spre sfârșitul perioadei la 4,5 milioane de membri. Pe lângă el, organizațiile politice ale tineretului, U.T.C.-ul, pionierii, „șoimii patriei” (o noutate care permite politizarea copiilor de la grădiniță și din primele clase), syndicatele, organizațiile profesionale etc., includ cea mai mare parte a membrilor societății. Pentru toate, Programul partidului, adoptat în 1974, stabilește ca obiectiv central educarea comunistă și mobilizarea maselor pentru îndeplinirea politicii partidului.

Cultul personalității se îmbină cu procesul de îndoctrinare. Ceaușescu este prezentat nu doar ca un genial gânditor, un vizionar care are soluții sigure și eficiente pentru toate problemele teoretice și practice, ci și ca o încarnare a tuturor virtuților naționale, o chintesență a eroilor naționali, a căror operă o continuă de fapt.

Ritualul public al cultului personalității presupune ample spectacole în care mari mase de oameni sunt puse să „aducă omagiul lor marelui conducător”, să-și manifeste recunoștința, să-și exprime adeziunea la politica partidului, cu prilejul „vizitelor de lucru” sau a diferitelor sărbători

comuniste.

Munca, desfășurată în colectiv, este considerată drept un mijloc principal de educare a „omului nou”. *„Formarea omului nou trebuie să pornească de la adevărul binecunoscut după care munca, activitatea socială utilă constituie factorul determinant în formarea conștiinței socialiste, în educarea morală și politică a maselor”*. (N. Ceaușescu, 1981, p. 132) Nu este vorba aici de rolul real pe care munca îl are în societate, ci de fetișizarea unei anumite forme a muncii, de manipularea ei, de transformarea ei în mijloc de depersonalizare, deturnându-i sensul formativ și benefic pe care îl are într-o societate normală. Legea învățământului din 1978 va introduce principiul „legăturii învățământului cu producția”. În întreg sistemul de învățământ, va căpăta o pondere deosebit de mare „practica” în producție, în fabrici, în întreprinderi agricole, în ateliere. Pe lângă faptul că școala trebuia să formeze în primul rând muncitori, din rândul cărora ulterior unii vor deveni cadre cu pregătire superioară, munca productivă introdusă în școală, în condiții asemănătoare cu cele din fabrică, trebuia să dezvolte calitățile morale ale muncitorului la toți tinerii. Influența pedagogiei lui Makarenko pare evidentă.

Încă de la începutul perioadei ceaușiste, sunt înființate numeroase șantiere ale tineretului pentru realizarea unor obiective economice. Pe aceste șantiere naționale sau locale, organizate de către U.T.C., la indicația liderului partidului, lucrează sute de mii de tineri, dintre care numeroși elevi și studenți. „Munca patriotică”, presupus voluntară, devine o obligație pentru toți „oamenii muncii”, pentru elevi, studenți, militari. O însemnată forță de muncă este pusă gratuit la dispoziția economiei socialiste, mai ales a agriculturii, pentru a atenua efectele ineficienței, dezorganizării, proastei planificări din această economie.

Încadrat în organizații politice sau controlate de puterea politică, în colective de „oameni ai muncii”, impunându-i-se un program care tinde să cuprindă nu doar activitatea profesională ci și pe cea de timp liber, individul este supus unei continue supravegheri. Dacă represiunea a fost, în general, limitată în perioada lui Ceaușescu, condamnările politice nelipsind totuși, chiar dacă au îmbrăcat forma condamnărilor de drept comun, pentru pseudo-încălări ale legii, sau internări în spitale psihiatrice, supravegherea fiecăruia prin intermediul unui aparat al Securității care își introdusese informatorii în toate sferele activității sociale, în orice întreprindere, instituție, școală, care intercepta corespondența și convorbirile telefonice în mod curent, a fost

realizată din ce în ce mai performant. Marea majoritate a populației este conștientă de această supraveghere, o bănuiește chiar atunci când nu există și își controlează orice gest și orice cuvânt. Frica se menține, chiar dacă represiunea este mult diminuată, căci amenințarea este continuă.

În esența lui, modelul „omului nou” propus de către instanțele ideologice și propaganda regimului Ceaușescu nu este foarte diferit de modelul general de personalitate pe care l-au utilizat toate regimurile comuniste. El este „comunistul”, muncitorul militant, „constructor conștient al socialismului și comunismului”. Are „o înaltă conștiință revoluționară”, adică și-a însușit ideologia partidului, obiectivele acestuia și acționează permanent pentru îndeplinirea lor, s-a debarasat de vechile mentalități, adică de modul necomunist de a gândi, are cele mai înalte calități morale, conforme cu Codul eticii și echității socialiste, codul moral pe care încearcă să-l impună partidul încă din 1974.

Privind comparativ modelele „omului nou” promovate de ideologiile totalitare în spațiul românesc, putem observa, în ciuda diferențelor, care țin de specificul ideologiilor respective, de stânga și de dreapta, o serie de asemănări. Ele provin în primul rând din logica totalitară cărora li se subordonează cele două ideologii și care le fac să își dorească transformarea membrilor societății în supuși docili ai puterii politice, incapabili să se revolte împotriva acesteia. Se observa de asemenea o asemănare în ceea ce privește principiile pe care se bazează procesul de formare a omului nou: uitarea trecutului, îndoctrinarea ideologică, educația în și prin colectiv, educația prin muncă, în special munca brută, frica generalizată ca fundal al reeducării membrilor societății.

Eșecul acestor proiecte utopice de de-formare a personalității nu înseamnă însă că ele nu și-au pus, mai mult sau mai puțin amprenta asupra celor care au trecut prin experiența totalitară.

Bibliografie

1. Antonesei, Liviu, *Paideia. Fundamentele culturale ale educației*, Ed. Polirom, Iași, 1996
2. Arendt, Hannah, [1951] (1994) *Originile totalitarismului*, Ed. Humanitas, București, 1994
3. Aron, Raymond, *Démocratie et totalitarisme*, Galimard, Paris, 1965
4. Ceaușescu, Nicolae, *Omul și afirmarea personalității sale în societatea socialistă*, Ed. Politică, București, 1981

5. Codreanu, Corneliu ZELEA, [1936] (1994), *Pentru Legionari*, Ed. Gordian, Timișoara, 1994
6. Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1999
7. Dascălu, Dan Ioan, *Personalitatea totalitară*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 2002
8. Heinen, Armin, [1986] (1999), *Legiunea „Arhanghelul Mihail”. O contribuție la problema fascismului internațional*, Ed. Humanitas, București, 1999
9. Hitler, Adolf, [1934] (1994), *Mein Kampf*, Ed. Beladi, București, 1994
10. Lenin, Vladimir Ilici, *Opere alese*, Ed. Politică, București, 1970
11. Neculau, Adrian, *Memoria pierdută. Eseuri de psihosociologia schimbării*, Ed. Polirom, Iași, 1999
12. Ornea, Zigu, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1996
13. Șerban, Sorin, „Ilegaliștii”, în L. Boia (ed.), *Miturile comunismului românesc*, vol. II, Ed. Universității București, 1997
14. Tismăneanu, Vladimir, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, Ed. Univers, București, 1995
15. Volovici, Leon, *Ideologia naționalistă și problema evreiască în România anilor 30*, Ed. Humanitas, București, 1995
16. Zilber, Bellu, *Actor în procesul Pătrășcanu*, Ed. Humanitas, București, 1997

Cazul Bachelard

(EXERCİȚIU DE INTERPRETARE)

Cum se poate aplica o metodă de interpretare asupra însuși creatorului acesteia

Cătălina-Daniela RĂDUCU*

Talking about the existence of a plurality of interpretations is no longer a surprise for anyone in the present-day philosophic scope. What we consider surprising is to find, in the work of a philosopher-interpreter, a support that encourages the interpretation that has been created by the author himself. Our interpretation attempt will prove the fact that this thing is possible, and the chosen philosopher – Gaston Bachelard – by his original and fascinating style, lightens our interpretative attempt.

A vorbi despre existența unei pluralități a interpretărilor, în gândirea filosofică de astăzi, nu mai constituie o surpriză pentru nimeni. Surprinzător este, pentru noi, a găsi în opera unui filosof-interpret, un suport ce se pretează interpretării create de autorul însuși.

Filosoful francez Gaston Bachelard propune o metodă proprie de interpretare psihanalitică a textelor literare și filosofice, pornind de la interpretarea materială a viselor. În cadrul filosofiei sale a imaginarului, autorul ajunge să manifeste simpatie pentru o psihanaliză adesea corectată în manieră proprie. Convingerea că visele acționează cu preferință asupra unui anumit element material care le caracterizează este evidentă:

„Visele [...] lucrează cu preferință cu elementul material care le caracterizează. Dacă admitem că unei erori biologice, fără îndoială evidentă, dar foarte generală, îi poate corespunde un adevăr oniric profund, suntem pregătiți să interpretăm visele material.”¹

În opinia lui Bachelard visele, reveriile dar și creațiile literare sau filosofice au ca element fundamental un element material: argumentul său constă în faptul că, în acest sens, filozofiile primitive asociau principiilor

---

* Cadru didactic asociat la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

¹ Gaston Bachelard, *Apa și visele*, Editura Univers, București, 1995, p. 8

lor formale unul dintre cele patru elemente fundamentale care au devenit astfel mărci ale temperamentelor filosofice:

„în ordinea filosofiei, nu convingi cu adevărat decât sugerând reverii fundamentale, decât redând gândirii calea viselor.”²

Interpretarea lui Bachelard se exercită asupra unor texte alese cu grijă pentru a servi scopului său: acela de a arăta că la baza unei creații literare sau filosofice se află un element material. Acesta, departe de a putea fi exprimat rațional, discursiv, se materializează în imagini. A urmări aceste imagini și a le interpreta este calea aleasă de Bachelard.

Există și o strategie de lucru, punându-se astfel *trei reguli* pe care interpretarea trebuie să le urmeze:

1. *Punctul de plecare* îl constituie imaginile facile, superficiale care acționează la suprafața elementului, fără să lase imaginației timpul de a lucra adecvat materia. Acestea s-au fixat în mentalul comun și constituie adevărate *obstacole* în calea unei interpretări veritabile. *Ele sunt identificate în primă fază; se caută înlăturarea lor.*

2. În a doua etapă *se încearcă să se găsească*: „îndărătul imaginilor care se formează, imaginile care se ascund.”³ (s.n. – C.R.)

3. În ultima etapă are loc *identificarea elementului* („a merge la însăși rădăcina forței imaginante”⁴) *pentru a arăta că acesta* „nu mai este un grup de imagini cunoscute printr-o suită de reverii întrerupte, instantanee [...] el este un suport de imagini și devine curând un aport de imagini, un principiu care întemeiază imaginile”⁵ (s.n. – C. R.)

Un caz interpretat în această manieră de Bachelard este acela al filosofului german Friedrich Nietzsche, pe care îl califică drept filosof a cărui creație se află sub semnul aerului.

1. Primul pas în această interpretare foarte personală este îndepărtarea imaginilor comune legate de aer, încercarea de a “purifica” elementul de imaginile superficiale pe care le-a generat în timp și care au intrat în mentalul comun: înlăturarea calităților substanțiale ale aerului:

---

² *Ibidem*, p. 8

³ *Ibidem*, p. 6

⁴ *Ibidem*

⁵ *Ibidem*, p. 16

„De obicei, pentru imaginațiile materiale, care sunt calitățile cele mai puternic substanțiale ale aerului? Mirosurile. Pentru anumite imaginații materiale, aerul este înainte de orice suportul mirosurilor. Un miros are, în aer, înfinitul lui. [...] aerul este o floare imensă, esența florală a întregului pământ. Adeseori visăm la puritatea aerului ca la un parfum balsamic...”⁶

2. A doua etapă a interpretării constă în identificarea imaginilor care se ascund în spatele imaginilor comune; acestea sunt: frig, tăcere, înălțime.

„Pentru un adevărat nietzschean, nasul trebuie să dea fericita certitudine a unui aer lipsit de parfum [...] un nietzschean nu se poate desfăta cu arome”⁷.

„Cel care știe să respire atmosfera ce-mi umple opera știe că e o atmosferă a înălțimilor, că aerul aici este rece. Trebuie să fii creat pentru această atmosferă, altminteri riști să răcești. Ghețurile se află în apropiere, singurătatea este uriașă – dar priviți cu câtă liniște se odihnește totul în lumină! Priviți cât de liber respira aici!”⁸

3. Ultima exclamație deschide spre etapa ultimă a exercițiului interpretativ bachelardian: descoperirea elementului fundamental: aerul pur, esența pură a libertății, care deschide spre o serie infinită de imagini noi:

„Aerul nietzschean este atunci o substanță stranie: substanța lipsită de calități substanțiale. Ea poate deci caracteriza ființa ca fiind adecvată unei filosofii a totalei deveniri [...] este deci materia libertății noastre. Lui Nietzsche aerul nu-i aduce nimic. El nu dă nimic. Este imensa glorie a unui Nimic. Dar a nu da nimic nu-i oare cel mai mare

---

⁶ Gaston Bachelard, *Aerul și visele*, Editura Univers, București, 1997, p. 140

⁷ *Ibidem*, p. 140

⁸ *Ibidem*, apud Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*, p. 143

*dar? Marele donator cu mâinile goale ne izbăvește de dorințele mâinii întinse. El ne obișnuiește să nu luăm nimic și deci să luăm totul.”*⁹

Textele bachelardiene se pretează ele însele unei astfel de psihanalize. Autorul însuși se abandonează viselor, mai întâi ale altora, apoi din ce în ce mai mult vibrațiilor propriului său onirism. Mărturisirea „Cred că aș prefera, mai degrabă să ratez o lecție de filosofie decât să ratez focul meu de dimineață”¹⁰ ne oferă pretextul unei interpretări ce va arăta ca filosofia lui Bachelard se plasează sub semnul focului, ca element fundamental. Interpretând epilogul la *Flacăra unei lumânări*, intitulat *Lampa mea și hârtia mea*, putem obține rezultate surprinzătoare. Imaginea creatorului solitar, aceea a unei ființe ce visează la flacăra lumânării într-o cămăruță este una comună, „adevăratul spațiu de lucru solitar este acel cerc dintr-o cămăruță, luminat de o lampă”¹¹; însă mergând în profunzime, vom descoperi cum această imagine ascunde însăși imaginea creatorului Bachelard. Cadrul se restrânge progresiv: imaginea flăcării se modifică, ea devine acel ceva ce face posibilă vizualizarea colii albe de hârtie, condiția de posibilitate a paginii ce devine „neant, neantul dureros al scriiturii”¹². În continuare, flacăra devine lumină a trăirii primordiale:

*„Pentru a renaște înaintea paginii albe[...] ar trebui[...] să vedem, să gândim, să spunem totul în lumina trăirii primordiale.”*¹³

Iată cum cel care mărturisise în *Poetica reveriei* că în profunzimea fiecărui cuvânt așternut pe pagină asistă la renașterea sa, plasează focul drept condiție primordială de posibilitate a creației sale, a creației în genere, factor al ideilor și al visurilor umane; și de aici câtă bogăție a imaginilor ni se dezvăluie...

---

⁹ *Ibidem*, p. 139

¹⁰ Gaston Bachelard, *Psihanaliza focului*, Editura Univers, București, 1989, p. 8

¹¹ Gaston Bachelard, *Flacăra unei lumânări*, Editura Anastasia, București, 1994, pp. 129-130

¹² *Ibidem*, p. 131

¹³ *Ibidem*, p. 133

Bibliografie

1. Bachelard, Gaston, *Apa și visele*, Editura Univers, București, 1995
2. Bachelard, Gaston, *Aerul și visele*, Editura Univers, București, 1997
3. Bachelard, Gaston, *Psihanaliza focului*, Editura Univers, București, 1989
4. Bachelard, Gaston, *Flacăra unei lumânări*, Editura Anastasia, București, 1994.

Metode de validare a inferențelor mediate deductive

Adrian VIZITIU*

Problema deciziei a beneficiat de o deosebită importanță odată cu apariția primelor sisteme axiomatice ale logicii moderne. Existența unor metode de decizie ne permite să decelăm care sunt acele forme corecte de raționament pe care trebuie să le folosim în demersul argumentativ.

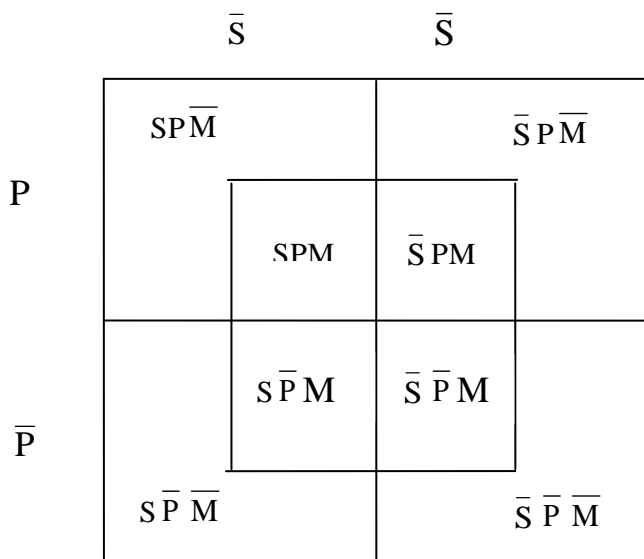
Există în literatura de specialitate o colecție impresionantă de metode de validare. În articolul de față ne vom opri doar la acele metode care sunt mai puțin utilizate, dar care ne permit o intervenție rapidă și elegantă asupra formelor de raționament, în vederea stabilirii validității acestora.

Cunoscutul autor al unor povestiri pentru copii, Lewis Carrol, una dintre ele fiind celebra *Alice în țara minunilor*, ne propune o metodă de validare diagramatică. Ne-am oprit pentru început la acest tip de metode pentru că asigură un suport intuitiv ce ușurează evidențierea concluziei plecându-se de la exprimarea clasială a premiselor. Pașii pe care trebuie să îi urmăm, în vederea utilizării acestei metode sunt:

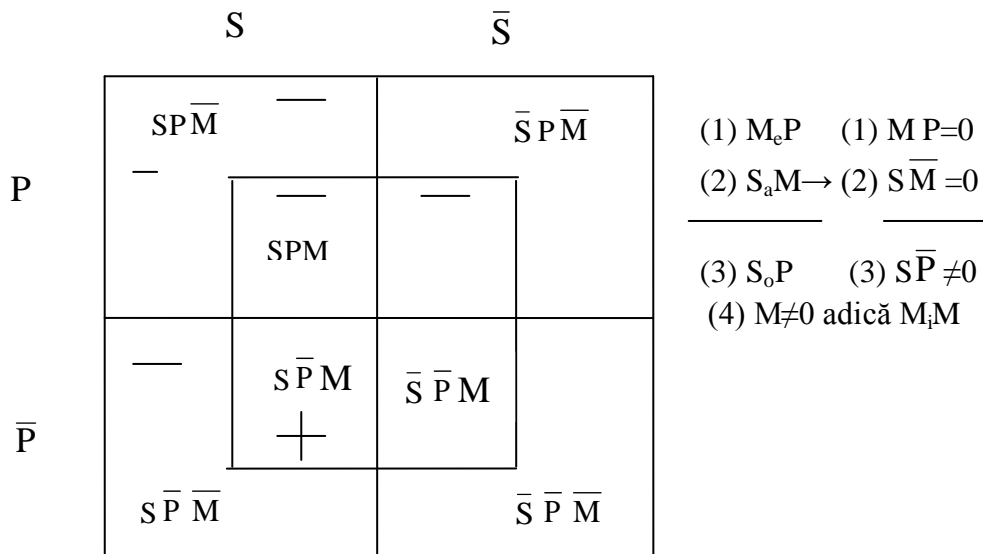
- 1) reprezentăm în cadrul unui pătrat termenul mediu notat cu M ;
- 2) construim echidistant un al doilea pătrat care conține primul pătrat ce reprezintă termenul mediu (M);
- 3) împărțim primul pătrat și implicit pe al doilea în patru regiuni egale pentru S și $\bar{S}$, respectiv pentru P și $\bar{P}$;
- 4) transcriem cele două premise și concluzia în limbaj boolean;
- 5) toate regiunile care conțin cei doi termeni (indiferent dacă există și al treilea termen) vor primi semnul „-” dacă intersecția lor este egală cu 0 sau semnul „+” dacă intersecția este diferită de 0 ($\emptyset$);
- 6) numai dacă reprezentarea premiselor rezultă concluzia atunci inferența respectivă este corectă formal (valida).

---

* Lector asociat la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

Vom ilustra această metodă cu două exemple. Unul dat de controlarea corectitudinii unui sistem valid, iar celălalt a unui silogism nevalid. Primul este modul slab Celaront din figura I.

Am ales acest mod slab pentru a atrage atenția că în toate cazurile în care concluzia silogismelor este obținută prin subalternarea concluziei unui mod tare se adăugă întotdeauna o premisă suplimentară (în cazul nostru M_iM adică $M \neq 0$). Se observă că din marcarea premiselor pe diagrama

rezultă, că și în cazul diagramelor Venn, reprezentarea automată a concluziei, deci silogismul este valid.

Cel de-al doilea exemplu este un silogism care aparține figurii a II-a dar este un mod nevalid. Forma acestuia este:

	S	$\bar{S}$	
	$SP\bar{M}$	$\bar{S}P\bar{M}$	
P	+	—	
	SPM	$\bar{S}PM$	
	+	$\bar{S}\bar{P}M$	
$\bar{P}$	$S\bar{P}\bar{M}$	$\bar{S}\bar{P}\bar{M}$	

P_eM	→	$PM=0$
S_iM		$SM \neq 0$
S_aP		$S\bar{P}=0$

Apariția concluziei în urma reprezentării premiselor ar trebui să fie marcată cu semnul „-” în toate regiunile unde apar cele două clase S, $\sim P$, ceea ce nu rezultă, deci inferența este incorectă.

O altă metodă utilizată cu succes în verificarea silogismelor este metoda deducției naturale. Petre Botezatu propune o interpretare deductiv - naturală a silogisticii prin care premisele sunt prelucrate cu ajutorul unor reguli, în final obținându-se concluzia, numai dacă modul este valid. Regulile utilizate diferă de la un sistem la altul. În cazul nostru, fiind vorba despre inferențe mediate vom avea 7 reguli aplicabile modurilor în care cele două premise sunt una universală și alta particulară deci vom avea o concluzie particulară sau în cazul în care ambele premise sunt universale iar concluzia este particulară. Metoda deducției naturale se bazează pe faptul că modurile figurii I sunt perfecte așa cum hotărăște Aristotel și că aceste moduri sunt de fapt reguli de operare în cadrul celorlalte 3 figuri. Cele 4 reguli sunt completate cu alte 3 reguli care sunt date de conversiunea celor 4 tipuri de propoziții categorice (particulara negativă nu se convertește). Aceste reguli devin pe deplin operabile dacă folosim și reiterarea unor propoziții ori de câte ori este nevoie pentru a obține concluzia.

Cele 7 reguli sunt următoarele:

R 1) $[(M_aP) \& (S_aM)] \rightarrow (S_aP)$	Barbara	R 5) $S_aP \rightarrow P_iS$
R 2) $[(M_eP) \& (S_aM)] \rightarrow (S_eP)$	Celarent	R 6) $S_eP \rightarrow P_eS$
R 3) $[(M_aP) \& (S_iM)] \rightarrow (S_iP)$	Darii	R 7) $S_iP \rightarrow P_iS$
R 4) $[(M_eP) \& (S_iM)] \rightarrow (S_oP)$	Ferio	R 7.1) – regula reiterării

Ca exemplu vom lua un silogism cu premisa majoră universală, premisa minoră particulară, concluzia trebuind să fie tot particulară, conform legilor generale ale silogismului:

$$[(M_aP) \& (M_iS)] \rightarrow S_iP$$

- 1 M_aP
- 2 M_iS
- 3 S_iP ?

-
- 4 $M_aP_{(1)}$ reiterare R7.1
  - 5 $M_iS \rightarrow S_iM_{(2)}$ R 7
  - 6 $(M_aP)_{(1)} \& (S_iM)_{(2)}$ R 3 $\rightarrow S_iP$

Se observă că rezultă concluzia S_iP cerută inițial deci modul este valid. Minusurile dedecției naturale se datorează faptului că regulile stabilite se aplică într-o ordine aleatorie și în cazul modurilor nevalide (care nu aparțin figurilor 2, 3, 4) demonstrația nevalidității se face prin încercare-eroare.

Bibliografie

1. Botezatu Petre, Dima Tudor, Bieltz Petre, Vieru Sorin, Enescu Gheorghe, *Diracții în logica contemporană*, Ed. Științifică, București, 1994
2. Botezatu Petre, *Introducere în logică*, Vol. 1, 2, Ed. Grafix, Iași, 1994
3. Klaus Georg, *Logica modernă, Schița logicii formale*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977
4. Surdu Alexandru, *Logica clasică și logica matematică*, Ed. Științifică, București, 1971.

Trăsături ale multilingvismului

Voica RADU*

Multilingvismul se definește prin practica folosirii alternative a trei sau mai multor limbi, iar persoanele implicate în acest proces sunt numite **multilingve**.

Acest concept cu care operează sociolingvistica are numeroase consecințe asupra statelor. Prin **stat multilingv** înțelegem un stat în care două sau mai multe limbi sunt vorbite de mai mult de 10% din populație. Totuși, nu înseamnă că cetățenii unui stat multilingv sunt neapărat multilingvi.

Canada poate fi considerată un stat multilingv, deoarece 63% din populație este anglofonă, 25% - francofonă, 11,7% vorbesc alte limbi, dar majoritatea canadienilor nu sunt multilingvi .

Se pot distinge următoarele forme de **multilingvism** :

- a) **multilingvism individual** - când stăpânirea mai multor limbi este caracteristică unui individ;
- b) **multilingvism social** - când stăpânirea mai multor limbi este caracteristică mai multor indivizi;
- c) **multilingvismul statului** - când statul este multilingv, fără ca indivizii sau societatea să fie.

Efectul **multilingvismului** asupra vorbirii unei persoane variază în funcție de mai mulți factori. Pe câțiva dintre aceștia îi putem numi **extralingvistici**, deoarece se situează dincolo de diferențele structurale dintre limbi sau chiar de insuficiențele lor lexicale.

Dintre factorii nonstructurali, unii sunt inerenti relației în care se află persoana multilingvă față de limbile pe care le pune în contact:

- a) Ușurința vorbitorului în exprimarea verbală, în general, și capacitatea de a menține distincte trei sau mai multe limbi;
- b) Relativa competență în fiecare limbă;
- c) Specializarea în folosirea fiecărei limbi după subiecte și vorbitori;
- d) Atitudinile față de fiecare limbă;
- e) Mărimea grupului **multilingv** și omogenitatea sau diferența lui

---

* Lector univ. dr. la Universitatea Aurel Vlaicu din Arad

socioculturală; separația în subgrupuri prin folosirea uneia sau alteia dintre limbi ca limbă maternă; factorii demografici; relațiile sociale și politice între aceste subgrupuri;

- f) Autoritatea indivizilor **multilingvi** cu caracteristici date ale comportamentului **lingvistic**, în subgrupurile respective;
- g) Atitudinile stereotipizate față de fiecare limbă în parte („prestigiu”), statutul de limbă indigenă sau imigrantă al limbilor implicate;
- h) Atitudinea față de cultura fiecărei comunități lingvistice;
- i) Atitudinea față de multilingvism în sine;
- j) Toleranța sau intoleranța față de amestecul limbilor și față de vorbirea incorect în fiecare dintre limbi;
- k) Relația dintre grupul multilingv și fiecare dintre comunitățile lingvistice pentru care acesta reprezintă un segment marginal.

Doar într-un cadru psihologic și sociocultural larg poate fi înțeles contactul dintre limbi. E nevoie de o *tratare mai precisă a condițiilor în care o influență a unei limbi asupra alteia este posibilă și a căilor prin care aceasta se realizează*¹.

Numărul limbilor diferite de pe Glob este în jur de 6700. Din punct de vedere lingvistic, Europa și America sunt cele mai sărace, sau cele mai omogene, pe când în Asia întâlnim un număr mare de limbi.

Europa are 700.000.000 de indivizi și 185 de limbi (dintre care doar 35 sunt oficiale), un anumit număr de limbi regionale cu sau fără statut oficial (bretona, basca sau galeza) și limbi minoritare imigrante, importante: araba sau turca.

În America se găsesc 731.000.000 de indivizi și 938 de limbi, din care 6 oficiale (franceza, engleza, spaniola, portugheza, creola haitiană, neerlandeza din Surinam) și mai multe limbi vorbite de 25.000.000 de indivizi, adică de 3% din populație.

Oceania numără 28.000.000 de indivizi și 1.216 limbi. Franceza și engleza sunt limbile dominante, dar există și limbi locale care sunt oficiale.

În Africa se găsesc 646 milioane de indivizi și 1.918 limbi, dintre care 16 sunt oficiale: franceza, engleza, araba, portugheza, afrikaans și swahili.

---

¹ Leopold F. Werner, *Speech Development of Bilingual Child*, apud Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *Sociolingvistică*, EDP, București, 1975, p. 115

Din cauza diversității lingvistice, în numeroase țări a devenit o normalitate pentru copii să vorbească două limbi sau chiar mai multe. În multe state ale lumii, un individ vorbește două sau mai multe limbi. India recunoaște prin Constituție 14 limbi sau dialecte, dar numai una este vorbită de cel puțin două milioane de locuitori. Limba oficială este limba hindi, însă a fost permisă folosirea limbii engleze ca a doua limbă a guvernului, fără a fi însă recunoscută prin Constituție.

La fel este și cazul Irlandei, care a adoptat atât limba naționalistă, cât și a fostei puteri, recunoscând ca limbi irlandeza și engleza.

Multilingvismul are numeroase efecte în societate și asupra indivizilor. El intră în conflict cu ideea de naționalism. Statele multilingve întâmpină unele probleme pe care nu le au țările în care se vorbește o singură limbă. Dezvoltarea sentimentului patriotic este mai dificilă într-un stat multilingv, decât într-unul cu o singură limbă. Cu toate acestea, **multilingvismul** este o necesitate, datorită facilităților de comunicare pe care le oferă.

TIPURI DE COMUNITĂȚI MULTILINGVE

Noțiunea de **comunitate multilingvă** desemnează pe toți cetățenii unui stat dat, excluzând însă pe membri acelor state a căror limbă maternă este vorbită de mai puțin de 3% din populație². Sociolingviștii numesc acest grup *comunitate nucleară națională* sau CNN.

În ceea ce privește limba sau limbile materne folosite de aceste comunități, se disting trei tipuri principale: tipul A **monolingv**, tipul B **bi-** sau **trilingv** și tipul C **multilingv**. Pentru tipul A **monolingv**, Islanda și Portugalia sunt exemple satisfăcătoare. Tipul B - CNN (*comunitate nucleară națională*) **bi sau trilingvă** constă din două sau trei comunități lingvistice, fiecare din ele cuprinzând cel puțin 4% din populație. Numărul trei pare să reprezinte numărul maxim de limbi care pot fi plasate pe picior de egalitate, ca limbi oficiale ale națiunii. Problemele cotidiene ale administrației unei țări și chiar procedurile sale legislative ar fi în scurtă vreme supralicite, încâlcite și ineficiente, dacă ar fi tratate în mai mult de trei limbi. Există,

---

² Heinz Kloss, *Tipuri de comunități multilingve: discuție a zece variabile*, apud Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *op. cit.*, p. 122

însă, egalitatea a două limbi naționale, în Belgia, Canada și Finlanda, și egalitatea a trei limbi, în Elveția.

Este importantă o linie de demarcație între tipurile B și C de CNN, în sensul că acolo unde există o CNN cu patru sau mai multe limbi majore se pare că este indispensabil să existe o limbă care să servească drept **lingua franca** pentru țara respectivă și care să fie înțeleasă de toți cetățenii instruiți.

Lingua franca este o limbă folosită în mod obișnuit de către persoane cu limbi materne diferite, pentru a facilita comunicarea între ele. Utilizarea unei **lingua franca** presupune, deci, desfășurarea în comun a unor activități de către indivizi aparținând unor comunități lingvistice distincte. **Lingua franca** servește unor scopuri comerciale, administrative, religioase etc. Latina a servit ca **lingua franca** în Occidentul medieval; în Peninsula Balcanică, greaca a avut acest rol.

Astfel, a fost perfect legitim ca **germana** să devină limba națională a Imperiului Austriac, ca **rusa** să devină limba națională pentru Uniunea Sovietică și ca, **hindi** să devină limbă națională pentru India. În fiecare din aceste țări erau prea multe comunități lingvistice mari, pentru a face posibilă egalitatea lor la nivel național.

Orice grupări cu o anumită stabilitate, fie ele mici grupuri, națiuni moderne sau chiar asociații profesionale sau mici grupuri locale, pot fi considerate **comunități de vorbire** dacă prezintă particularități lingvistice care se pretează unui studiu special. Studiul sociolingvistic al comunităților lingvistice se ocupă de asemănările și diferențele lingvistice dintre varietățile de limbaj. În societăți omogene din punct de vedere lingvistic, mărcile verbale ale distincțiilor sociale tind să se limiteze la trăsături marginale din punct de vedere gramatical. În multe societăți multilingve, alegerea unei anumite limbi are aceeași semnificație ca și selecția dintre alternativele lexicale în societăți omogene din punct de vedere lingvistic.

În raport cu gradul de inteligibilitate mutuală între membrii comunității, se disting:

- a) **comunități lingvistice primare** - caracterizate exclusiv prin diferențe idiolectice (de exemplu, în Islanda);
- b) **comunități lingvistice secundare** - caracterizate prin înțelegerea parțială între membri (de exemplu, în Anglia);
- c) **comunități lingvistice terțiare** - caracterizate prin aceea că nu există înțelegere între membri (de exemplu, în Elveția).

Cu siguranță, rolul de lingua franca a acestor timpuri este preluat de limba engleză care se constituie într-un instrument tot mai eficient de eliminare a barierelor lingvistice de orice tip, influența internațională a limbii engleze reprezentând, totodată, o prioritate a cercetărilor lingvistice actuale.

Bibliografie

1. Ionescu-Ruxăndoiu Liliana, Chițoran Dumitru, *Sociolingvistică*, EDP, București, 1975
2. Sala Marius, *Limbi în contact*, Editura Enciclopedică, București, 1997
3. Sala Marius, Vintilă-Rădulescu, Ioana, *Limbile Europei*, Univers Enciclopedic, București, 2001
4. Vintilă-Rădulescu, Ioana, *Sociolingvistică și globalizare*, Univers Enciclopedic, București, 2001
5. Wald Lucia, Slave Elena, *Ce limbi se vorbesc pe glob*, Editura Științifică, București, 1968.

Cioran și nihilismul românesc

Marius CUCU*

1. *Scepticism, fatalitate și vocație nihilistă în conștiința românească. Fatalismul românesc. Scepticismul românesc.*
2. *Istoricism și autonegare în spațiul românesc.*
3. *Conversiunea socio-culturală a negativului în pozitiv sau "saltul istoric" drept unică soluție a depășirii resemnării metafizice românești*

1. *Scepticism, fatalitate și vocație nihilistă în conștiința românească.*

La 54 de ani de la elaborarea lucrării *Schimbarea la față a României* Cioran mărturisea: „din tot ce-am publicat în românește și franțuzește, acest text, este poate cel mai pasionat și în același timp îmi este cel mai străin.”¹

Unul dintre motivele fundamentale ale acestei afirmații este concretizat de modalitatea de abordare a problematicii nihilismului din lucrarea menționată mai sus. În *Schimbarea la față a României* Cioran renunță, pentru prima și ultima dată în mod atât de radical, la atitudinea unui gânditor nihilist spre a deveni un *semi-filozof*, teoretician *fanatic* pătruns de necesitatea unui ideal extrem² și critic înverșunat al nihilismului, în special al celui ce paraliza în opinia sa dezvoltarea și ascensiunea spiritualității românești. *Nimic nu are sens, totul este zadarnic* sunt axiomele care, susține Cioran, au condamnat națiunea română la periferia istoriei și culturii universale. Aceste axiome, semne ale vocației nihiliste românești, s-au întemeiat pe două stări fundamentale ale conștiinței românești: fatalismul și scepticismul.

Fatalismul românesc

*Fatalismul este un amoralism al devenirii*³ susține Cioran, el încremenește evoluția expansivă a unei culturi și civilizații la nivelul unei devieri antropologice care trădează forța de creație a ființei umane și o

---

*Cadru didactic asociat la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

¹ Emil Cioran, Paris-22 februarie, 1990

² Emil Cioran, *Țara mea*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 19

³ Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, Editura Humanitas, București, 2001, p. 52

proiectează în exterioritatea sau cel mult limita istoriei. Astfel, cei ce aparțin unei națiuni așezate sub semnul fatalismului sunt asimilați unei stări de apatie generală menită să răpească fiecărui individ în parte responsabilitatea și dreptul de a opta în mod liber, puterea de a nega sau accepta. Fatalismul reprezintă pentru națiunea română un *blestem*, consideră Cioran, un rău primordial care a determinat pe fiecare dintre români să respingă acțiunea creatoare pentru a se resemna în platitudinea constatării filozofice definitive pentru istoria României: *așa ne-a fost dat...*

Scepticismul românesc

O astfel de atitudine aduce cu sine în mod inevitabil, susține Cioran, retragerea în interioritatea conștiinței proprii națiuni, retragerea din fața mersului istoric al lumii. Sub spectrul acestei retrageri viziunea sceptică asupra lumii și existenței umane cunoaște o largă și intensă dezvoltare ce culminează, după Cioran, odată cu distanțarea fermă de dimensiunea și pulsul realității celorlalte națiuni, în acea rătăcire poetică națională ce poartă numele *Miorița* și care, alături de înțelepciunea cronicarilor – cronicari ce susțin că nu vremurile sunt sub om ci omul este sub vremuri -, constituie *rana neînchisă* a sufletului românesc. Totodată, Cioran insistă aici asupra relevării naturii profunde a conștiinței unei națiuni prin intermediul analizei cuvintelor cheie din limbajul acesteia. Astfel, cuvântul românesc *dor* reflectă *fervoarea negativă* și înclinația spre non-acțiunea impusă de permanenta retragere în nostalgia interiorității, exprimă acea *obscuritate a sângelui* transpusă la nivelul spiritualității românești, prin lipsa de cristalizare, fermitate și finalizare a manifestărilor sale.⁴

2. Istoricism și autonegare în spațiul românesc.

Ceea ce uimește în capacitatea de luciditate și cunoaștere a națiunii române este în opinia lui Cioran, deschiderea acesteia numai spre defectele și erorile propriului popor. Totodată, această înclinație spre conștientizarea până la exces a insuficiențelor proprii este dublată de necesitatea intensă a mărturisirii acestor grave neajunsuri, mărturisire ce accentuează demersul de autonegare și autodenigrare a spiritualității românești în fața altor culturi și

---

⁴ Alexandra Laignel-Lavastine, *Cioran, Eliade, Ionesco-l'oubli du fascisme, Trois intellectuels roumains dans la tourmente*, Presses Universitaires de France, coll. *Perspectives critiques*, Paris, 2002, p. 371

națiuni,⁵ demers concretizat la nivelul unui profund complex de inferioritate ce a susținut în permanență o atitudine de *sclavagism istoric*.⁶ Plecând de la premisa că evoluția și dinamica istoriei oferă valori, românii, susține Cioran, nu au dorit niciodată să impună istoriei valori, să modeleze cursul timpului în favoarea națiunii lor, ci dimpotrivă, refugiindu-se în sfera unui nihilism aproductiv, s-au lăsat modelați și modificați în funcție de interesele politice și strategice ale altor popoare, această opțiune relevând o deficiență *organică* a spiritualității românești, deficiență prezentă în absența unei *porniri primordiale* de a genera și marca definitiv fluxul istoric.⁷

Ideea că nimic nu se mai poate face, teza conform căreia orice demers de edificare spirituală care încearcă impunerea românismului și a respectului față de acesta altor națiuni este sortită neantului și eșecului a condamnat conștiința românească la o apatie ce se împletește în profunzimile sale cu o dimensiune telurică a unei resemnări metafizice.⁸

3. *Conversiunea socio-culturală a negativului în pozitiv sau “saltul istoric” drept unică soluție a depășirii resemnării metafizice românești.*

Căutând soluția ieșirii din această stare de apatie generalizată, din această penumbră aplatizantă, Cioran se întreabă: *Conversiunea negativului în pozitiv este un fenomen pe care Hegel l-a justificat în logică. N-o vom putea realiza noi cu atât mai mult în istorie?*⁹ Manifestarea acestei conversiuni, fenomenul ei, Cioran îl identifică în *saltul istoric*. Dacă culturile majore au un ritm lent dar ferm al evoluției lor, un ritm ce nu numai că nu poate fi oprit dar și influențează întreaga dinamică valorică a umanității, culturile minore, printre care și cea românească, nu pot înainta decât prin salturi generate de reactivarea unor energii telurice uitate în spatele unor complexe de inferioritate construite în secole de inactivitate istorică și culturală, în intervale temporale îndelungate unde patriotismul și sentimentul orgoliului național au fost înlocuite cu strategia concilierii și a pierderii în anonimatul timpului, pierdere și disoluție ce confirmă faptul că spiritul

---

⁵ *Ibidem*, p. 55

⁶ Emil Cioran, *Sfârșitul care începe*, Editura Pentagon-Dionysos, Craiova, 1991, p. 16

⁷ Marta Petreu, *Un trecut deocheat sau „Schimbarea la față a României”*, Editura Apostrof, Cluj, 1999, pp. 170-171

⁸ Ștefan Afloroaei, *Întâmplare și destin*, Editura Institutul European, Iași, 1993, pp. 7-19

⁹ *Ibidem*, p. 54

românesc s-a manifestat mai mult *în posibil decât în real*, dimensiunea prezentului, a momentului istoric concret fiind permanent neglijată.¹⁰ Învingerea acestei atitudini ostile în esență progresului nației proprii înseamnă, pentru Cioran, înfrângerea laturii negative a spiritualității românești și *lansarea ei în lume*, intrarea elementelor sale în pozitivul istoriei. Afirmatia nihilistă *nimic nu are sens* trebuie schimbată pentru națiunea română *în totul trebuie să dețină sens* existența fiind astfel resemnificată și privită din perspectiva unei intense mișcări și dorințe de permanentă prefacere și cucerire, de expansiune și dominare.

Numai prin forța unui extaz mesianic ce se înserează timpului doar spre a-l depăși, este posibilă, în opinia lui Cioran, stingerea stării de apatie și resemnare metafizică în care s-a uitat pe sine națiunea românească și integrarea acesteia în parcursul unei evoluții ascendente, procesualitate generală progresivă ce caracterizează istoria unor națiuni precum cea a Spaniei, țara nostalgiei și visării cioraniene sau a Franței, patria limbajului și expresiei stilistice ce au definit opera lui Cioran.¹¹ Această concepție este des întâlnită și la alți reprezentanți ai tinerei generații de intelectuali aparținând României interbelice. Astfel, alături de Cioran amintit de Petru Comarnescu împreună cu Mircea Eliade și Petru Manoliu drept unul dintre gânditorii experiențialiști, adept al ideii conform căreia criteriile și rigorile rațiunii *nu pot substitui sau releva cunoașterea prin trăirea faptului viu*¹² Constantin Noica vorbea despre o *înviere românească* justificată nu de doctrine ci de realitățile românești,¹³ iar Mircea Vulcănescu atenționa generația în rândurile căreia se afirma asupra misiunii profetice și revoluționare pe care trebuie să și-o asume, anume aceea de cultivare a exprimării sufletului românesc în forme universale.¹⁴

---

¹⁰ Alexandra Laignel-Lavastine, *Filozofie și naționalism: Paradoxul Noica*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 347

¹¹ Verena von der Heyden-Rynsch, Studiu introductiv la „*Caietul de la Talamanca*”, Editura Humanitas, București, 2000, p. 5

¹² Petru Comarnescu, „*Experiență*” în revista CRITERION, Anul 1, nr. 1 din 15 Octombrie 1934

¹³ Constantin Noica, *Între suflet și spirit*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 364

¹⁴ Mircea Vulcănescu, „*Generație*” în CRITERION nr. 3-4 din 15 Noiembrie-1 Decembrie 1934

Bibliografie

1. Afloroaei, Ștefan, *Întâmplare și destin*, Editura Institutul European, Iași, 1993
2. Cioran, Emil, Paris-22 februarie 1993
3. Cioran, Emil, *Țara mea*, Editura Humanitas, București, 1996
4. Cioran, Emil, *Schimbarea la față a României*, Editura Humanitas, București, 2001
5. Cioran, Emil, *Sfârșitul care începe*, Editura Pentagon-Dionysos, Craiova, 1991
6. Comarnescu, Petru, „*Experiență*” în revista CRITERION, Anul 1, nr.1 din 15 Octombrie 1934
7. Laignel-Lavastine, Alexandra, *Filozofie și naționalism: Paradoxul Noica*, Editura Humanitas, București, 1998
8. Laignel-Lavastine, Alexandra, *Cioran, Eliade, Ionesco-l'oubli du fascisme, Trois intellectuels roumains dans la tourmente*, Presses Universitaires de France, coll. *Perspectives critiques*, Paris, 2002
9. Noica, Constantin, *Între suflet și spirit*, Editura Humanitas, București, 1996
10. Petreu, Marta, *Un trecut deocheat sau „Schimbarea la față a României”*, Editura Apostrof, Cluj, 1999
11. Verena von der Heyden-Rynsch, Studiu introductiv la „*Caietul de la Talamanca*”, Editura Humanitas, București, 2000
12. Vulcănescu, Mircea, „*Generație*” în CRITERION nr. 3-4 din 15 Noiembrie-1 Decembrie 1934.

Practicile divinatorii. Instituție inițiativă și sistem de interpretare culturală

Damian GHEORGHIU*

1. Clarificări conceptuale

Numim *divinație* atât sistemul de interpretare culturalmente codificat a evenimentelor trecutului, prezentului și viitorului, cât și totalitatea mijloacelor de care uzează ghicitorii: vom vorbi de „tehnică” sau de „practică” divinatorie și de „instituție” divinatorie.

Tehnicile divinatorii permit relevarea evenimentelor până în acel moment nepercepute. Interpretările sunt adesea asociate unor prescripții (mai ales efectuarea de sacrificii), de pildă atunci când evenimentul e perceput ca o problemă ce trebuie rezolvată, o încălcare a unei porunci, un blestem. Această percepție, și deci evenimentul considerat, variază de la o cultură la alta. Când sunt diagnosticate cauzele nefericirii sau bolii, divinația e legată de instituțiile terapeutice. Aceste evenimente pot să transpară din sferele cele mai individuale (vise, premoniții personale) sau, la celălalt pol, din universul deciziilor colective ce privesc totalitatea unui grup (activități economice, conflicte, alegerea unui suveran).¹ Divinația este astfel pusă în practică atât pentru evenimentele excepționale și neprevăzute, cât și pentru cele cotidiene, obișnuite: ea nu este doar o tehnică de descifrare, ci și o expresie standardizată, o raționalizare culturală a cauzalităților relative la ordinea lumii și a oamenilor.

În Mesopotamia, divinația deductivă (oniromanție, fiziognomie, astrologie etc.) se realiza în privința activităților cele mai curente. Cea mai mare parte a societăților posedă instituții divinatorii, în cadrul aceleiași societăți putând coexista mai multe tipuri. Tehnicile divinatorii sunt multiple: geomanție, observarea viscerelor după sacrificiu, observarea fenomenelor naturale sau a comportamentelor, a obiectelor emblematice, aritmomanție (ca în cazul yi-king-ului chinez), cuvinte ale oamenilor inspirați (oracole, vizionari, posedați), și datează din antichitatea cea mai timpurie. Originea scrierii este atribuită formelor bazate pe interpretarea semnelor grafice (divinația chineză în carapace de broască țestoasă). În fine,

---

* Cadru didactic asociat la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

¹ Pierre Bonte, Michel Izard, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Editura POLIROM, 1999, p. 196

divinația poate fi o instituție inițiativă sau un dar individual netransmisibil și care nu necesită o ucenicie prealabilă; ea poate fi apanajul unui anumit sex sau categorie socială². Un ghicitor vorbește astfel în numele unui terț, presupus a fi adevăratul emițător (zei, spirite), în virtutea unei facultăți supraumane ori a unei științe dobândite.

2. Vrăjitoria ca practică divinatorie

Termenul de *vrăjitorie* desemnează o practică divinatorie: vrăjitorul „spune soarta” (<lat. pop. sors, -tis).

În sens antropologic, „vrăjitoria” desemnează, înainte de toate, efectele nefaste (accident, moarte, diferite nenorociri) ale unui rit sau pe cele ținând de o calitate inerentă vrăjitorului. Pentru multe populații, vrăjitorul este o ființă umană asemănătoare, în aparență, celorlalte, însă dotată, în secret, cu puteri extra-umane (uneori după propria voință) și responsabilă de nenorocirile care li se întâmplă celor din jur. Natura și activitatea vrăjitorilor neputând fi percepute în mod obișnuit, victimele sale (vrăjiții) sunt constrânse să recurgă la practica divinatorie a unui contravrăjitor: acesta din urmă e înzestrat cu tehnici și/sau cu un dar extraordinar al viziunii, care îi permit să-l demaște pe vinovat și să indice mijloacele prin care ar putea să fie atenuată nenorocirea.

În *Esquisse d'une théorie generale de la magie*, M. Mauss (1902-1903) a notat caracterul pluridimensional al faptelor magice. Definiția magiei pe care o propune nefiind satisfăcătoare, e regretabil că autorii, chiar unii recentși, se mărginesc să considere vrăjitoria o „magie distructivă și dezaprobată social” care are și antidot („magia protectoare”), fără să încerce să precizeze ce înseamnă „magia”. Totuși, cercetările lor empirice ilustrează faptul că intuiția lui Mauss era întemeiată și schițează un orizont în care vrăjitoria apare ca un „fenomen social total”, ca un complex de idei, de practici, de afecte și de experiențe³.

Complex de *idei*: o concepție despre specia umană potrivit căreia aceasta este în mod fundamental divizată; o concepție despre „forțe” (vrăjitoarească și contra-vrăjitoarească), despre repartizarea lor între oameni și efectele lor specifice; o concepție despre persoană și corp și despre relația

---

² Vernant J.P., *Divination et rationalité*, Le Seuil, Paris, 1974

³ Mauss M., *Teoria generală a magiei*, Editura POLIROM, 1996

elementelor lor cu diversele instanțe naturale și supranaturale; în sfârșit, o teorie despre originea nenorocirii personale.

Complex de *practici*: tehnici de divinație și de „desfacere de farmece”, și uneori de „vrăjire” (însă acestea sunt, cele mai adesea, mai degrabă presupuse de persoanele care sunt victimele unor nenorociri, decât practicate cu adevărat de respectivul vrăjitor).

Complex de *afecte*, eventual paroxistice: vrăjirea este o criză vitală a cărei miză este, adesea, moartea și, întotdeauna, boala sau ruina; dezvrăjirea este o dramă în care se înfruntă vrăjitorul, ghicitorul sau contravrăjitorul și vrăjitul.

Complex de *experiențe*, atât individuale, cât și colective: o experiență a nefericirii personale, durabilă și repetată, vrăjirea („făcutul”, „făcătura”) și o experiență a restabilirii progresive a vieții normale, dezvrăjirea („desfacerea”); interindividuale și intersubiective: înfruntarea simbolică, însă care produce efecte reale, dintre partenerii crizei vrăjitoarești (vrăjitorul, vrăjitul, contravrăjitorul), dintre care cel puțin doi (vrăjitorul și vrăjitul) sunt apropiați spațial, social și/sau afectiv; colective: dincolo de partenerii imediați și de avatarurile lor individuale, orice vrăjitorie privește și întregul grup social (familia, ascendența sau unul dintre segmentele sale, comunitatea rezidențială, autoritățile, ordinea morală etc.). În sfârșit, o criză vrăjitoarească se deschide în momentul în care un accident (o moarte, o pierdere) este pus pe seama unei vrăji, dar, întrucât presupune, pentru rezolvarea sa, un efort de reinterpretare a trecutului cu scopul de a se ajunge la instaurarea unui „curs nou”, vrăjitoria constituie *o experiență specifică a timpului* - atât a timpului personal (biografic, urmele insistente ale unui trecut care va fi remaniat până când se va produce întoarcerea la normal), cât și a timpului social (profunzimea genealogică, diverse forme de ereditate socială)⁴.

Dificultatea de a studia vrăjitoria ține de faptul că unele episoade punctuale, care în ele însele sunt comune, se referă la numeroase registre extrem de diferite și, de aceea, puțini antropologi au îndrăznit să le examineze împreună. Cercetările lui Evans-Pritchard asupra populației azande rămân, în această privință, un model neegalat. El și-a arătat încă de la început lipsa de interes pentru problemele legate de definiția fenomenului, care monopolizau atunci energia cercetătorilor. „Ceea ce mă preocupă este urmărirea gândirii celor din populația azande. Am așezat sub un singur titlu

---

⁴ Pierre Bonte, Michel Izard, *op. cit.*, p. 703

ceea ce ei desemnau prin unul și același cuvând și am distins tipurile de comportament pe care ei le socoteau diferite.” (1937) În mod paradoxal , deși Evans-Pritchard urmărea doar să redea cu fidelitate concepțiile despre vrăjitorie specifice populației azande, definițiile sale se bucură de autoritate pentru ansamblul etnologiei africane, dacă nu chiar pentru ansamblul disciplinei (pentru o comparație între definițiile oceaniste și africaniste, cf. Marwick, 1970).

Cei din neamul azande cred că *witches* au în intestinul subțire o substanță materială (*mangu*) care poate fi descoperită la morți prin autopsie și diagnosticată la cei vii grație oracolelor. Prin simplu fapt că posedă această substanță care se transmite ereditar, ei pot să aducă prejudicii sănătății și bunurilor altora. Azande cred că există printre ei și *sorcerers* care practică magia și fac farmece pe bază de vegetale (*medicines*). Deci, *sorcery* desemnează practicarea - conștientă, voluntară și dobândită în urma învățării - unor acte magice destinate să facă rău prin utilizarea unor substanțe și formule precise, pe când *witchcraft* este o capacitate înnăscută și adesea inconștientă de a face rău numai prin simpla sa calitate ontologică: o *witch* nu îndeplinește nici un rit, nu rostește farmece, nu posedă *medicines*. Deci, *witchcraft* și *sorcery* se opun așa cum se opun o dispoziție permanentă și o acțiune punctuală, o condiție metafizică și o condiție tehnică, o „forță” care îl posedă pe vrăjitor și o „forță” pe care acesta o produce și o controlează etc.

Desigur, configurația particulară a trăsăturilor care îi opun pe *witches* și pe *sorcerers* nu se regăsește în toate societățile în care poate fi întâlnită vrăjitoria (nici măcar în societățile africane), și uneori această distincție nici nu apare. De cincizeci de ani înapoi, autorii au încercat să regăsească în societățile pe care le-au studiat trăsăturile speciale ale vrăjitoriei azande, fiind gata pentru aceasta de orice scamatorie verbală, iar în cazul în care o asemenea întreprindere se dovedea imposibilă, ei își cereau scuze, ca și când ar fi fost vorba despre o greșală pe care și-o asumau, fără să încerce să construiască conceptul general de vrăjitorie. J. Middleton și E.H. Winter (1963) au propus înlocuirea distincției dintre *witchcraft* și *sorcery* prin termenul unic de *wizardry*, însă ei nu au fost deloc urmați de ceilalți cercetători (pentru o critică a accepțiilor variabile ale acestor noțiuni în literatura africanistă, cf. V.W. Turner, 1957).

În ciuda talentului său, Evans-Pritchard nu a reușit să-și îndeplinească în întregime proiectul de a comunica numai ideile indigene,

căci, „pentru a pune ordine în noțiunile și comportamentele azande”, el propune un sistem de concepte - „noțiuni mistice” (de exemplu, *witchcraft* și *sorcery*), „noțiuni de bun-simț”, „noțiuni științifice” - a cărei ultimă referință rămâne știința occidentală modernă. Aceasta echivalează cu reluarea „marii împărțiri” dihotomice dintre „ei” și „noi” (J. Goody) și cu tratarea enunțurilor vrăjitorești ca niște propoziții false. De altfel, această supoziție este prezentă în toate scrierile despre vrăjitorie de până în 1970. Deși nu a fost criticată în mod explicit (în afară de Favret-Saada, 1977), ea a fost abandonată în lucrările franceze recente, preocupate să surprindă logica internă a formațiunilor simbolice (cf. mai ales A. Adler, A. Zempléni, 1972; Augé, 1975).

Sub impulsul gândirii funcționaliste, pe care școala de la Manchester încerca să o salveze, vrăjitoriei i-a fost consacrată o bogată literatură africanistă între anii 1950-1970. Sistemele de gândire și practicile vrăjitorești au fost neglijate în favoarea unor patternuri ale acuzării, care permiteau identificarea tensiunilor structurale ale grupului studiat; orientarea „cognitivă” a cercetării lui Evans-Pritchard a fost dată uitării, iar vrăjitoria a fost plasată în câmpul mai general al „conflictului social”.

Se presupune că și indigenii au o anumită percepție a conflictului, astfel încât, confruntând comentariile lor referitoare la un caz de vrăjitorie, putem să construim un „indicator indigen al tensiunii sociale” (Marwick, 1970). Afirmarea existenței unei *relații vrăjitorești* (X îl acuză pe Y că i-ar fi provocat o boală prin vrăjitorie) ar fi *falsă* în ea însăși (X este cu adevărat bolnav, însă vrăjitoria nu are nici un amestec în aceasta), însă ea ar semnala existența unei *relații sociale reale* (Y este cămătarul lui X, co-soția sa sau unchiul său matrilateral...). Această relație, mereu problematică, ar provoca conflicte fără soluție instituțională, pe care vrăjitoria ar fi chemată să le rezolve. A citi aceste texte înseamnă a alcătui un catalog al „soluțiilor” propuse de vrăjitorie în domeniul conflictului social: ruperea sau restabilirea unei relații, promovarea fisiunii etc. Orientându-se asupra detaliilor acestor situații, Turner (*op. cit.*) rezolvă problemele ridicate de publicațiile din respectiva categorie. A. Harwood (1970) reia orientarea „cognitivă” a lui Evans-Pritchard, punând bazele unei antropologii a bolii.

Împotriva tuturor evidențelor, antropologia anglo-saxonă nu a încetat să nege, de mai bine de jumătate de secol, existența unei vrăjitorii rurale în Europa contemporană, fără îndoială pentru a-l păzi pe etnolog de orice contaminare din partea obiectului său. În aceste societăți, patternurile

acuzărilor de vrăjitorie nu verifică raportul stabilit de funcționaliști între relațiile vrăjitoarești și relațiile sociale problematice, necesitând, deci, un alt tip de analiză. În sfârșit, imposibilitatea de a menține iluzia „marii împărțiri” (Favret-Saad, 1977) îl constrânge pe etnolog să lucreze asupra non-distanței dintre el și obiectul său.

3. Șamanism în contextul practicilor divinatorii

Termenul *șamanism* apare în secolul al XVIII-lea. El a fost creat pornind de la cuvântul „șaman”, preluat de la tungusii din Siberia, care îl desemnau în acest fel pe „specialistul” lor religios. În același timp preot, vrăjitor, magician și ghicitor, șamanul îndeplinește rolul unui intermediar între oameni și spirite. El întreține o relație privilegiată cu natura și cu animalele sălbatice, ale căror simboluri îi împodobesc adesea costumul. Cel mai adesea, interpretările practicilor magico-religioase numite șamanice, care se regăsesc pretutindeni în lume, sunt elaborate pornind de la descrierea personajului care le realizează. Din această abordare rezultă faptul că definițiile șamanismului au fost modificate în funcție de trăsăturile reținute pentru a descrie actele șamanului⁵.

În Siberia, viitorul șaman se distinge de oamenii obișnuiți datorită faptului că un spirit, de multe ori cu trăsături feminine, îl va alege din pricina dragostei pe care i-o poartă. Această alegere este trăită ca un blestem de către personaj, care nu poate să o refuze decât cu riscul de a muri, și se manifestă printr-o criză cu simptome stereotipe: refuzul sau incapacitatea de a mânca și de a vorbi, fuga în pădure, stare de transă necontrolată, leșin. În timpul acestor absențe ale corpului sau ale spiritului, adesea asimilate cu o moarte, viitorul șaman dobândește, pe lângă instanțele supranaturale, știința din care se vor hrăni puterile sale rituale. Această ucenicie este concepută ca o teribilă punere la încercare, în timpul căreia neofitul se confruntă cu spirite umane și animale periculoase, pe care trebuie să ajungă să le supună înainte de a face din ele ajutoarele sale.

În America de Sud, unde vocația șamanică ia forma unei căutări voluntare, viitorul șaman nu e mai puțin pus la încercare, mai ales prin consumarea unor droguri halucinogene, de care se va folosi mai puțin după intrarea sa în funcție.

În literatura etnologică, această criză, în cursul căreia viitorul șaman este marginalizat din punct de vedere social și extenuat din punct de vedere

---

⁵ Harner M., *The Way of the Shaman*, Hatto A.T., New York, 1990

fizic, dar din care iese investit cu puterea de a întreține vitalitatea comunității sale, a fost numită „boală inițiativă”.

După modelul lui Mircea Eliade, care și-a bazat analiza pe cazul burlașilor din Siberia, se reține adesea urcarea neofitului în vârful unui arbore ca act ritual tipic care marchează accesul șamanului la funcția sa. Autorul a interpretat acest ritual ca o „ascensiune mistică” pe „axa lumii”. Această analiză, asociată cu cea a transei, definește șamanismul ca „o tehnică a extazului”⁶ care îi permite omului să intre în contact direct cu spiritele, experiență religioasă primordială care se află la originea tuturor religiilor. Totuși, această interpretare lasă în umbră alegerea șamanului de către spiritul feminin. Alegerea afectivă care a declanșat procesul formării neofitului se dezvoltă cu ocazia investirii sale printr-o căsătorie între șaman și soția sa spirituală (Sternberg, 1925). Aceasta este reprezentată când prin arborele pe care șamanul trebuie să se urce, când prin accesoriul său principal, toba.

Dintre diferitele activități ale șamanului, cea de vindecător a fost analizată cel mai adesea. Boala unei persoane poate să fie pusă fie pe seama introducerii în corpul său a unei substanțe străine pe care șamanul trebuie să o extragă, adesea prin sugere, fie, dimpotrivă, pe seama plecării sufletului acesteia. În acest al doilea caz, se poate crede că sufletul a părăsit de bunăvoie corpul „proprietarului” său (de exemplu, în urma unei emoții puternice) sau că a fost furat de către un spirit nemulțumit. Absența prelungită a sufletului ar aduce cu sine moartea bolnavului. Rolul șamanului constă în a călători în lumea spiritelor, a căuta acolo sufletul și a-l aduce înapoi „proprietarului” său. În această aventură nesigură, șamanul este sprijinit de ajutoarele sale pentru a înfrunta spiritele periculoase. Transa, care comportă două faze, manifestă esențialul acestei acțiuni: o gesticulație violentă, salturi impresionante, un comportament sălbatic care dovedește întâlnirea șamanului cu spiritele pe care le-a invocat; această furie este brusc întreruptă de căderea șamanului la pământ, ca fulgerat, unde rămâne de parcă ar fi neînsuflețit, inerția sa semnalând șederea în lumea spiritelor. La trezire, șamanul povestește peripețiile călătoriei sale în lumea cealaltă, care, deși imaginară, este precis descrisă, adică localizată geografic. Această putere de a călători în alte lumi arată că șamanul este cel care are inițiativa relației cu spiritele pe care le invocă la începutul ședinței. Criteriul „călătoriei” ne

---

⁶ Mircea Eliade, *Nașteri mistice*, Editura Humanitas, București, 1995

permite să distingem transa șamanului de cea a posedatului, căruia i se lasă doar rolul pasiv de „animal de încălecat al zeilor”.

Accentul pus, în definirea șamanismului, pe funcția terapeutică ține de un ansamblu de interpretări psiho-patologice apărute în secolul al XIX-lea, pe care s-au grefat apoi perspectivele psihanalitice. Constatând că grupurile tradiționale își datorează integritatea psihică șamanului, mai ales în situațiile de criză, psihologia este tentată să vadă în acest personaj un om amenințat de nebunie în timpul bolii sale inițiatice, însă care este în măsură să-i vindece pe ceilalți din moment ce a reușit el însuși să depășească criza (Shirokogoroff, 1935). Acest punct de vedere permite explicarea frecvenței practicilor șamanice la periferia marilor religii, fie că este vorba de budism în Mongolia, Coreea sau în Asia de Sud-Est, de hinduism în India sau în Himalaya, ori de taoism în China. Șamanismul ar sluji la repararea dezordinilor acolo unde religiile ar impune o ordine. Șamanismul se prezintă și ca un sistem unic de gândire, în care oamenii îi cer șamanului mai puțin să îi vindece, cât să îi slăbească pe dușmanii lor, să prezică viitorul sau, pentru a reveni la siberieni, să le asigure succesul la vânătoare.

În căutarea sistemului simbolic care asigură condițiile necesare pentru apariția acestui tip particular de „specialist” religios, R. Hamayon propune o anumită concepție despre schimb, care îi asociază pe oameni cu ansamblul format de natura ce furnizează vânatul, dublată de o lume supranaturală, populată de spirite și dătătoare de viață (de suflet). La vânători, această relație este concepută după un model analog celui care guvernează circulația femeilor. Schimbul se referă la trupul și sufletul (forța de viață) oamenilor și animalelor. Vânătorul care ia carnea animalelor va abandona, la moartea sa, propriul său trup naturii, pe când șamanul face să reintre sufletele rătăcite în trupuri în schimbul energiei vitale pe care o consumă în cursul transei în folosul soției sale spirituale. În societățile de crescători de animale, această logică a alianței care la vânători domina schimbul dintre lumea oamenilor, pe de o parte, și lumea spiritelor și natură, pe de altă parte, se transformă într-o logică a filiației. Oamenii nu mai sunt în relație de schimb cu aliații lor animalii din lumile supranaturale. Supraviețuirea lor depinde de strămoșii lor umani. Funcția șamanică tinde să devină ereditară, iar candidații nu mai sunt supuși alegerii unei ființe supranaturale. Șamanul se specializează în vindecarea bolilor care nu mai sunt concepute ca fiind opusul vânatului, ci ca accidente în ciclul

reîncarnărilor. În sfârșit, centralizarea politică, impunerea unei religii cu tradiție scrisă și efectele unei economii organizate marginalizează practicile șamanice.

Ținând seama de societățile în care s-a dezvoltat șamanismul, antropologia propune studierea acestuia dintr-o perspectivă nouă - mai convenabilă decât cea a primelor analize fenomenologice, - care îl proiectează într-un sistem simbolic global. Acesta ar asuma astfel toate funcțiile unei religii, de care nu se distinge decât prin absența unei doctrine scrise și deci a fundamentului istoric.

Bibliografie

1. Bonte, Pierre, Izard Michel, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Editura Polirom, Iași, 1999
2. Eliade, Mircea, *Nașteri mistice*, Editura Humanitas, București, 1995
3. Harner, M., *The Way of the Shaman*, HATTO A.T., New York, 1990
4. Mauss, Marcel, Hubert, Henri, *Teoria generală a magiei*, prefață de Nicu Gavriluță, Editura Polirom, Iași, 1996
5. Vernant, J.P., *Divination et rationalité*, Le Seuil, Paris, 1974.

Comunicarea între persuasiune și manipulare

Marius EȘI*

Orice proces de acțiune inițiat în numele unor interese proprii nu face decât să ne dea iluzia reușitei. Ceea ce nu conștientizăm, însă, este faptul că, cel mai adesea, respectiva acțiune ne este indusă din exterior. Această violență simbolică are efecte persuasive, iar triumful unei idei nu poate fi perceput decât după ce aceasta s-a concretizat. În acest mod, conținutul informațional trebuie să determine sensul și reformularea mesajului transmis, chiar dacă, în fond, „consecințele comunicării nu îndeplinesc întotdeauna obiectivele celor ce expediază mesajele”.¹ Cunoscând aceste mesaje, se poate înțelege rolul factorilor de decizie în acest război psihologic.

Inspirație, decodificare și respirație. Iată trei stâlpi de bază în comunicare. Inspiri informația, o decodifici, după care elimini ceea ce-ți este inutil. Dar unde începe și unde se termină comunicarea? Când intervin persuasiunea și manipularea în procesul comunicării? Desigur, tentativele de a răspunde acestor întrebări sunt numeroase. Dar la fel de bine, nu se poate pretinde că și răspunsurile oferă un drum spre înțelegerea comunicării.

Comunicarea, ca proces între persuasiune și manipulare, exprimă o gândire care poate fi încadrată într-o filosofie a limbajului. Mai mult, un astfel de discurs poate fi descris și printr-o analiză a teoriei argumentării. Referindu-se la rolul pe care îl deține teoria argumentării într-o filosofie a limbajului, G. Hottois consideră că este necesară o nouă abordare a problematicii în cauză. Astfel, ținând cont de o filosofie a discursului (a vorbirii) și nu de o filosofie a limbii, se pot distinge atitudini specifice Noii Retorici². Prin urmare, dacă se poate vorbi despre o neînțelegere a utilizării limbajului, cât și despre o componentă metafilosofică și metalingvistică în cadrul Noii Retorici, atunci, spune G. Hottois, „gândirea ar trebui întâi să depășească criza istorico-lingvistică”.³ În acest context, observăm că, acceptarea unui nou demers depinde oarecum de capacitatea gândirii de a-l

---

* Profesor de științe socio-umane

¹ James Lull, *Manipularea prin informație*, Editura Antet XX Press, București, 2004, p. 27

² Gilbert Hottois, „Filosofia limbajului și teoria argumentării”, în G.G. Constandache (coord.), *Raționalitate, limbaj, decizie*, Editura Tehnică, București, 1994, pp. 47-48

³ *Ibidem*, p. 54

depăși pe cel anterior. Această situație este posibilă prin conștientizarea noilor acte decizionale promovate la nivelul argumentării.

Actele decizionale depind de cele mai multe ori de conștientizarea simbolurilor. Arătând că fiecare simbol „reprezintă altceva decât ceea ce sugerează”⁴, M. Edelman distinge între simbolurile referențiale și simbolurile de condensare. Astfel, primele trimit la același tip de identificare de către persoane diferite, iar celelalte amintesc de ceea ce cândva s-a întâmplat (o glorie, un eșec, etc.). Dar o posibilă reticență față de simboluri poate genera o atitudine nefastă din partea celor care se încearcă a fi manipulați. În aceste condiții, este necesar ca rolurile actorilor să fie bine delimitate, astfel încât scopul urmărit să se raporteze la stări emoționale profunde, chiar la sentimente ostile.

În acest mod, resentimentele dau naștere la relații specifice între cel care transmite și cel care primește mesajul. Mai mult, frustrarea tuturor celor care percep respectivul mesaj corespunde unei stări generatoare de schimbare: una se comunică, alta se percepe și cu totul alta este modalitatea de interpretare. Astfel, trecerea de la înțelegere la deformare nu reprezintă decât o problemă de principiu. În acest sens, intervenția în comunicare nu provine doar de la unul, ci de la mai mulți. Semnificațiile experienței aparțin grupului care-și exprimă atât propriile dorințe, cât și mentalitatea caracteristică într-o dimensiune emoțională de bază. Această dimensiune se bazează pe specificitatea schimbului din cadrul grupului, dar care, nu întotdeauna vizează un realism. „Tendențele fuzionale pe care le putem vedea însă manifestându-se în grupuri, poartă întotdeauna semnul unei relații, al unui schimb. Dacă există o căutare a fuziunii, se pare că știm, în mod latent, că acest scop este o iluzie”⁵.

Această problemă exprimă ideea existenței unui eveniment mental care nu sugerează întotdeauna existența unui flux de informație, căci „problema cu privire la ce sunt evenimentele mentale nu coincide cu cea privitoare la ce este mintea”⁶. Poate de aceea, conexiunea comunicare-manipulare are un caracter subiectiv demn de luat în considerare. Influența uneia față de cealaltă ține de semnificația păstrată în imaginea informației. Funcția specifică acestui fenomen determină o structură complexă a ceea ce este denumit uneori sistem social.

---

⁴ Murray Edelman, *Politica și utilizarea simbolurilor*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 15

⁵ Jean Claude Rouchy, *Grupul, spațiu analitic*, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 39

⁶ Ted Honderich, *Cât de liber ești?*, Editura Trei, București, 2001, p. 33

Orice informație păstrează în sine o logică specifică. Astfel, transmiterea acesteia în scopul manipulării exprimă o abilitate specifică a celui care urmărește să convingă. De pildă, de cele mai multe ori, imaginea persuasivă este „înțeleasă” și acceptată prin acceptarea opiniei majorității. Dar cum o majoritate nu constituie o realitate decât pentru o inteligență abstractă, adică pentru manipularea maselor,⁷ funcția persuasivă a comunicării trebuie să acționeze doar printr-un control bine dirijat a celui care transmite informația.

Intangibilitatea misticului în această relație determină o morală convențională în controlul comunicării umane. Asumția care susține un astfel de demers este dată, de cele mai multe ori, de o lipsă de afecțiune în cadrul relațiilor interpersonale. În acest caz, activitatea de manipulare comportamentală trebuie promovată de persoane autoritare, iar acțiunea în sine trebuie exercitată în special în medii conflictuale.

Comunicarea este un fenomen prezent în structura reprezentărilor sociale indiferent dacă acestea se bazează pe credințe sau pe cunoaștere.⁸ Conform teoriei reprezentărilor sociale se urmărește depășirea graniței dintre subiect și obiect. Reprezentările sociale, diferite de cele cognitive, se supun atât unei logici cognitive, cât și unei logici sociale. Mai mult, prin funcțiile pe care le îndeplinesc (funcția de cunoaștere, funcția identitară, funcția de orientare, funcția justificativă), reprezentările sociale sunt organizate în jurul unui nod central: „Acest nod central este constituit din unul sau mai multe elemente care ocupă în structura reprezentării o poziție privilegiată: sunt cele care dau o semnificație aparte reprezentării”.⁹ În acest sens, credem că există posibilitatea unei conexiuni între procesul comunicării și teoria nodului central, fie prin raportarea la dimensiunea funcțională (manipulare-persuasiune), fie prin raportarea la dimensiunea normativă (persuasiune-manipulare).

Este comunicarea o concepție unitară? Cum poate ea să supraviețuiască între manipulare și persuasiune? Detașarea comunicării față de cele două nu înseamnă decât o stare de apostazie a subiectului care, în mod paradoxal, încetează să mai existe, supunându-se în același timp „legii

---

⁷ Jacques Lusseyran, *Împotriva profanării Eului*, Editura TRIADE, Cluj, 1993, p. 14

⁸ Ivana Marková, *Dialogistica și reprezentările sociale*, Editura Polirom, Iași, 2004, pp. 233–237

⁹ Adrian Neculau (coord.), *Reprezentările sociale*, Societatea Știință și Tehnică SA, București, 1995, pp. 127-153

unității mentale a mulțimilor”.¹⁰ În acest mod, își face simțită prezența halucinația colectivă, care sugerează posibila sinonimie între manipulare și persuasiune. Forța imaginii (fizice sau mentale) determină începutul acțiunii. Acțiunea în sine depinde în mare măsură de modalitățile în care acestea sunt prezentate subiectului. De aceea, influența are la bază o agresivitate pragmatică, iar proximitatea propriei gândiri, precum și finalitatea acțiunii, în raport cu personalitatea grupului, constituie factori importanți în luarea deciziilor.

Comentând expunerea lui G. Le Bon referitoare la psihologia maselor, S. Freud consideră hipnoza ca un caz particular al mulțimii (mulțimea în doi) și susține ideea unei „moralizări a individului în cadrul mulțimii”.¹¹ El menționează faptul că între concepția sa și cea a lui G. Le Bon referitoare la noțiunea de „inconștient” există o diferență ce necesită o analiză subtilă. „Pentru Le Bon inconștientul deține în primul rând caracterele cele mai profunde ale sufletului rasei, câtuși de puțin luat în considerare de psihanaliza individuală. Desigur, noi recunoaștem că nucleul Eului (Se-ul cum l-am numit ulterior), care face parte din moștenirea arhaică a sufletului uman, este inconștient, dar în afara acestuia noi distingem refumatul inconștient, care a derivat dintr-o parte a acestei moșteniri. Această noțiune de refumat lipsește la Le Bon”.¹² O persoană deține în cadrul unei mulțimi rol de conducător (unde sunt vizibile trăsături de tată primitiv care, de fapt, reprezintă idealul mulțimii) sau de simplu individ care împreună cu ceilalți formează mulțimea în sine. Într-un context similar, I.P. Culianu, referindu-se la pozițiile lui G. Le Bon și S. Freud, menționează că scopul urmărit de cei doi nu a constat în a învăța cum să domini o masă, ci „determinarea mecanismelor psihologice care acționează în interiorul unei mase și care prezidează la alcătuirea ei”.¹³

Influența devine manipulare (pozitivă sau negativă)¹⁴ în momentul în care scopul acțiunii are o eficacitate reală. Astfel, aplicarea unor tehnici de

---

¹⁰ Gustave Le Bon, *Psihologia mulțimilor*, Editura Anima, București, 1991, p. 13

¹¹ Sigmund Freud, *Studii despre societate și religie*, Editura Trei, București, 2000, p. 57

¹² Sigmund Freud, *op. cit.*, p. 101

¹³ Ioan Petru Culianu, *Eros și magie în Renaștere*, Editura Nemira, București, 1994, p. 135

¹⁴ Roberta Cava distinge între manipularea pozitivă și manipularea negativă: „Situția în care îi încurajați pe alții să facă ceva, pentru a le da încredere că pot face un lucru de care ei nu se cred în stare, este un exemplu de manipulare pozitivă. Însă multe dintre aceste «jocuri», așa cum le spunem noi, se bazează pe manipularea negativă. Ele folosesc o comunicare indirectă și ambiguă. De multe ori, persoana care inițiază «jocul» nici măcar nu

manipulare („piciorul – în ușă”, „amorsarea”, „ușa – în – nas”)¹⁵ necesită o cunoaștere psihologică anterioară acțiunii propriu-zise. În acest fel, sunt acceptate acțiuni care exprimă moduri de raționalizare. O asemenea opinie revine la ideea conform căreia orice experiment efectuat devine în timp metodă de cercetare. Este vorba, pe de o parte, despre un fenomen care contribuie atât la prăbușirea unor tipuri de mentalități, cât și la regăsirea altora. Pe de altă parte, sunt regăsite modele persuasive în procesul comunicării menite să contribuie la dezvoltarea metodologică a unor principii psihologice.

Totodată, acceptarea unor forme de organizare sociale noi presupune forme de înțelegere diferite față de cele anterioare, iar manipularea intereselor și emoțiilor se raportează la semnificații și sensuri noi. De altfel, ideea unei astfel de comunicări trebuie să se raporteze mai întâi la modul de acțiune și nu la mesajul transmis.¹⁶ În acest sens, sunt însușite tehnici de manipulare (persuasiune), numite uneori și „utilizări sălbatice”¹⁷, menite să „verifice” modele de comunicare interpersonale.

Elaborarea unui model persuasiv presupune un demers interpretativ care include elemente cu funcții stimulative. Desigur, există posibilitatea ca acest model operativ să nu implice un transfer informațional permanent între diferitele niveluri de organizare. Ideea unui control social general transmite subiectului strategii de manipulare sub forma unui comportament inovativ. Interesant este faptul că structura acestui comportament este ilustrată de o agresivitate care se poate extinde asupra întregii entități manipulate. Astfel, în acest circuit informațional sunt sugerate soluții care pot declanșa reacții neașteptate. Poate din această cauză, aceste situații, concepute ca părți integrante dintr-o teorie a manipulării, se bazează pe strategii de acțiune specifice performanței profesionale. Este vorba despre un mecanism care generează reacții spontane și perspective posibile de abordare a realității. Cu alte cuvinte, fenomenele experimentale întâlnite în cadrul acestui tip de comunicare urmăresc o conciliere tacită între subiecții manipulați, deoarece „ține de specificul a ceea ce numim *humanitas* faptul că oamenii se confruntă

---

este conștientă de ceea ce face” (Roberta Cava, *Comunicarea cu oamenii dificili*, Editura Curtea Veche, București, 2003, p. 50).

¹⁵ Robert Vincent Joule și Jean Léon Beauvois, *Tratat de manipulare*, Editura ANTET XX PRESS, București, 1997, pp. 36-145

¹⁶ Alex Mucchielli, *Arta de a influența*, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 33

cu probleme prea grele, fără ca din cauza dificultății acestora ei să-și poată propune să le lase neatînse”.¹⁸

Trăsăturile dominante ale comunicării sunt reductibile la persuasiune și comunicare. De aceea, complexul social reprezintă un element important în înțelegerea procesului comunicării. Formele sociale, oricare ar fi acestea, indică faptul că succesul „propagandei” depinde de condițiile sociale existente. De altfel, metodele și mijloacele utilizate facilitează dezvoltarea relațiilor interpersonale neeliminând, însă, ideea unui anumit eșec în cadrul acestui proces. În lupta pentru emanciparea comunicării, ies la suprafață anumite instincte care arată primitivitatea sistemului respectiv. În acest moment intervin ca elemente salvatoare persuasiunea și sugestia.

Prin persuasiune și sugestie „indivizii au iluzia că decid ei înșiși, fără să-și dea seama că au fost influențați sau sugestionați”.¹⁹ Prăbușirea conștiinței în neantul universului minimizează puterea comunicării. Dar persistența evenimentelor trecute constituie un fapt incontestabil în procesul manipulării. „Manipularea comportamentală se bazează pe conformare (lat. *conformitas* - modificarea poziției unei persoane în direcția poziției grupului) și pe supunere (fr. *obeissance* – modificarea comportamentului unei persoane, ca urmare a ordinului dat de o autoritate legitimă)”.²⁰

Mesajul transmis necesită încredere și consens. Încrederea trebuie să primeze în cadrul relațiilor interpersonale. De aceea, trebuie evitată înlocuirea drepturilor individuale și al libertăților cetățenești printr-o autoritate care dă dovadă de lipsă de înțelegere. Influențele pregnante într-o astfel de comunicare interpersonală se raportează la un control social care evidențiază un proces transcultural. În acest context, se poate admite ideea conform căreia orice conduită socială este influențată de nivelul socio-cultural în care aceasta se manifestă. Spiritul educațional și dreptul la decizie amplifică puterea manipulării și a persuasiunii.

---

¹⁷ Marie Dominique Popelard / Denis Vernant, *Marile curente în filosofia științelor*, Institutul European, Iași, 1999, p. 104

¹⁸ Peter Sloterdijk, *Reguli pentru parcul uman*, Editura Humanitas, București, 2003, p. 56

¹⁹ Serge Moscovici, *Psihologia socială sau mașina de fabricat zei*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1995, p. 75

²⁰ Septimiu Chelcea, *Personalitate și societate în tranziție*, Societatea Știință și Tehnică S.A., București, 1994, p. 137

Chiar dacă „a convinge nu înseamnă în mod obligatoriu să spui adevărul”²¹, conținutul persuasiv devine inteligibil în momentul în care paradigma consensuală este acceptată drept criteriu prioritar în procesul de înțelegere a contextului social. Conceptualizarea opiniilor și atitudinilor subiective determină atât reușite, cât și eșecuri în știința manipulării. În arta de a convinge, oricare ar fi strategia aplicată, trebuie recunoscută importanța factorilor cognitivi din această operație. Această teorie presupune o motivație intrinsecă a ceea ce poate fi transformat. Se schimbă astfel și relațiile comportamentale? Logica evenimentelor accentuează direcționarea celor implicați spre mijloace științifice de transmitere a informației.

Nevoia de comunicare reflectă caracterul relativ al relațiilor sociale. Mai mult, nu există nici o îndoială că viața socială se află sub semnul nesiguranței, iar elucidarea fenomenelor „aleatoare” determină un consens general. În acest mod, receptivitatea ideilor depinde de pragmatismul celui care le promovează, iar incertitudinea comunicării devine mai îndoielnică decât era.

Bibliografie

1. Bon, le Gustave, *Psihologia mulțimilor*, Editura Anima, București, 1991
2. Cathala, Henri Pierre, *Epoca dezinformării*, Editura ANTET XX PRESS, București, 1997
3. Cava, Roberta, *Comunicarea cu oamenii dificili*, Editura Curtea Veche, București, 2003
4. Chelcea, Septimiu, *Personalitate și societate în tranziție*, Societatea Știință și Tehnică, S.A., București, 1994
5. Constandache, G.G. (coord.), *Raționalitate, limbaj, decizie*, Editura Tehnică, București, 1994
6. Culianu, Ioan Petru, *Eros și magie în Renaștere*, Editura Nemira, București, 1994
7. Edelman, Murray, *Politica și utilizarea simbolurilor*, Editura Polirom, Iași, 1994

---

²¹ Henri-Pierre Cathala, *Epoca dezinformării*, Editura ANTET XX PRESS, București, 1997, p. 113

8. Freud, Sigmund, *Studii despre societate și religie*, Editura Trei, București, 2000
9. Honderich, Ted, *Cât de liber ești?*, Editura Trei, București, 2001
10. Hottois, Gilbert, „*Filosofia limbajului și teoria argumentării*”, în G.G. Constandache (coord.), *Raționalitate, limbaj, decizie*, Editura Tehnică, București, 1994
11. Joule, Robert Vincent / BEAUVOIS, Jean Léon, *Tratat de manipulare*, Editura ANTET XX PRESS, București, 1997
12. Lull, James, *Manipularea prin informație*, Editura Antet XX Press, București, 2003
13. Lusseyran, Jacques, *Împotriva profanării Eului*, Editura Triade, Cluj, 1993
14. Marková, Ivana, *Dialogistica și reprezentările sociale*, Editura Polirom, Iași, 2004
15. Moscovici, Serge, *Psihologia socială sau mașina de fabricat zei*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1993
16. Mucchielli, Alex, *Arta de a influența*, Editura Polirom, Iași, 2002.
17. Neculau, Adrian (coord.), *Reprezentările sociale*, Societatea Știință și Tehnică SA, București, 1995
18. Popelard, Marie Dominique / VERNANT, Denis, *Marile curente în filosofia științelor*, Institutul European, Iași, 1999
19. Rouchy, Jean Claude, *Grupul, spațiu analitic*, Editura Polirom, Iași, 2000
20. Sloterdijk, Peter, *Reguli pentru parcul uman*, Editura Humanitas, București, 2003.

N. Titulescu și ideea europeană

Florin-Bogdan SUCIU*

Justificarea tratării subiectului respectiv constă în faptul că ideea, fie în concepția sa democratică - a unei Europe aparținând tuturor națiunilor, fie în viziunea totalitaristă - a unei Europe aflată sub dominația unui singur popor, a reprezentat una dintre dezbaterile politice semnificative ale secolului al XX-lea. De asemenea, apreciem că abordarea temei se dovedește de actualitate, mai ales având în vedere că, în prezent, procesul de integrare europeană privește în mod direct atât România, cât și Europa Orientală. Această idee deosebit de importantă, care s-a aflat, aproape în permanență, în centrul atenției întregii comunități internaționale din veacul anterior, nu avea cum să scape și preocupărilor lui N. Titulescu. Experiența de viață și formația lui intelectuală l-au determinat să îmbrățișeze cauza democratică a acestui impresionant proiect european.

De altfel, trebuie precizat că și contextul socio-politic interbelic a favorizat punerea în discuție a unei asemenea construcții grandioase, având în vedere că pe ruinele unor foste imperii din Europa Centrală și de Est, prăbușite sub apăsătoarea povară a războiului, s-au clădit noi state, la temelia cărora era așezat principiul naționalităților (1918). Astfel, se poate constata că redesenarea hărții politice internaționale, sub impactul consecințelor conflagrației, a stimulat aplicarea unor noi formule de cooperare interstatală, care urmăreau menținerea păcii, prin asigurarea bunăstării și securității popoarelor, împiedicând repetarea șocului traumatic al războiului.

În perioada interbelică, reluarea ideii federale va îmbrăca haina unor multiple proiecte regionale și continentale, dintre care s-au remarcat: Confederația Danubiană (1918-1920), Mica Înțelegere (1920-1938), Uniunea Paneuropeană (1923), Uniunea Europeană (1929-1930), Uniunea vamală austro-germană (1931), Confederația Danubiană (1932) și Înțelegerea Balcanică (1934-1940).¹ Este necesar, totodată, de a preciza faptul că asemenea preocupări, cu profunde implicații pentru destinul societății europene din secolul al XX-lea, s-au regăsit și în gândirea românească. În

---

* Drd. Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” Iași.

¹ Eliza Campus, *Ideea federală în perioada interbelică*, Editura Academiei Române, București, 1993, pp. 27-112

acest sens, îl amintim pe Aurel C. Popovici, care reușise să-l convingă și pe moștenitorul tronului austro-ungar, Franz Ferdinand, în legătură cu necesitatea restructurării statului dualist pe baze federaliste.² Din acest motiv, chiar dacă ideile lui N. Titulescu s-au înscris pe o altă linie politică, credem că acesta poate fi considerat un succesor a lui Aurel C. Popovici, iar concepțiile lor, reprezentând valori ale patrimoniului gândirii europene.

În vederea dezvoltării subiectului într-o manieră care să permită înțelegerea sa corectă, apreciem că se impune a face o scurtă incursiune în evoluția modificărilor survenite în raporturile dintre puterile europene, ca urmare a deznodământului războiului mondial. Astfel, trebuie evidențiat un factor, ale cărui consecințe s-au dovedit a fi deosebit de importante pentru Europa Centrală și Răsăriteană, și anume: strategia franceză, încununată cu succes, de destrămarea imperiului Casei de Habsburg, diminuând presiunea exercitată asupra Parisului, prin dispariția, ca putere continentală, a unuia dintre cei doi poli în jurul cărora gravita universul german în perioada modernă: Viena și Berlin.

Acest fapt a fost succedat de inițiativa franceză, de a clădi pe ruinele Austro-Ungariei un sistem armonios și durabil, integrând noile state formate în regiune într-o structură unitară, fundamentată pe o politică în comun, cu un vădit caracter antigerman. În special, erau avute în vedere cele patru națiuni care au cules, alături de poporul francez, roadele victoriei în urma conflagrației: română, polonă, cehoslovacă și iugoslavă. De altfel, însăși aceste noi state conștientizau faptul că securitatea lor depindea de necesitatea adoptării unei politici asemănătoare, pentru a constitui un bloc unitar, care să reziste unei eventuale presiuni a oricărei puteri europene cu interese în regiune. Deși, într-o măsură oarecare, se poate spune că exista o viziune comună de abordare a relațiilor internaționale, capitalele noilor state nu doreau să-și subordoneze în totalitate interesele naționale față de strategia Parisului, pentru îndeplinirea propriilor obiective de securitate, asigurându-și influența în zonă.³

În contextul menționat, a apărut Mica Înțelegere, o alianță compusă din Cehoslovacia, Iugoslavia și România, bazată pe o idee din timpul războiului mondial, promovată de diverși reprezentanți politici ai națiunilor

---

² J.C. Drăgan, Otto de Habsburg, Marco Pons, Alexander Randa, Franz Wolf, *Aurel C. Popovici*, în colecția „Le precursors de l'europeanisme”, nr. 1, Fondation europeenne Drăgan, Milano, 1977, pp. 13–26

³ Eliza Campus, *op. cit.*, pp. 27-29

respective. Dintre personalitățile, pe al căror aport major, s-a concretizat ideea formării alianței, s-a evidențiat, în mod special, Take Ionescu, nimeni altul decât mentorul politic al lui N. Titulescu, a cărui operă va fi continuată de discipolul său. Astfel, N. Titulescu și-a canalizat eforturile în vederea consolidării stabilității regionale, amenințată de pretențiile revizioniste ale unor state învecinate, susținute de puteri continentale, dornice de revanșă. În acest sens, preocupările lui s-au îndreptat spre întărirea sistemului de alianțe, fapt ce a determinat reorganizarea Micii Înțelegeri (1933) și înființarea Înțelegerii Balcanice (1934).

Astfel, restructurarea Micii Antante și realizarea Înțelegerii Balcanice trebuie privite și din perspectiva parcurgerii unor etape la nivel regional, pentru atingerea unui scop nobil – crearea Europei unite, dat fiind că, într-o oarecare măsură, aceste sisteme se înscriu pe linia gândirii lui A. Briand și se inspiră din proiectul său referitor la Uniunea Europeană.⁴ De altfel, N. Titulescu se va remarca, în acea perioadă, ca unul dintre cei mai seamă susținători ai ideii lui A. Briand, de construcție, pe baze federaliste, a unei Europe unite, mai ales că aceasta reprezenta un instrument eficient de conservare a statu-quo-ului pe continent, bazându-se pe menținerea suveranității și integrității teritoriale existente.⁵ Diplomatul român ținea să precizeze că înființarea uniunii reprezenta o inițiativă generoasă, pentru a facilita cooperarea dintre popoare, în vederea rezolvării, pe cale pașnică, a problemelor dintre acestea, ferindu-le de spectrul amenințător și distructiv al războiului. Acest fapt ar fi permis, totodată, țărilor europene să se consacre cu mai multă hotărâre și mai multă libertate pentru îndeplinirea obligațiilor ce le reveneau în calitate de membri ai Ligii Națiunilor.⁶ N. Titulescu a subliniat importanța materializării ideii și în calitate de președinte al Adunării forului de la Geneva menționând, cu prilejul închiderii celei de a XI-a sesiuni ordinare (1930), că dezbaterea problemei Uniunii Federale a Europei urma să rămână pe ordinea de zi a lucrărilor organismului internațional, pe același plan ca problemele arbitrajului, securității sau dezarmării, până în momentul în care va fi rezolvată în mod definitiv.⁷

---

⁴ Eliza Campus, *op. cit.*, pp. 90, 96 și 102

⁵ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Editura Politică, București, 1967, p. 329

⁶ Nicolae Titulescu, *Progresul ideii de pace*, în *Discursuri*, Editura Științifică, București, 1967, p. 362

⁷ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice...*, ed. cit., p. 333

Planul francez își propunea să amelioreze criza economică, insistând pentru necesitatea subordonării chestiunilor de ordin politic celor de natură economică.⁸ Acest proiect urma să pună accentul pe ideea de uniune, și nu de unitate, evidențiind faptul că suveranitatea fiecărui stat membru era respectată și că solidaritatea dintre țări ar fi permis înființarea unei piețe comune și o politică vamală adecvată.⁹ Deosebit de important este a evidenția faptul că interesul Bucureștiului față de proiectul lui A. Briand s-a manifestat pe fondul politicii de dumping aplicată de URSS principalelor produse de export românesc: cereale, petrol și lemn (1930). Pe cale de consecință, dumpingul sovietic devenise o armă ingenioasă și perfidă, mai puțin costisitoare, dar mult mai eficientă decât propaganda Cominternului.¹⁰ În acest sens, Bucureștiul considera că apariția contextului internațional favorabil desfășurării negocierilor în vederea creării uniunii economice ar fi permis dejucarea manevrelor revoluționare ale Moscovei prin afirmarea solidarității statelor europene pentru care cuvintele de loialitate și onoare nu reprezentau încă niște concepte perimate. În vederea contracarării politicii de dumping a Uniunii Sovietice, România viza să-și intensifice derularea acțiunilor economice spre Marea Neagră, sens în care intenționa să întreprindă lucrări de amploare pentru extinderea portului Constanța.¹¹

N. Titulescu a avut o viziune similară lui A. Briand asupra ideii europene, dat fiind că prin crearea unui nou organism federal nu înțelegea realizarea unui supratat, ci o asociere voluntară a țărilor independente, care își asumau responsabilitatea de a respecta legile internaționale, în virtutea propriei suveranități.¹² O particularitate a gândirii sale cu privire la realizarea proiectului Uniunii Europene consta în oportunitatea implicării anumitor țări din afara continentului în procesul de elaborare, într-un mod cât mai complet cu putință, la desăvârșirea acestei opere, cum era cazul Uniunii Sovietice și al Turciei. În opinia sa, membrii comisiei de studii pentru Uniunea Europeană formată la nivelul forului de la Geneva care analizau chestiunea

---

⁸ Em. Bold și I. Ciupercă, *Europa în derivă*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2001, p. 106

⁹ *Ibidem*

¹⁰ Archives Departamentales du Bas-Rhin, (A.D.B.R.), Fonds 98 AL, cutia 636, *Articles de presse despre situația politică în Europa Orientală, Rusia, România etc*, revista *Entante Internationale contre la III-e Internationale*, articol nesemnlat, intitulat *Le dumping sovietique et la Roumanie*, pp. 12-13 (lb. franceză)

¹¹ *Ibidem*

¹² Savei Rădulescu, *Titulescu*, în *Diplomați iluștri*, vol. I, Editura Politică, București, 1969, p. 406

în cauză, nu trebuiau să se pronunțe, în mod exclusiv, împotriva unui stat care putea, din diferite motive, să pretindă că făcea parte din Europa. De altfel, diplomatul român ținea să precizeze că membrii comisiei nu fuseseră mandatați de a defini ce reprezintă Europa, pentru că aceasta constituia o controversă, ce nu putea fi rezolvată niciodată.¹³

N. Titulescu acorda importanță deosebită intensificării schimburilor economice dintre state, mai ales între țările membre ale structurilor politico-militare regionale. În concepția sa, cooperarea economică reprezenta principala modalitate de asigurare a stabilității relațiilor pe plan internațional, apreciind că exista o interdependență între colaborarea economică și situația politică.¹⁴ În acest sens, opina că prin realizarea de acorduri comerciale era facilitată apropierea dintre state și, în mod implicit, cooperarea internațională pentru menținerea păcii. De altfel, considera că prin inițierea de relații economice se puteau stabili raporturi politice între țări, iar mai mult decât atât, acordurile comerciale reprezentau chiar preludiul relațiilor dintre state având concepții politice diferite.¹⁵ Cu toate acestea, N. Titulescu insista asupra faptului că desfășurarea relațiilor economice internaționale presupunea respectarea personalității și a capacității creatoare a fiecărei națiuni, fără niciun fel de ingerință în afacerile interne ale vreunei țări.¹⁶ În concepția sa, nu exista decât o singură problemă economică ce trebuia rezolvată, aceasta fiind de ordin mondial. Însă, problema mondială era formată din mai multe probleme regionale, făcând referire la interesele economice din Europa. Din acest motiv, diplomatul român insista asupra necesității organizării imediate a unei conferințe economice la nivel continental, urmată, în perspectivă, de una mondială.¹⁷

Dorind să asigure, în special, realizarea intereselor țării noastre, N. Titulescu se pronunța, în cadrul lucrărilor comisiei de studii de specialitate (1931), că în vederea ameliorării situației economice afectată de criză, statele trebuiau să acționeze cu prioritate în domeniul agricol, chiar dacă existau anumite divergențe cu privire la aplicarea tarifelor preferențiale. Astfel, diplomatul român propunea ca până la soluționarea chestiunii respective cu

---

¹³ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice...*, pp. 355-356

¹⁴ Savel Rădulescu, *op. cit.*, p. 408

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ *Ibidem*, pp. 408-409

¹⁷ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice...*, pp. 356-357

ocazia desfășurării unei conferințe a grâului, era necesar ca membrii comisiei să se preocupe de abordarea imediată a două aspecte cu șanse reale de reușită: vânzarea stocurilor disponibile de cereale din recolta anului 1930 și acordarea de credite agricole.¹⁸ Cele două probleme trebuiau să formeze un tot indivizibil, deoarece rezolvarea lor concomitentă ar fi pus la dispoziție statelor interesate mijloace diverse, specifice situației economice a fiecăruia, și ar fi asigurat realizarea unei forme de întraajutorare europeană. În argumentare, N. Titulescu făcea referire la faptul că anumite țări europene cumpărau cereale pentru satisfacerea propriilor necesități din alte zone ale lumii, în timp ce ar fi putut să achiziționeze disponibilul recoltelor țărilor agricole de pe continent.¹⁹ Se sublinia că, într-un astfel de caz, nu era vorba de o încălcare a clauzelor tratatelor economice, ci de o simplă operațiune comercială în virtutea dreptului fiecărui stat de a fi liber a cumpăra alimente de unde considera necesar. Oportunitatea achiziționării de grâne de pe piața cerealieră europeană, unde se înregistra un excedent de produse, rezida și în faptul că țările cumpărătoare aduceau un important sprijin, din punct de vedere economic, anumitor state de pe continent, demonstrând, totodată, existența unui spirit de solidaritate.²⁰

În privința țărilor necumpărătoare care își constituiseră stocuri de cereale, dar deținătoare de capital disponibil, diplomatul român aprecia util ca acesta să fie plasat pe piețele din Europa Centrală și Orientală. Însă, N. Titulescu ținea să evidențieze neîncrederea statelor deținătoare de capital în securitatea potențialelor investiții făcute în țările agricole. Numai astfel, în concepția sa, se explica faptul pentru care se manifesta o abundență de capital în băncile țările occidentale, unde nu aduceau niciun profit sau maxim 1%, în timp ce țărani din statele Europei Centrale și Orientale erau nevoiți să plătească dobânzi cămătărești.²¹ Dintre cauzele concrete de natură a justifica lipsa de credite din instituțiile agricole naționale menite să sprijine economia statelor din centrul și răsăritul continentului, diplomatul român releva: existența în diferite țări europene a unor legislații diverse în materie de gaj, ipotecă, de sechestrare, de execuție forțată, manifestarea unei confuzii în care se găsește împrumutătorul occidental cu privire la valoarea exactă a actului oferit, precum și lipsa unui organism central internațional, care să

---

¹⁸ *Ibidem*, p. 358

¹⁹ *Ibidem*, p. 359

²⁰ *Ibidem*

²¹ *Ibidem*

cunoască condițiile de credit ale fiecărui stat, putând vinde titluri după ce s-a asigurat asupra valorii gajurilor reprezentate de documentele în cauză. Din acest motiv, N. Titulescu propunea să se procedeze, sub auspiciile Societății Națiunilor, pe de o parte, la unificarea dreptului privat în materie de ipotecă, gaj și execuție silită referitor la creanțele agricole, iar pe de altă parte, la crearea unui organism central pentru scontarea actelor din instituțiile naționale de credit și emiterea pe piața internațională de titluri proprii, care ar reprezenta, în afara creditului combinat al tuturor statelor debitoare, creditul său de institut internațional. În vederea materializării imediate a propunerilor sale, diplomatul român insista asupra necesității formării, în cadrul comisiei de studiu a problemei Uniunii Europene, a unui comitet compus din reprezentanții anumitor țări, având sediul la Geneva și lucrând în colaborare cu organismele tehnice ale Societății Națiunilor.²²

N. Titulescu preciza că în situația în care statele de pe continent ar fi procedat, fără întârziere, la obținerea de rezultate concrete pentru rezolvarea problemelor din agricultură însemna nu doar că erau ajutate numeroase țări, dar se asigura și o primă realizare parțială pe calea înfăptuirii ideii europene. Mai mult decât atât, în concepția sa, concretizarea unui prim succes în domeniul agriculturii constituia crearea a unui sistem de realizare pe etape, permițând ca soluționarea, în prezent, a unor chestiuni ce par imposibile, să fie considerate, în viitor, firești și facil de îndeplinit. În acest sens, se puna în mișcare mobilul menit a permite menținerea păcii pe continent.²³

De fapt, cooperarea economică internațională reprezenta numai o parte a conceptului său referitor la spiritualizarea frontierelor, formulă care ar fi facilitat schimbul cultural, în sensul larg al cuvântului, dintre popoare. Ideea de spiritualizare a frontierelor presupunea crearea unei noi Europe, care să reprezinte o patrie unică a tuturor națiunilor, întemeiată pe afecțiunile pe care oamenii de pretutindeni le aveau pentru propria țară.²⁴ În privința politicii de vecinătate a statului, diplomatul a dorit ca această concepție să se materializeze la nivelul relațiilor Bucureștiului cu Budapesta. Cu prilejul unui interviu acordat presei maghiare, N. Titulescu ținea să evidențieze dorința României de a întinde o mână prietenească Ungariei pentru realizarea

---

²² *Ibidem*, pp. 359-360

²³ *Ibidem*, p. 360

²⁴ Corneliu Coposu, *Iuliu Maniu – Nicolae Titulescu: o mare prietenie*, în *Pro și contra Titulescu*, coordonator G. Potra, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 152

importantei opere europene ce presupunea asigurarea păcii între țările situate în partea centrală a continentului. Astfel, în opinia sa, prin satisfacerea reciprocă a necesităților economice, prin tratamentul echitabil aplicat minorităților naționale, prin starea de spirit creată de comunitatea activă de interese, Bucureștiul și Budapesta realizau una dintre cele mai de seamă acțiuni ale acelor vremuri de tulburări și dispute, reprezentată de spiritualizarea frontierelor.²⁵

Prin aplicarea acestei formule, N. Titulescu dorea să prevină tendințele izolaționiste manifestate de anumite țări care obstrucționau colaborarea dintre națiuni și, implicit, periclita stabilitatea în relațiile interstatale. Din acest punct de vedere, putem spune că diplomatul român a fost un adevărat vizionar, căci lipsa cooperării dintre statele europene, pentru rezolvarea gravelor probleme, a constituit o cauză determinantă a izbucnirii unei noi conflagrații. De altfel, justetea concepției sale a fost pe deplin acceptată în timpul războiului mondial, considerându-se că materializarea ideii de spiritualizare a frontierelor ar fi ferit umanitatea de ororile confruntărilor armate din momentele respective.²⁶

Cu toate acestea, N. Titulescu își exprima îngrijorarea asupra faptului că împlinirea dezideratului era periclitată de iminența izbucnirii unei noi conflagrații mondiale, fapt ce a determinat manifestarea unei profunde stări de depresiune la nivelul majorității opiniei publice europene.²⁷ În opinia sa, această stare de descurajare generalizată era cauzată de trei factori:

a) pasivitatea față de lupta dintre ideologiile totalitariste, care afecta încrederea societății în valorilor democratice, apreciată ca fiind mult prea slabă pentru a fi victorioasă într-o confruntare cu doctrinele extremiste;

b) încălcarea, în mod repetat, a legii internaționale, fără sancționarea statelor vinovate;

c) afectarea credibilității Ligii Națiunilor, ca punct de sprijin și ca instrument pentru menținerea stabilității la nivelul relațiilor interstatale.²⁸

---

²⁵ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (A.M.A.E.), fond Nicolae Titulescu, *Documente*, vol. IV, (1932-1933), f. 1525. Interviu acordat corespondentului cotidianului maghiar „Az Est”, de către N. Titulescu, și publicat în ziarul „Lupta” din data de 28 ianuarie 1933.

²⁶ Nicolae Buta, *Ar fi binemeritat recunoștința veșnică a neamului românesc*, în *Pro și contra Titulescu...*, pp. 74-75

²⁷ A.M.A.E., fond Nicolae Titulescu, *Documente*, vol. VI, f. 2596. Conferință ținută de N. Titulescu la Bordeaux, la data de 27 iunie 1937, la Congresul *Asociației mutilaților și a foștilor luptători*

²⁸ *Ibidem*

Diplomatul român evidenția că prin pasivitatea opiniei publice, apreciată ca fiind comparabilă cu activitatea neîntreruptă a regimurilor totalitare, Franța, care reprezenta una dintre puterile garante ale sistemului internațional, se afla pe punctul de a-și pierde pozițiile deținute în Europa Centrală și Orientală. N. Titulescu sublinia faptul că în această parte a continentului, societățile civile erau ademenite să creadă ca fiind mai puternice țările care țineau discursuri energice, se pregăteau de război în timp ce negociau și considerau dreptul de a-și face singuri dreptate ca fiind un postulat de onoare națională.²⁹

În acest context, fostul ministru al afacerilor străine menționa că Europa își căuta unitatea, încercându-se realizarea sa fie prin impunerea totalitarismului de extremă dreaptă, fie a celui de extremă stângă. În concepția lui, niciuna dintre ideologiile respective nu puteau fi acceptate, deoarece s-au format după apariția principiilor Revoluției din 1789.³⁰ Din acest motiv, diplomatul român considera necesar ca opinia publică franceză să respingă doctrinele extremiste, militând ca unitatea Europei să se realizeze prin invocarea democrației, așa cum, de altfel, era practică în numeroase țări, precum Statele Unite, Elveția, Olanda, statele scandinave.³¹ N. Titulescu admitea faptul că în regimurile totalitare exista o disciplină impresionantă, dar, în opinia sa, nu se merita sacrificiul libertății de gândire și acțiune în numele acestei ordini, deoarece se puteau obține și una și cealaltă, în același timp, cum era situația Angliei.³²

Din păcate, în perioada interbelică, elitele nu au fost capabile să identifice soluțiile necesare, depășind gravele obstacole situate în calea păcii de revizionism, pentru realizarea Uniunii Europene. A fost nevoie de încă o conflagrație mondială pentru ca națiunile europene să conștientizeze importanța acestei idei nobile, care, în prezent, stă la baza relațiilor dintre popoarele continentului. După cataclismul politic, social și economic, generat de război, ideea Europei unite va fi reluată ca soluție alternativă pentru reconstrucția continentului, de către Jean Monnet, care de altfel, în perioada interbelică, a fost secretar general adjunct al Societății Națiunilor,

---

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ *Ibidem*, f. 2596-2597

³¹ *Ibidem*, f. 2597

³² *Ibidem*

unde l-a cunoscut pe N. Titulescu, în calitate de reprezentant permanent al României la Geneva și președinte al forului internațional.³³

Astfel, putem spune că N. Titulescu, prin preocupările sale pe linia construcției unui edificiu comun la nivel continental, se înscrie printre precursorii ideii paneuropene, iar roadele gândirii sale sunt fructificate, în prezent, prin dezvoltarea unei structuri europene suprastatale în care este inclusă și România.

Bibliografie

1. A.M.A.E., fond Nicolae Titulescu, Documente, vol. VI, f. 2596. Conferință ținută de N. Titulescu la Bordeaux, la data de 27 iunie 1937, la Congresul *Asociației mutilaților și a foștilor luptători*, 1937.
2. Alain Poher, *Un mare prieten al țării mele*, în *Pro și contra Titulescu...*
3. Archives Departamentales du Bas-Rhin, (A.D.B.R.), Fonds 98 AL, cutia 636, *Articole de presă despre situația politică în Europa Orientală, Rusia, România etc*, revista *Entante Internationale contre la III-e Internationale*, articol nesemnat, intitulat *Le dumping sovietique et la Roumanie*, (lb. franceză)
4. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (A.M.A.E.), fond Nicolae Titulescu, *Documente*, vol. IV, (1932-1933), f. 1525. Interviu acordat corespondentului cotidianului maghiar „Az Est”, de către N. Titulescu, și publicat în ziarul „Lupta” din data de 28 ianuarie 1933, București, 1993.
5. Bold Em. și Ciupercă I., *Europa în derivă*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2001
6. Buta Nicolae, *Ar fi binemeritat recunoștința veșnică a neamului românesc*, în *Pro și contra Titulescu...*
7. Campus Eliza, *Ideea federală în perioada interbelică*, Editura Academiei Române,
8. Coposu Corneliu, *Iuliu Maniu – Nicolae Titulescu: o mare prietenie*, în *Pro și contra Titulescu*, coordonator G. Potra, Editura Enciclopedică, București, 2002.
9. Drăgan J.C., Otto de Habsburg, Pons Marco, Randa Alexander, Wolf Franz, *Popovici Aurel C.*, în colecția „Le precurseurs de l’europenisme”, nr. 1, Fondation europenne Drăgan, Milano, 1977

---

³³ Alain Poher, *Un mare prieten al țării mele*, în *Pro și contra Titulescu...*, p. 421

10. Rădulescu Savel, *Titulescu*, în *Diplomați iluștri*, vol. I, Editura Politică, București, 1969
11. Titulescu Nicolae, *Documente diplomatice*, Editura Politică, București, 1967
12. Titulescu Nicolae, *Progresul ideii de pace*, în *Discursuri*, Editura Științifică, București, 1967.

„Un poet aristocrat”. A.E. Baconsky

Mariana PASINCOVSKI*

„Am scris oblic am scris între DA și NU am gravat/ indescifrabile rune. Singurătații voastre/ i-am dat propriul meu chip dar poate că voi nu veți ceti/ niciodată aceste inscripții și va veni iarna/ lungă cu statuile ei. Mai departe – nu ascultați de nimenea! - / mai departe e alb”. (A.E. Baconsky)

Un poet nedreptățit de critica literară este A.E. Baconsky. S-a scris puțin despre el cât timp a trăit și aproape deloc după dispariția lui tragică din 1977. Eugen Simion pune această reținere pe seama omului incomod, mândru și sfidător, închis într-un cerc de prieteni, tăios și arogant în disputele din viața literară.¹

În viața literară postbelică, menționează același Eugen Simion, Baconsky părea un aristocrat manierat și rece, având în gesturile lui studiate un aer de noblețe recent căpătată. Prelungea, într-o epocă proletariană, felul, specific secolului trecut, de a fi poet: una în comportamentul lui neobișnuit extravaganța unui *dandy* cu melancolia profundă a unui artist de tip nervalian.²

Cultura lui devenise, cu timpul, vastă și serioasă, însemnările despre poezii contemporani (*Panorama poeziei universale contemporane*, 1972) și notele de călătorie (*Remember*, 1977) arată curiozitate și pricepere în mai multe domenii. Între 1956-1964 a fost, negreșit, un spirit în avangardă, lecturile și gustul lui au orientat poezia generației sale și au pregătit, într-un anumit sens, debutul noii generații de poeți.

Poezia lui trece prin mai multe cercuri și suportă rupturile, metamorfozele pe care le-au cunoscut aproape toți poezii importanți după război. A.E. Baconsky a trăit în felul lui această evoluție determinată de circumstanțele istoriei. Începuturile lui poartă amprenta puternică a jurnalisticii. Vreme de șapte ani poetul a compus reportaje, mici povestiri, ode (*Poezii*, 1950, *Copiii din valea Arieșului*, 1951, *Itinerar bulgar*, 1954, *Cîntece de zi și noapte*, 1954), balade (*Balada despre Barta Iosif și ortacii săi*), pamflete antirăzboinice și poeme ocazionale în cel mai zglobiu stil

---

* Masterand la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

¹ Simion, Eugen, *Scriitorii români de azi, III*, Editura Cartea Românească, București, 1984, p. 135

² *Ibidem*

proletcultist. Au devenit celebre versurile lui despre ascuțirea permanentă a luptei de clasă și despre uneltirea diabolică a chiaburilor. Din toate aceste versificări, A.E. Baconsky a reținut un număr de piese într-o culegere selectivă din 1961 (*Versuri*) și o singură poezie în antologia din colecția „Cele mai frumoase poezii” (*Versuri*, 1964). Adevărata carieră lirică începe cu două volume noi în 1957 (*Dincolo de iarnă*, pasteluri, și *Fluxul memoriei*) la care se adaugă câteva poezii din *Călătorii în Europa și Asia*, în proză și versuri (1960), poemele noi din *Versuri* (1961) și volumul *Imn către zorii de zi* (1962). Deși s-a pus mare accent pe volumul *Fluxul memoriei* ca o fază importantă în poezia lui A.E. Baconsky, unii critici au afirmat că până la apariția *Cadavrelor în vid* (1969), autorul *Echinoxului nebunilor* (1967) nu e decât un poet mediocru.³

Referitor la primul său volum de poezie, scriitorul însuși afirma: „Primul meu volum a apărut în 1950; este [...] un debut cu totul ne semnificativ. Treceam printr-o perioadă de căutări, de experiențe, și pot spune că 99% din primele mele cărți nu mai este valabil. Iar un debut efectiv în materie editorială îl reprezintă pentru mine volumul care se numește *Cîntece de zi și cîntece de noapte*”.⁴

În ceea ce privește prima fază a creației, se pot identifica oriunde influențe din Beniuc și Esenin, în preluarea unor obsesii lirice, rescrise cu oarecare acuratețe. Chiar dacă se interoghează curajos asupra „limitelor realismului în lirică”, toate temele realismului socialist (poetic) apar banalizate frecvent într-un univers forțat osmotic, în care sunt înghesuite să-ncapă fără diferențiere.

În faza a doua, cu *Dincolo de iarnă* (1957) și *Fluxul memoriei* (1957), A.E. Baconsky începe să-și taie alt chip liric, mai apropiat de esența și de forța talentului său. Este momentul în care eseurile lui cer schimbarea modelelor lirice și sincronizarea poeziei române cu sensibilitatea modernă. De altfel, poetul însuși mărturisește: „În poezia mea, *Fluxul memoriei* reprezintă o etapă, reprezintă un punct din univers, pe care mă străduiesc să-l încheg. *Fluxul memoriei* este un fel de stabilire a genealogiei mele sufletești; este o demonstrație lirică a legăturii permanente dintre mine și realitatea noastră; în acest sens trebuie înțeles volumul: este un fel de fixare pe orbită. Celălalt volum al meu, inedit, (desigur, vol. *Imn către zorii de zi-s.n.*) care va apare, va

³ Mincu, Marin, *Poeticitatea românească postbelică*, Editura Poetica, Constanța, 2000, p. 106

⁴ Ivașcu, George, *Confruntări literare*, Editura Eminescu, București, Piața Scînteii 1, 1988, p. 282

reprezenta un alt act, nu acela de stabilire a unui contact cu această genealogie, ci o nouă cărămidă.⁵

Constatăm, aşadar, că *Fluxul memoriei* reprezintă momentul decisivei definirii a personalităţii artistice a lui A.E. Baconsky. În acelaşi timp, *Fluxul memoriei* marchează o dată cu valoare de răscruce în contextul amplei şi complexe zberi prin care trecea poezia română contemporană, înscriindu-se ca un act de remarcabilă resurecţie estetică, într-un moment când poezia noastră actuală este hotărâtă să-şi afirme conştiinţa de sine, să-şi edifice propria-i condiţie. Nu trebuie, desigur, ignorată nici împrejurarea că această carte de poezie aparţine unui scriitor care tocmai în acel răstimp s-a impus ca una dintre conştiinţele lucide ale literaturii noastre contemporane. Poemele cele mai frumoase din această fază de regăsire a lirismului sânt cele de natură erotică. Ciclul *Seara erotică* din volumul *Fluxul memoriei* arată o senzualitate fină şi un gust decis de a implica iubirea în mişcările insesizabile ale materiei. *Nud de primăvară* transcrie pe Manet în tonurile estompate, diminuează elementul de provocare şi întăreşte sugestia corespondenţelor profunde: „Doarme în liniştea câmpului goală,/ Întinsă, uşor aplecată pe umărul drept-/ Ghiociei se-nalţă lipindu-şi urechea de sîn i/ Ca să-i asculte cîntecul inimii.”

Ecourile mitului orfic se topesc în ritmurile cântecului sentimental, poezia regăseşte muzica şi devine o confesiune pură, de o mare frumuseţe: *Trupul tău gol a început să cînte/ Deşi nu l-a atins nici un sărut/ Numai lumina ca o ploaie dulce/ În faldurile străvezii s-a desfăcut.*

Nu trec neobservate tonurile de romanţă, claritatea înşelătoare a acestor versuri, abia complicata jale erotică eminesciană trecută prin dezabuzările, amărăciunile moderne: „Vei spune că de-acuma cunoşti atît de bine/ Întinderile-amare care pornesc în mine,/ Ca într-un ocean fără sfîrşit,/ Prin care visul tău a rătăcit.”

Un moment liric fericit este rememorarea adolescenţei şi a visurilor de glorie încă nerealizate la 32 de ani, cu o mare certitudine a vocaţiei care dă putere de insinuare versurilor (*Umbre*): „Sînt iarăşi eu elevul naiv de-odinioară/ E parcă primăvară cu fluiere prin lunci/ Şi camera cu geamul cel alb ce dă-n grădină/ Ascunsă-n anonime şi vechi periferii./ Îmi leagănă speranţa: Da, faima o să vină,/ Voi rătăci prin lume purtat de doruri vii...”

---

⁵ *Ibidem*, p. 278

A.E. Baconsky a reluat temele istoriei în poezie (ciclul *Ștefan și oamenii*) într-o vreme în care temele nu erau la modă. El le leagă de un sentiment mai profund liric al timpului și al tiparelor ce dăinuie. Într-o *Elegie a munților*, poetul redevine patetic, declamator în maniera romanticilor. Sânt câteva sugestii fine în acest discurs ce are exaltări și premoniții de secolul al XIX-lea: „*Prin vasta agonie a lumii care piere/ Pătrund în adâncime ca un tăios pumnal,/ Nu pot dispărea încă-întreaga mea putere/ Sortită e din vremuri acestui ideal...*”/.

E o ultimă atingere a coardelor patetice, poezia ulterioară caută alte motive și se supune altor legi retorice. Ar fi greu să le enumerăm, aici, și pe unele și pe altele. Baconsky „scrie o poezie a vârstelor, asta putem spune ușor, o poezie a umbrei tragice a timpului, o poezie, în fine, în care melancolia filtrată întâlnește *spleenul septentrional*, cum însuși zice despre Montale, un poet pe care îl admiră.”⁶

O încercare de înnoire prin decantarea limbajului, așa-numita „noua cărămidă” are loc după cinci ani de la *Fluxul memoriei* în volumul *Imn către zorii de zi* fără un program precis, dar care aduce o altă nuanță afectivă, un timbru mai grav și parcă o mai unitară împletire a motivelor lirice de bază. După cum s-a remarcat și cu alte ocazii, există în poezia lui Baconsky un foarte acut sentiment al timpului, și nu e vorba de un timp abstract, ci de un timp istoric concret, resimțit de experiența personală într-un context social anumit. Cele trei dimensiuni ale timpului - prezent, trecut, viitor - se îmbină armonios, deși în proporții diferite, în poezia de față. Ceea ce trebuie subliniat de la început e faptul că aici accentul principal al cărții cade pe înfățișările epocii prezente. Baconsky filtrează epoca într-un mod propriu, original, ca de altfel oricare poet autentic. El scrie poezia făcând operă de interpret, descifrând o partitură existentă, reală, dar dându-i coloritul și tonul temperamentului și fanteziei sale. Poetul e sensibil la noul climat, la prefacerile adânci pe care le-a adus printre noi revoluția socialistă. Aceste prefaceri el le observă în primul rând în efectele de ordin moral, în noua frumusețe interioară a omului: „*Toate se sting ca o negură dusă de vânt,/ Toate rămân pe celălalt mal să se mistuie-n urmă/ Oamenii rostesc cuvinte pe care nu le-au rostit niciodată/ Și sunt mulți și de privirile lor cade roua pe flori.*”

---

⁶ Simion, Eugen- *Scriitorii români de azi, III*, Editura Cartea Românească, București, 1984, p. 142

La fel de sugestiv e surprinsă și perioada istorică, în care țara cea nouă se desparte treptat de trecut (*Cele din urmă*). Un frumos tablou al dimineților noastre e conturat în poezia *Imn către zorii de zi*. E aici un elogiu plin de căldură al vieții pașnice, desfășurându-se în marile ritmuri ale efortului colectiv. Baconsky prezintă activitatea omului nou prin latura ei de solemnitate și ritual, dându-i astfel o alură impresionantă („*Iată aud deschizându-se marile porți de metal... Iată bărbații salutându-se-n trecere unii pe alții... Iată bătrînii zîbind...*”).

Pe lângă cele arătate până aici, lirica lui Baconsky are și alte laturi și priveliști, dintre care vom mai desprinde câteva. Vom aminti pregnantul pastel *Decembrie*, cu excelente versuri descriptive și de atmosferă; vom semna apoi grația și farmecul ciclului închinat iubirii (*Dans în octombrie*). Deosebit de semnificativă este o poezie ca *Dedicație*, în care confesiunea autobiografică dezvăluie nu numai un destin de poet cu trăsături specifice - mai mult un romantic și un fantast - ci și marea sa dragoste pentru oamenii de azi, pentru idealul lor: „*Nu caut ghicitoarele, nu-ntreb/ nici un oracol, nu mă tem de ochii/ pustii ai lumii, sau pe mări, de cîntu/ sirenelor, aducător de moarte/ soarta mi-a dat tot ce-am dorit mai mul:/ să fiu al vostru - darul ei mi-ajunge/ și nimeni nu mi-l va lua vreodată.*”

Parcurgând mai multe poeme, vom constata că Baconsky „nu este un poet al clar-obscurului, un elegiac al stărilor difuze. Există însă mereu la Baconsky o voluptate a distilării, un filtru al sensibilității care împiedică accesul elementelor agresive în poem”.⁷ Este, apoi, timpul care veghează de aproape, este ideea trecerii care dă o notă de zădărnicie.

Tipică pentru reveria baconskyană este poezia *Iarna venind*, în care verbele cele mai frecvente sunt *a trece, a pieri, a fugi, a se ascunde, a adormi, a despuia*. Există o tristețe, dar există și o voluptate în tristețea lucrurilor ce pier: „*Rotindu-se larg, zilele verii trecură/ Ca pasărea norii plutiră, ca pasărea/ Frunzele mari ale-arțarului pieriră pe vînt/ Mlădioasă ca trestia, ploaia/ Pe cîmpuri negre umblă murmurînd...*”

---

⁷ *Ibidem*, p. 145

„Baconsky este, în fond, un estetik al melancoliei, un mandarin al tristeții cu spiritul înalt și demn, filozof într-atît încît să nu se simtă prezența (stingheritoare) a filozofiei în poemul simplu și clar în limbaj...”⁸

Volumul *Fiul risipitor* (1964), reprezentând a treia etapă în lirica lui Baconsky, exprimă și desăvârșește aceste însușiri. E neîndoios, pentru această fază elegiacă, cartea cea mai frumoasă a lui Baconsky și una dintre cele mai substanțiale, sub raportul valorii, apărute după război. Este o regăsire și o pregătire de plecare la propriu și la figurat: un sentiment puternic și o dorință de a evada spre altă poezie. Această evadare se produce în 1969, când apare volumul *Cadavre în vid* și (postum) *Corabia lui Sebastian*, schimbând încă o dată lirismul reflexiv și elegiac al lui Baconsky. Prin *Cadavre în vid* poetul s-a personalizat definitiv, devenind aproape de nerecunoscut; nu mai apar mimetismele obsesive, ci chiar obsesii grave: „universul cosmologic s-a cangrenat de propria-i degradare și, bolnav, nu mai poate opune rezistență unei *textualizări inevitabile* ce se instituie agresiv ca unica stare a existenței”.⁹ A dispărut cu totul acel intimism confesiv, fiind înlocuit de o „instanță etică sumbră” care nu cruță nimic.

Senzația apocaliptică este dezolantă, marcând peisajul fizic și metafizic în care materia se terciuiește monoton să încapă în *moara textuantă a putrezirii*:¹⁰ „*Cadavrele trăiesc, și iată corbii/ rotindu-se deasupra celor vii,/ și membrele ce putrezesc încet/ fac fapte bune - și durerea noastră/ vine și pleacă (putredă și ea) după poruncă. Umede și sumbre/ sunt galeriile prin care rătăcește/ destinul nostru putrezit demult -/ cine se va hrăni cu atîta carne/ ce putrezește crudă?...*”. Lumea este pusă sub semnul universalei putreziri în acest „bestiar”, unde tot ce există este „decapitat”; și artă, și glorie, și istorie și mit: „*Statuile cîinilor caută urma,/ falselor gloriei-statuiile cîinilor/ devorează, noaptea,/ stafii de tirani...*”

Iată că, cel puțin conținutistic, „apocalipticii” își găsesc un predecesor de marcă în viziunea lui A.E. Baconsky din *Cadavre în vid* și *Corabia lui Sebastian*, într-un moment când poezia română se sincroniza grăbit cu căutările poeziei europene contemporane. Marin Mincu pune această trecere bruscă a unui discurs „insipid, complet dezangajat și aleatoriu” pe seama asumării dure a unei conștiințe tragice, în consens cu vocile crispate ale sfârșitului de

---

⁸ Simion, Eugen, *Scriitorii români de azi, III*, Editura Cartea Românească, București, 1984, p. 146

⁹ Mincu, Marin, *Poeticitatea românească postbelică*, Editura Poetica, Constanța, 2000, p. 108

¹⁰ *Ibidem*

mileniu. În titlul volumului prin care se produce această *ruptură* se indică deja în mod programatic două mărci textualizante: „cadavrele” reprezintă semnele de tranziție prin care are loc abolirea realului, iar „vidul” este chiar negația oricărei atestări a ființării istorico-biologice. Un alt critic literar, Florin Mihăilescu, consideră că pentru majoritatea scriitorilor adevărați, gestul cel mai caracteristic și mai spectaculos a fost saltul de la adeziunea politică la disidența estetică, saltul lui Baconsky de la *Copiii din Valea Arieșului* la *Cadavre în vid*.

În *Corabia lui Sebastian* viața interioară este ea însăși acaparată, agresată de civilizația obiectelor și a cuvintelor: „Dacă vrei totuși să spui ceva învață să urlî” - scrie poetul. Urletul lui este înghețat în *Corabia* sa ultimă, poezia continuă să trăiască în discreția notației fumurii și abstracte.

Tot Marin Mincu precizează că Baconsky e un poet *textualist* în volumul *Cadavre în vid*, anticipând cu un deceniu apariția textualiștilor optzeciști. Poetul posedă o autoconștiință textualizantă („suntem un imens abdomen transparent/ căruia ochi otrăviți, pîndind în umbră/ îi urmăresc superba digestie”), anticipează procedeele ce fac posibil un asemenea proces și, existențial, este secerat violent de propriu-i destin.

„Prin anvergura influenței exercitate și prin înscrierea sa printre reformatorii formelor literare, A.E. Baconsky constituie cazul european prin excelență al poeziei noastre postbelice”.¹¹

Bibliografie

1. Ciobanu, Nicolae, *Însemne ale modernității*, Editura Cartea Românească, București, 1977
2. Felea, Victor, *Dialoguri despre poezie*, Editura pentru literatură, Cluj, 1965
3. Ivașcu, George, *Confruntări literare*, Editura Eminescu, București, Piața Scînteii 1, 1988
4. Măluț, Mircea, *Topografii critice*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2004
5. Mincu, Marin, *Poeticitatea românească postbelică*, Editura Poetica, Constanța, 2000
6. Piru, Alexandru (1950-1975), *Poezia românească contemporană*, Editura Eminescu, Piața Scînteii 1, București

---

¹¹ Mincu, Marin, *Poeticitatea românească postbelică*, Editura Poetica, Constanța, 2000, p. 113

7. Popper, Jacob, *Momentul adevărului și alte prospectări critice*, Editura Unago, Sibiu, 1994
8. Simion, Eugen, *Scriitorii români de azi, III*, Editura Cartea Românească, București, 1994
9. Ursache, Magda, *A patra dimensiune*, Editura Junimea, Iași, 1973.

Recenzie: Sfântul Augustin – Despre natura binelui

Marius CUCU*

Prestigioasa editură *Anastasia* ne propune, în cadrul seriei *Părinți latini*, una dintre lucrările de excepție ale literaturii filozofice aparținând spiritualității creștine. Este vorba despre un text încadrat în intervalul patristic, etapă decisivă în evoluția filozofiei creștine de la Evangheliile sinoptice către dezbaterile speculativ-abstracte ale Scolasticii târzii. Acest text intitulat *Despre natura binelui* îl are ca autor pe unul dintre scriitorii clasici ai filozofiei universale: Sfântul Augustin – pentru creștinismul apusean, catolic sau Fericitul Augustin – pentru spiritualitatea ortodox-răsăriteană. Așa după cum precizează traducătorii și comentatorii lucrării de față Cristian Șoimușan și Bogdan Tătaru-Cazaban, tratatul *De natura boni* (Despre natura binelui) aparține unei îndelungate perioade a creației augustiniene definită drept o etapă de intensă polemică cu viziunea conceptuală maniheistă. Augustin a fost el însuși adept al mișcării maniheiste dar va deveni un opozant remarcabil al acestei viziuni eretice din sânul creștinismului primar. Lucrarea de față aparține perioadei de maturitate conceptuală și discursivă a filozofiei augustiniene. Textul este caracterizat de o intensă luciditate și forță polemică, Augustin cercetând tematici fundamentale pentru teologia, metafizica și mistica creștină: natura binelui, esența creației și cauzalitatea răului. Această cercetare este dezvoltată într-un constant raport opozitiv cu teologia și viziunea conceptuală maniheistă. După cum subliniază Bogdan Tătaru-Cazaban, maniheismul a atras o multitudine de adepți prin promisiunea unei cunoașteri eliberate de superstiții. Ceea ce propuneau maniheii era, în esență, *rațiune și nu autoritate, căutare și nu supunere*. Spirit liber și deschis mereu unor noi cercetări, Augustin va adera la început pentru o astfel de orientare. Dar, ulterior va cunoaște dezamăgirea profundă înțelegând că maniheii propuneau atingerea lucidă a adevărului dar, în realitate ei se bazau doar pe mituri false și fabulații ornamentate mistic. Augustin descoperă în concepțiile maniheilor iluzia unei raționalități și imaginea unei false superiorități ascetice. Plecând de la aceste observații, Augustin va elabora una dintre cele mai severe critici

---

* Asist. univ. drd. la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

la adresa maniheismului. Rezultatul acestei necruțătoare analize - mare parte prezentată sistematic în lucrarea *Despre natura binelui* – este nu numai un răspuns pe măsură dat unei erezii ce putea amenința evoluția conceptuală a doctrinei Bisericii ci și o cristalizare a multora dintre tematicile de bază ale acestei Biserici.

Apariția în limba română a lucrării *Despre natura binelui* contribuie la evoluția spiritualității creștine din România deschizând planuri multiple și inedite asupra îmbinării excepționale dintre trăirea creștină și exercițiul gândirii speculative, îmbinare ce-și are inaugurarea în depărtatele secole ale patristicii.

(Augustin, *Despre natura binelui, contra maniheilor*, traducere și note de C. Șoimușan, postfață de B. Tătaru-Cazaban, București, Editura Anastasia, 2004)